

**ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ
&
ΥΠΟΜΝΗΜΑ
Σπουδών και επιστημονικής δραστηριότητας**

Σοφίας Βούρη

**Καθηγήτριας
Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης
Σχολής Επιστημών Αγωγής
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων**

Ιωάννινα 2011

➤ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

◆ Προσωπικά στοιχεία

Όνομα:	Γλυκερία - Σοφία
Επώνυμο:	Βούρη
Πατρώνυμο:	Νικόλαος
Μητρώνυμο:	Χρυσανγή
Τόπος γέννησης:	Τασκένδη
Ημερομηνία γέννησης:	26 Οκτωβρίου 1950
Επάγγελμα:	Καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε.
Οικογενειακή κατάσταση:	Έγγαμη - Μητέρα
Κάτοικος:	Ιωαννίνων
Διεύθυνση κατοικίας:	Αγγέλου Χατζή 5, 45333 Ιωάννινα
Τηλέφωνα:	26510- 05689
Fax:	26510- 05713
E-mail:	svouri @ uoi.gr

◆ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ - Τίτλοι

Τριτοβάθμια εκπαίδευση (1970-1974): Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Τμήμα Μεσαιωνικής και Νεοελληνικής Φιλολογίας (Πτυχίο «λίαν καλώς», Οκτώβριος 1974).

Μεταπτυχιακές Σπουδές στο Βελιγράδι (1975-1977):
(κρατική υποτροφία ΥΠΕΠΘ)

Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Βελιγραδίου, κρατική υποτροφία του ΥΠΕΠΘ στα πλαίσια Προγράμματος Μορφωτικών Ανταλλαγών Ελλάδα - Γιουγκοσλαβίας. Ειδικευση στη Βαλκανική Ιστορία και ειδικότερα στις «Πολιτιστικές Σχέσεις Ελλήνων και Σέρβων το 19^ο αιώνα». Επόπτες καθηγητές: Jovan Milicevic και Vladimir Stojancevic.

Εκπόνηση διδακτορικής διατριβής (1983-1986):
(κρατική υποτροφία Ι.Κ.Υ.)

Τμήμα Ιστορίας Νεωτέρων Χρόνων Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Θέμα διατριβής: «Η Ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου 1870-1904. Η εθνική διάσταση». Επιβλέποντες καθηγητές: Στέφανος Παπαδόπουλος, Ελευθερία Νικολαΐδου, Γεώργιος Παπαγεωργίου. (απόκτηση διδακτορικού διπλώματος, Μάιος 1988, βαθμός «άριστα»).

Μεταπτυχιακά Σεμινάρια
στη Διδακτική της Ιστορίας (1989-1990):

Παιδαγωγική Σχολή Αννοβέρου Γερμανίας, Υπεύθυνος καθηγητής ο Wolfgang Marienfeld.

Ξένες Γλώσσες:

Αγγλική (πτυχίο Lower)
Γερμανική (πτυχίο Mittelstufe)
Γαλλική ικανοποιητικά
Ρωσική - πολύ καλά
Σερβική - άριστα
Βουλγαρική - καλά

➤ **ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ-ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ (1977-2011)**

Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ως φιλόλογος (1977-1990)

1977-1983: Γενικό Λύκειο Έδεσσας

1987-1989: 1ο Γυμνάσιο Έδεσσας

1989-1990/1: Gesamtschule Rodderbruch – Αννόβερο Γερμανίας, με απόσπαση.

Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ως μέλος ΔΕΠ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (1991-2009)

1991-1994: Λέκτορας στο Π.Τ.Δ.Ε.

1994-1999: Επίκουρος Καθηγήτρια στο Π.Τ.Δ.Ε.

1999-2005: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Π.Τ.Δ.Ε.

2005-2009: Καθηγήτρια στο Π.Τ.Δ.Ε.

Χρόνος υπηρεσίας στην εκπαίδευση: 34 ακαδ. έτη

➤ **ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ**

1. Προπτυχιακή διδασκαλία στο Π.Τ.Δ.Ε. (1991- 2011)

Γνωστικά Αντικείμενα:

- ✦ Ιστορία Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Ι, Α' εξάμηνο και άνω (υποχρεωτικό).
- ✦ Ιστορία Νεοελληνικής Εκπαίδευσης ΙΙ, Β' εξάμηνο και άνω (επιλεγόμενο).
- ✦ Εκπαίδευση στη Μακεδονία το 19^ο αι., από Β' εξάμ. (κατ' επιλογήν υποχρεωτικό).
- ✦ Εισαγωγή στη Διδακτική της Ιστορίας, ΣΤ' εξάμηνο και άνω (υποχρεωτικό).
- ✦ Ιστορία και σχολική γνώση, ΣΤ' εξάμηνο και άνω (κατ' επιλογήν υποχρεωτικό).

2. Μεταπτυχιακή διδασκαλία σε Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών

✦ 2000-2001 (χειμερινό εξάμηνο): Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του ΠΤΔΕ Φλώρινας Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, με θεματική ενότητα: «Προσεγγίσεις της Ιστορίας μέσα από τις πηγές» στα πλαίσια του κύκλου μαθημάτων με θέμα την «Τοπική Ιστορία».

✦ 2002/2003 - 2004/2010: δίδαξα στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων σε δύο θεματικές ενότητες: α) «Εκπαίδευση και Εθνικισμός» και β) «Ζητήματα Σχολικής Ιστοριογραφίας», που εντάσσονται στον κύκλο μαθημάτων του τομέα των Ανθρωπιστικών Σπουδών, με Ειδίκευση «Κοινωνικές Επιστήμες και Παιδεία».

3. Πρόσθετα διδακτικά καθήκοντα:

α) Στο Διδασκαλείο του Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων (1997- 2009):

- ✦ Δίδαξα: «Ιστορία των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα», και «Νέες τάσεις στη Διδακτική της Ιστορίας».

β) Στα Επιμορφωτικά Προγράμματα του ΠΤΔΕ (1992-2005): Προγράμματα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών του Εξωτερικού και Αναβάθμισης των Ελλήνων Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Κύπρου και της Ελλάδας (των νομών Ιωαννίνων, Άρτας, Πρέβεζας, Ηγουμενίτσας, Κερκύρας, Αιτωλοακαρνανίας, Ηρακλείου, Λασιθίου). Αναλυτικότερα:

- ✦ 1992-1994: Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών Γερμανίας, Αυστραλίας και Αλβανίας, θέματα από την Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, στα Γιάννενα.
- ✦ 1995: Επιμορφωτικό Σεμινάριο για εκπαιδευτικούς της Αυστραλίας, με θέμα: “Ιστορικές Ρίζες του Εκπαιδευτικού Συστήματος στην Ελλάδα”, στα Γιάννενα.
- ✦ 1996: Επιμορφωτικό Σεμινάριο για εκπαιδευτικούς της Αλβανίας, με θέμα: “Δομή και Οργάνωση του Σύγχρονου Εκπαιδευτικού Συστήματος”, στα Γιάννενα.
- ✦ 1996: Επιμορφωτικό Σεμινάριο για Έλληνες εκπαιδευτικούς, “Ιστορική Επισκόπηση του Μακεδονικού Ζητήματος”, στο Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων.
- ✦ 1997 (Γενάρης-Ιούνιος): Πρόγραμμα Μετεκπαίδευσης πτυχιούχων δασκάλων από την πρώην Γιουγκοσλαβία, μάθημα: “Ιστορία Νεοελληνικής Εκπαίδευσης”, στα Γιάννενα.
- ✦ Σεπτέμ. 1996-Απρίλιος 1999: Πρόγραμμα Αναβάθμισης πτυχιούχων δασκάλων των νομών Ηπείρου και Αιτωλοακαρνανίας, μάθημα: “Ιστορία Νεοελληνικής Εκπαίδευσης”, στα Γιάννενα
- ✦ 1997- 2003: Πρόγραμμα Μετεκπαίδευσης πτυχιούχων διδασκάλων, Διδασκαλείο Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με θεματική: “Εισαγωγή στη Διδακτική της Ιστορίας”.
- ✦ 1998-1999: Πρόγραμμα Αναβάθμισης πτυχίων των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Κύπρου, τη θεματική “Ιστορία Νεοελληνικής Εκπαίδευσης”, Κύπρος.
- ✦ 2003-2004: Πρόγραμμα Αναβάθμισης πτυχίων των εκπαιδ/κών της Κρήτης, τη θεματική «Εισαγωγή στη Διδακτική της Ιστορίας», Κρήτη.
- ✦ 2004-2005: Πρόγραμμα Αναβάθμισης πτυχίων των εκπαιδ/κών του νομού Αιτωλοακαρνανίας, τη θεματική: «Νέες τάσεις στη Διδακτική της Ιστορίας», Αγρίνιο.

γ) Στο Π.Ε.Κ. Ιωαννίνων 1997, 2001, 2004:

- ✦ 1997 (Μάιος-Ιούνιος): Επιμορφωτικό Σεμινάριο για εκπαιδευτικούς Β/βάθμιας εκπ/σης των Ιωαννίνων, δίδαξα “Διδακτική της Ιστορίας”.
- ✦ 2001 (χειμερινό εξάμηνο): Επιμόρφωση εκπαιδευτικών Β/βάθμιας εκπαίδευσης των Ιωαννίνων, δίδαξα «Ιστορία Νεοελληνικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στον 20ό αιώνα».
- ✦ 2004 (Οκτώβριος-Νοέμβριος): Εισαγωγική επιμόρφωση εκπαιδευτικών Α/βάθμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης νομού Κέρκυρας, δίδαξα δύο θεματικές: «Ζητήματα σχολικής ιστοριογραφίας» και «Σύγχρονες τάσεις στη Διδακτική της Ιστορίας».

δ) Στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας του Πανεπ/μίου Ιωαννίνων (2000-2001)

- ✦ 2000-2001 δίδαξα μαθήματα Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού σε φοιτητές ξένων πανεπιστημίων της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

ε) Στη Σ.Ε.Α.Ε.Τ.Ε. Ιωαννίνων (2002)

- ♦ 2002 (εαρινό εξάμηνο): δίδαξα σε εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τη θεματική: «Ζητήματα σχολικής ιστοριογραφίας».

στ) Στο Πρόγραμμα Interreg του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (2002): δίδαξα σε πτυχιούχους φοιτητές σεμιναρικά μαθήματα με θέμα: «Εθνικά στερεότυπα στη διδασκαλία της Ιστορίας».

➤ **ΕΠΟΠΤΕΙΑ Διδακτορικών Διατριβών (που έχουν ήδη υποστηριχθεί)**

Ως επιβλέπουσα καθηγήτρια:

1. Παναγιώτης Κωστάκης, *Η Χρήση των Εικονικών Περιβαλλόντων στη Διδακτική της Ιστορίας. Μια προσέγγιση με βάση τρισδιάστατες αναπαραστάσεις ιστορικών κόσμων*, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε στις 9 Ιουνίου 2004, με βαθμό «άριστα».

2. Ιωάννα Ηλιοπούλου, *Η Διδασκαλία της Ιστορίας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση - Εμπειρική Έρευνα*, Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε στις 9 Απριλίου 2002, με βαθμό «άριστα».

Ως μέλος Τριμελούς Επιτροπής:

3. Παρασκευή Σκαμνέλου, *Η Ελληνική Δημοτική Εκπαίδευση στην Ήπειρο της ύστερης Τουρκοκρατίας 1861-1913. Θεωρία και Πράξη*, Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε στις 10 Απριλίου 2002, με βαθμό «άριστα».

4. Αραβέλλα Ζαχαρίου, *Η Περιβαλλοντική Αγωγή στη Δημοτική Εκπαίδευση της Κύπρου. Διερεύνηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων*, Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε στις 11 Μαΐου 2004, με βαθμό «λίαν καλώς».

3. Βασίλειος Μουλιανίτης, *Οι Επιδράσεις των Κοινωνικών και Εκπαιδευτικών Αλλαγών από τη δεκαετία του 1970 στη Διδακτική Πράξη*, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε στις 16 Φεβρουαρίου 2005, με βαθμό «άριστα».

5. Αγλαΐα Ντόκα, *Η Εικόνα του Εκπαιδευτικού στον ημερήσιο Αθηναϊκό Τύπο*, Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 2006, με βαθμό «άριστα».

6. Ζαχαρίας Καψαλάκης, *Η Εκπαίδευση στην περιοχή της Μεσσαράς κατά την ύστερη περίοδο της τουρκικής κυριαρχίας*, Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε στις 20 Ιουλίου 2010, με βαθμό «άριστα».

Ως μέλος Επταμελούς Επιτροπής:

1. Αθανάσιος Πασχάλης, *Τα Μεταπολεμικά Αναγνωστικά της Ελληνικής Μειονότητας της Αλβανίας (1945-1994). Γλωσσική και ιδεολογική προσέγγιση*, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε το 1997, με βαθμό «άριστα».

2. Ιουλία Κανδήλα, *Η Αβερύφειος Γεωργική Σχολή Λάρισας. Συμβολή στην ιστορία της Γεωργικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, υποστηρίχθηκε στις 29 Ιουνίου 2001, με βαθμό «άριστα».

3. Ιωάννης Χατζής, *Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος 1670-1750. Βιογραφία-Εργογραφία*, Τμήμα Ιστορίας Νεωτέρων Χρόνων, Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υποστηρίχθηκε τον Ιούνιο του 2002, με βαθμό «λίαν καλώς».

4. Παρασκευή Γκόλια, *«Η εθνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση στο ελληνικό δημοτικό σχολείο. Ο ρόλος των σχολικών γιορτών»*, ΠΤΝ.Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2006, «άριστα».

➤ **Εποπτεία Διατριβών (που είναι σε εξέλιξη)**

Ως επιβλέπουσα καθηγήτρια:

1. Αναστασία Πετράκη, Τα Ελληνικά Σχολικά Εγχειρίδια Ιστορίας & Αγωγής του Πολίτη. Ιδεολογία & Πολιτική, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων .

➤ **ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ**

✦ **Στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (1993-2009)**

Μέλος Τριμελών Επιτροπών για την πλήρωση προκηρυγμένων θέσεων στο ΠΤΔΕ Επιτροπή Κατατακτηρίων Εξετάσεων 1994 - 2005

Επιτροπή Προγράμματος Σπουδών 1994 - 1997

Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών 1995 - 2009

Επιτροπή Παραλαβής Υλικού 1993 - 1999

Επιτροπή Λειτουργικότητας Κτιρίου 1997- 2009

Επιτροπή Ελέγχου Καθαριότητας του Κτιρίου 1997-2009

✦ **Στο Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (2002-2004 & 2010-2011):**

α) *Μάιος 2010: αναπληρωματικό μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ι.Κ.Υ., με τομέα ευθύνης την αναμόρφωση του Προγράμματος Υποτροφιών στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες.*

β) *2002-2004: τακτικό μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ι.Κ.Υ., με τομέα ευθύνης τον εκσυγχρονισμό του Προγράμματος Υποτροφιών στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες. Οι προτάσεις μου προς το Δ.Σ. του ΙΚΥ εγκρίθηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή. Αυτές αφορούσαν την ανανέωση της θεματολογίας ειδικοτήτων, όπως της Βαλκανικής Ιστορίας, Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Κλασικής Αρχαιολογίας, και την εισαγωγή νέων ειδικοτήτων στο Πρόγραμμα Υποτροφιών, όπως της Διδακτικής της Ιστορίας, της Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας (20ός αιώνας), της Ευρωπαϊκής Ιστοριογραφίας, της Διδακτικής της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας, της Μουσειολογίας, της Αρχαιολογίας των λαών Ανατολικής Μεσογείου, της Ενάλιας Αρχαιολογίας, και Αιγυπτιαολογίας.*

γ) *Συμμετοχή στις 10-5-2002 ως εκπρόσωπος του Ι.Κ.Υ. στην ετήσια Συνάντηση των εκπροσώπων ευρωπαϊκών κρατών στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο της Φλωρεντίας, όπου εκπροσώπησα το ΥΠΕΠΘ σε θέματα διαχείρισης των οικονομικών και μορφωτικών υποθέσεων των υποτρόφων σπουδαστών κάθε χώρας στο παραπάνω Πανεπιστήμιο.*

δ) *Συμμετοχή στην οργάνωση της Ενημερωτικής Ημερίδας για το Erasmus University Charter ως εκπρόσωπος του ΙΚΥ, που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στις 23 Σεπτεμβρίου 2002.*

✦ **Στην Εταιρεία Ιστορικών της Εκπαίδευσης Ε.Α.Ε.Ι.Ε. (2002-2005)**

α) *ως τακτικό μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου.*

β) *ως μέλος της Συντακτικής Ομάδας του εξαμηνιαίου περιοδικού της ίδιας Εταιρείας: «Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης».*

γ) *ως Ταμίας της Εταιρείας για ένα ακαδ. έτος 2002-2003, έπειτα από ψηφοφορία των μελών της Δ.Ε.*

✦ **Στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (2000-2003):**

α) 2000-2003: στο Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου ως αναπληρωματικό μέλος,

β) 2001: ως Επιστημονικός Υπεύθυνος του Θερινού Προγράμματος μαθημάτων για ξένους φοιτητές από τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Συνέταξα και σχετική Έκθεση με επισημάνσεις για την καλύτερη λειτουργία του Κέντρου και την αρτιότερη οργάνωση των μαθημάτων, την οποία υπέβαλα στη Γραμματεία του Κέντρου.

γ) Με απόφαση του Δ.Σ. συντάξα «Οδηγό λειτουργίας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας» για τους ξένους σπουδαστές, τον οποίο υπέβαλα στη Γραμματεία του Κέντρου.

➤ Συμμετοχή σε Οργανωτικές Επιτροπές Διεθνών & Πανελληνίων Επιστημονικών Συνεδρίων/Συμποσίων/Ημερίδων (1992-2005):

Α' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συμπόσιο Δήμου Έδεσσαίων, με θέμα: «Η Έδεσσα και η περιοχή της: Ιστορία και Πολιτισμός», Έδεσσα 4-6 /12/ 1992

Β' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συμπόσιο Δήμου Έδεσσαίων, με θέμα: «Η Έδεσσα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός» Έδεσσα 19-21/9/ 1997.

1^ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: Ιστορία Εκπαίδευσης, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 28-30/9/ 2000.

Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα: «Σχολική Γνώση και Διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση», Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., Ιωάννινα, 3-6/5/ 2001.

2^ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «Η Παιδεία στην αυγή του 21^{ου} αιώνα», ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα, 4-6 Οκτωβρίου 2002.

✦ Συμμετοχή σε Επιστημονικές Επιτροπές-Εταιρείες-Ιδρύματα (1992-2009):

1994 - 2005, μέλος της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας στη Θεσσαλονίκη.

1992 - 2005, μέλος της Επιτροπής Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης στην Αθήνα.

1997 - 2005, μέλος της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος.

1996-2005, μέλος του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων (ΚΕΜΟ).

1999-2005, μέλος της Διεθνούς Ένωσης για την Έρευνα των Σχολικών Βιβλίων και των Διδακτικών Μέσων The International Association for Research on Textbooks and Educational Media (IARTEM), Ουτρέχτη Ολλανδίας.

1997-2011, Επιστημονικός υπεύθυνος του Αρχείου της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας που φυλάσσεται στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Στα πλαίσια αυτής της αρμοδιότητας συντάξα Ερευνητικό Πρόγραμμα μονοετούς διάρκειας, με θέμα: “Οργάνωση Ιστορικού Αρχείου για την Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης στο ΠΤΔΕ», το οποίο, εγκρίθηκε και υλοποιήθηκε η πρώτη φάση της καταγραφής και ταξινόμησης του υλικού από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές του ΠΤΔΕ Μαρίνα Μηλιώτη και Δημήτριο Δημητριάδη.

2004-2009, μέλος Διεθνούς Συνδέσμου Ιστορικών Euroclio

➤ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ

- ✦ Συνεργάτης επί σειρά ετών του **Ινστιτούτου Διεθνούς Έρευνας Σχολικού Βιβλίου «Georg-Eckert Institut für Internationale Schulbuchforschung»** στο Brawnschweig της Γερμανίας (1993-1999). Συμμετείχα στην πρώτη διαβαλκανική επιστημονική ομάδα που συγκροτήθηκε με πρωτοβουλία του Georg-Eckert Institut για να διερευνήσει τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας των χωρών της Βαλκανικής. Καρπός της πρώτης αυτής συνεργασίας είναι η έκδοση του συλλογικού τόμου: *Ol ins Feuer. Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa*, Schriftenreihe des Georg- Eckert-Institut, Band 89, Αννόβερο 1996, με τον οποίο εγκαινιάζεται ουσιαστικά η έρευνα των σχολικών βιβλίων ιστορίας στα Βαλκάνια. Στον παραπάνω τόμο

περιλαμβάνονται και οι δύο πρώτες σχετικές εργασίες μου: α) Greece and the Greeks in recent Bulgarian history Textbooks, (Η εικόνα του Έλληνα στα σύγχρονα βουλγάρικα εγχειρίδια ιστορίας), σσ. 67-77, και β) War and National history . The case of history textbooks in the FYROM 1991-1993, (Πόλεμος και εθνική ιστορία στα εγχειρίδια ιστορίας της FYROM), σσ. 179-214.

- ◆ Τον Απρίλιο του 1995 το Georg-Eckert Institut μου χορήγησε υποτροφία διάρκειας ενός μηνός για να συγκεντρώσω υλικό στην πλούσια Βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου. Καρπός αυτής της έρευνας είναι η εργασία μου: «The Instrumentalisation of Historical Knowledge. The Balkan Wars in the Slavic School–Historiography 1982-1993». Την εργασία αυτή παρουσίασα τον Ιούνιο του 1995 στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας στην Κωνσταντινούπολη, εκπροσωπώντας το Georg-Eckert Institut.
- ◆ Την άνοιξη του 1999 επισκέφθηκα για ερευνητικούς λόγους το Ινστιτούτο Sudosteuropra Gesellschaft στο Μόναχο. Με προσωπική πρωτοβουλία πέτυχα την αμοιβαία ανταλλαγή του περιοδικού του παραπάνω Ινστιτούτου *Sudosteuropra Mitteilungen* με την *Επετηρίδα* του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
- ◆ Το Υπουργείο Παιδείας μου ανέθεσε να εκπροσωπήσω την ελληνική πλευρά στη Διαβαλκανική Συνάντηση Ειδικών επιστημόνων και Κρατικών φορέων στο Πλοβνίν (Φιλιππούπολη) της Βουλγαρίας στις 1-3 Μαΐου 1998, που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του «Project of Ethnic Relations» του Πανεπιστημίου του Princeton/ Η.Π.Α. και του Υπουργείου Παιδείας της Βουλγαρίας, με θέμα: «Ο ρόλος της εκπαίδευσης και του μαθήματος της ιστορίας στις χώρες της ΝΑ Ευρώπης». Στη συνάντηση αυτή παρουσίασα τα προβλήματα της “Εικόνας του Βαλκάνιου γείτονα στα σχολικά βιβλία ιστορίας”.
- ◆ **Συνεργασία με το Πανεπιστήμιο των Σκοπίων (1998-1999):**
Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Σεμιναριακών Διαλέξεων για μεταπτυχιακούς φοιτητές των χωρών της ΝΑ Ευρώπης, που πραγματοποιήθηκε στο International Summer School στην Αχρίδα της ΠΓΔΜ στις 8-27 Ιουνίου 1998, σε συνεργασία με το Institut for Sociological Political and Juridical Research της ίδιας πόλης. Η θεματική του Προγράμματος ήταν: «Balkans between East and West», (Τα Βαλκάνια ανάμεσα σ’ Ανατολή και Δύση). Σε τρεις διαλέξεις μου παρουσίασα τις νέες τάσεις της σχολικής ιστοριογραφίας στα Βαλκάνια: «New Tendencies in Balkan School Historiography”.
Τον επόμενο χρόνο, 7 Ιουνίου 1999, προσκλήθηκα για δεύτερη φορά από το Πανεπιστήμιο των Σκοπίων να συμμετάσχω στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Σεμιναριακών Διαλέξεων του International Summer School της Αχρίδας, με θέμα: «The Bright Side of the Balkans», (Η φωτεινή πλευρά των Βαλκανίων). Θέμα της διάλεξής μου ήταν: «The Greek Language as a Precondition of the Balkans Society’s Social Development in of the 18th Century», (Η ελληνική γλώσσα ως προϋπόθεση κοινωνικής ανάπτυξης στα Βαλκάνια το 18^ο αι.).
- ◆ **Στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Socrates:**
Α) Συμμετείχα στην πρώτη, προπαρασκευαστική, συνάντηση τριών μελών-κρατών (Δανίας, Αυστρίας, Ελλάδας) στο Svendborg της Δανίας στις 12-18 Σεπτεμβρίου 1997. Το τελικό Πρόγραμμα που καταρτίσαμε συλλογικά αφορούσε τους φοιτητές Παιδαγωγικών Τμημάτων (του Διδασκαλείου Skarup στο Svendborg της Δανίας, της Παιδαγωγικής Ακαδημίας του Klagenfurt της Αυστρίας, και του Π.Τ.Δ..Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το θέμα που θα διερευνούσαν και θα παρουσίαζαν οι φοιτητές ήταν: “Μειονότητες και Συγκρούσεις στη ΝΑ Ευρώπη: ιστορία, δικαιώματα και πολιτική”.
Β) Συνόδευσα στις 2-10 Μαΐου του 1999, οκτώ φοιτητές του ΠΤΔΕ του Παν/μίου Ιωαννίνων στο Klagenfurt της Αυστρίας για την υλοποίηση του παραπάνω Προγράμματος Socrates. Η ελληνική ομάδα παρουσίασε το θέμα: “Η μουσουλμανική μειονότητα της δυτικής Θράκης”.
- ◆ **Συνεργάστηκα με το Center for Democracy and Reconciliation for South Eastern Europe**, με έδρα τη Θεσσαλονίκη:
Προτάθηκα από την αρμόδια Επιτροπή των Σχολικών Εγχειριδίων (Α. Φραγκουδάκη, Θ. Δραγώνα) να συμμετάσχω ως ειδικός επιστήμων στις διάφορες ομάδες εργασίας που θα κατέγραφαν τα προβλήματα διδασκαλίας της ιστορίας στα Βαλκάνια. Γι’ αυτό το σκοπό οργανώθηκαν τέσσερα Workshops (στην Αθήνα, τα Σκόπια, την Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη) τα οποία εντάσσονταν στο πλαίσιο του Κοινού Ευρωπαϊκού Προγράμματος για την Ιστορία της Νοτιοανατολικής

Ευρώπης - *Southeast European Joint History Project*, 8. Σ' όλα τα Workshops συμμετείχα με σχετικές ανακοινώσεις.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στο Workshops των Σκοπίων (16-17 Απριλίου 2000) στο οποίο ορίστηκε βασικός συντονιστής των εργασιών ανάμεσα στους ειδικούς επιστήμονες τριών χωρών (Ελλάδας, Βουλγαρίας, ΠΓΔΜ) πάνω στο ευαίσθητο θέμα: «*Τα επίμαχα ζητήματα της Μακεδονικής ταυτότητας*». Τα πεπραγμένα αυτής της συνάντησης κατέγραψα σε σχετική Έκθεση που υπέβαλα προς την αρμόδια ελληνική Επιτροπή: «*Report-The Macedonian Identity: complementarities, conflicts, denials, Workshop III: The Macedonian Identity: Complementarities, Conflicts, Denials, Skopje, 16-17 April 2000, Southeast European Joint History Project*, 8.

♦ Το 2002 με προσωπική πρωτοβουλία συνέβαλα στην υπογραφή του τριετούς **Προγράμματος Socrates** ανάμεσα στο Πανεπιστήμιο της Μαδρίτης Complutense (Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών) και το ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, που αφορά την αμοιβαία κινητικότητα φοιτητών και διδακτικού προσωπικού. Στα πλαίσια αυτού του Προγράμματος πραγματοποιήθηκε η αποστολή στη Μαδρίτη δύο φοιτητών του ΠΤΔΕ: της Μαργαρίτας Ζωντού, κατά το εαρινό εξάμηνο του 2002, και του Ιωάννη Κοκκινάκη, κατά το εαρινό εξάμηνο του 2004. Τον Απρίλιο του 2002 επισκέφθηκα η ίδια το παραπάνω Πανεπιστήμιο για μία εβδομάδα, έδωσα 3 διαλέξεις, και εξασφάλισα μάλιστα μια νέα συνεργασία, με το Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου της Μαδρίτης. Αντίστοιχα, από τη Μαδρίτη επισκέφθηκε το Τμήμα μας ο καθηγητής Santiago Petchen τον Ιούνιο του 2002.

♦ Από το 2003 συνεργάζομαι με το Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Βελιγραδίου στο πλαίσιο του τριετούς **Ευρωπαϊκού Προγράμματος Socrates**: «*Ανάπτυξη Προγράμματος για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών της Βαλκανικής στην εκπαίδευση*», που υλοποιεί η διεπιστημονική ομάδα καθηγητών της Βαλκανικής Ιστορίας, της Αρχαιολογίας και της Ιστορίας Τέχνης τριών Πανεπιστημίων (Αθηνών, Ιωαννίνων, Βελιγραδίου). Η πρώτη συνάντηση έγινε στο Βελιγράδι στις 1-7 Απριλίου 2003 και η δεύτερη το Γενάρη του 2004 στα Σκόπια.

♦ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΔΙΕΘΝΗ & ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ / ΣΥΜΠΟΣΙΑ/ ΗΜΕΡΙΑΕΣ

A. 1976-1989 (πριν την εκλογή στη βαθμίδα του λέκτορα)

1. Α' Ελληνοσερβικό Συμπόσιο, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Ινστιτούτο Βελιγραδίου, "Γεώργιος Παπάζογλου, ένας Ηπειρώτης στην υπηρεσία του ηγεμόνα της Σερβίας Μίλος Ομπρένοβιτς", Καβάλα, 7-10 Νοεμβρίου 1976.
2. Ε' Διεθνές Συνέδριο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Σερβική Ακαδημία Επιστημών Βελιγραδίου, "L' enseignement religieux dans le vilayet de Monastir pendant les annees 1884-1888", Βελιγράδι 1984.
3. Ε' Ελληνοσερβικό Συμπόσιο, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Ιστορικό Ινστιτούτο της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών Βελιγραδίου, Θεσ/νίκη-Πήλιο, "L' intellectuel Serbe Vukasin Radisic et son rapport sur l' expansion des lettres grecques en Serbie", Θεσ/νίκη – Πήλιο, 9-12 Οκτωβρίου 1987.
4. ΣΤ' Διεθνές Συνέδριο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Ακαδημία Επιστημών Σόφιας, "Quelques aspects des problemes de la formation des instituteurs Grecs dans la partie europeenne ottomane au debut du XXe siecle", Σόφια 30/8-5/9 1989.

B. 1991-1994 (στη βαθμίδα του λέκτορα)

5. Α' Πανελλήνιο Συμπόσιο, Τομέας Παιδαγωγικής Αριστ. Πανεπ. Θεσ/νίκης, με ανακοίνωση: "Ελληνική εκπαίδευση στο σαντζάκι Μοναστηρίου", Θεσ/νίκη, Απρίλιος 1992.

6. Α' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συμπόσιο, «Η Έδεσσα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός», Έδεσσα, 4-6 Δεκεμβρίου 1992, δημοσιευμένη ανακοίνωση: «Βοδενά 1900: εθνικές και εκπαιδευτικές όψεις», Δήμος Έδεσσαίων,.
7. Πανελλήνιο Συμπόσιο, με θέμα «Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων 1910-1914», Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού & Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα, 5-7 Απριλίου 1993, δημοσιευμένη ανακοίνωση: «Οι Βαλκανικοί πόλεμοι στη σλαβική σχολική ιστοριογραφία».
8. Α' Βαλκανικό Συμπόσιο, Georg Eckert Institut, Braunschweig, Braunschweig, 2-5 Νοεμβρίου 1993, δημοσιευμένη ανακοίνωση: «Greece & the Greek in the Recent Bulgarian History Textbooks».
9. Συμπόσιο με θέμα: «Σχέσεις Ελλήνων και Βουλγάρων στην εκπαίδευση, την παιδαγωγική και τον πολιτισμό κατά τα μέσα του 18^{ου}-μέσα 19^{ου} αιώνα», Θεσσαλονίκη 18-19 Φεβρουαρίου 1994, ανακοίνωση: «Οι ελληνοβουλγαρικές πολιτιστικές σχέσεις (18^{ος}-19^{ος} αι.) στα πρόσφατα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας».
10. Ημερίδα με θέμα: « Σχολικά Εγχειρίδια Βαλκανικών Χωρών», Θεσσαλονίκη 17 Μαΐου 1994, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τομέας Παιδαγωγικής, Μονάδα Έρευνας σχολικού Βιβλίου, ανακοίνωση: «Τα σχολικά εγχειρίδια στην πρώην Γιουγκοσλαβία μετά το 1989».
11. Ευρωπαϊκό Συνέδριο, με θέμα: «Εθνοκεντρισμός και Εκπαίδευση. Πολιτισμικές διακρίσεις και Εθνικό σχολικό σύστημα στη Νέα Ευρώπη», Π.Τ. Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Αθηνών-Ευρωπαϊκό Κέντρο Δελφών, ανακοίνωση: “Εθνικά στερεότυπα και προκαταλήψεις στα βαλκανικά εγχειρίδια ιστορίας (1990 και εξής)”, Δελφοί, 27-29 Μαΐου 1994.

Γ. 1994-1999 (στη βαθμίδα του επίκουρου καθηγητή)

12. 2^ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας με θέμα: «History Education and the “Other” in History, Κωνσταντινούπολη, 8-10 Ιουνίου 1995, The History Foundation of Turkey & Bosphorus University, History Department, με ανακοίνωση: «The Instrumentalization of Historical Knowledge. The Balkan Wars in the Slavic History Textbooks (1989-1993).”.
13. Διεθνές Συνέδριο, Georg Eckert Institut, Braunschweig, «War and national history. The Case of FYROM’s History Textbooks (1990-1993)», Braunschweig 26-29 Απριλίου 1996.
14. ΙΗ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο Ελληνικής Ιστορικής Εταιρίας, με ανακοίνωση: «Εθνικών Οικοτροφείων εν Αθήναις (1908-1913)», Θεσ/νίκη 31/5-1/6 1997.
15. Β' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συμπόσιο, «Η Έδεσσα και η περιοχή της: Ιστορία και Πολιτισμός», Δήμος Έδεσσας, Έδεσσα, 19-21 Σεπτεμβρίου 1997 με ανακοίνωση: «Το Οικοτροφείο Βοδενών 1908-1912».
16. Α' Διεθνές Συνέδριο Θρησκειών, με θέμα: «The influence of religion on the formation of the social and cultural identity of Mediterranean people”, Διεθνές Κέντρο Μεσογειακών Μελετών-Νομαρχία Δωδεκανήσου, Ρόδος 31/10-1/11 1997, με ανακοίνωση: «Η θρησκεία ως στοιχείο εθνικού προσδιορισμού στη βαλκανική πραγματικότητα του 19 αι.».
17. Διεθνές Συνέδριο, International Conference on The Image of the «Other» in the School Textbooks of the Balkan Countries, Θεσσαλονίκη, 16/10-18/10 1998, Εκπαιδευτικό Τμήμα της Unesco, Georg-Eckert Institut for International Research of School Textbooks, Τομέας Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ανακοίνωση με θέμα: “Η αρχαιότητα ως πηγή εθνικών τεκμηρίων στα βαλκανικά εγχειρίδια ιστορίας (1991-1996)”,

δημοσιευμένη σε αγγλική γλώσσα στα Πρακτικά του Συνεδρίου: Proceedings of the International Conference, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki, 16-18 October 1998, Typothito-George Dardanos, Athens 2001, σσ. 75-90.

Δ. 1999-2005 (στη βαθμίδα του αναπληρωτή καθηγητή)

18. Διεθνές Συνέδριο της Διεθνούς Επιτροπής Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης και του ΕΛΙΑΜΕΠ, με θέμα: «National Memory», (Εθνική Μνήμη), Χάλκη 16-20 Ιουνίου 1999, ανακοίνωση: «National Memory and the Balkan's History Textbooks in the 1990's», (Εθνική Μνήμη στα βαλκανικά εγχειρίδια ιστορίας της δεκαετίας του 1990), βλ. σχετική Βεβαίωση στο Παράρτημα.
19. Διεθνές Συνέδριο: «Η Εκπαίδευση τον 21^ο αιώνα στις χώρες των Βαλκανίων και της Ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου», Αθήνα 30 Νοεμβρίου 1999, Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας-ΥΠΕΠΘ-Unesco, ανακοίνωση με θέμα: «Τα βαλκανικά εγχειρίδια ιστορίας στη σύγχρονη πολιτική συγκυρία».
20. Workshop III: *The Macedonian Identity: Complementarities, Conflicts, Denials, Skopje, 16-17 April 2000, Southeast European Joint History Project, Center for Democracy and Reconciliation for South Eastern Europe*, βλ. σχετική Έκθεση: Report by Sophia Vouri: «The Macedonian Identity: complementarities, conflicts, denials».
21. 1^ο Διεθνές Συνέδριο: «Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης», Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000, ανακοίνωση με θέμα: «Σύγχρονοι προβληματισμοί για τη διδασκαλία της ιστορίας στις χώρες της Βαλκανικής», δημοσιευμένη στα Πρακτικά, Πανεπιστήμιο Πατρών - Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., εκδ. Gutenberg 2002, σσ. 409-420.
22. Δημερίδα: «Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή», Ρόδος, 24-25 Νοεμβρίου 2000, Πανεπιστήμιο Αιγαίου /Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών - Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., ανακοίνωση με θέμα: «Μουσείο και συγκρότηση εθνικής ταυτότητας», δημοσιευμένη στο συλλογικό τόμο: Γ. Κόκκινος, Ε. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, εκδ. Μεταίχμιο Αθήνα 2002, σσ. 55-65.
23. Πανελλήνιο Συνέδριο: «Σχολική Γνώση και Διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση», Ιωάννινα, 3-6 Μαΐου 2001, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., ανακοίνωση με θέμα: «Ζητήματα σχολικής ιστοριογραφίας».
24. 8^ο Διεθνές Συνέδριο: «Learning», Σπέτσες, 4-8 Ιουλίου 2001, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών & Αναργύρειος και Κοριαλένιος Σχολή Σπετσών, ανακοίνωση με θέμα: «Ιστορική γνώση και η έννοια του έθνους σήμερα στα Βαλκάνια».
25. Β' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο με θέμα: «Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913», Δήμος Γιαννιτσών, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, ανακοίνωση: «Οι Βαλκανικοί πόλεμοι ως θέμα σχολικής διδασκαλίας», Γιαννιτσά, 17-19 Μαΐου 2002.
26. 2^ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «Η Παιδεία στην αυγή του 21^{ου} αιώνα», Πανεπιστήμιο Πατρών - Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., ανακοίνωση: «Η διδασκαλία της ιστορίας και η διαχείριση της εθνοπολιτισμικής ετερότητας», Πάτρα, 4-6 Οκτωβρίου 2002. Υποβλήθηκε για δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου (βλ. σχετική Βεβαίωση στο Παράρτημα).
27. Πανελλήνιο Συνέδριο: «Φλώρινα (1912-2002). Ιστορία και Πολιτισμός», Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας - Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών, Φλώρινα, 8-10 Νοεμβρίου 2002, με ανακοίνωση: «Η Φλώρινα στο μεταίχμιο του 19^{ου} και 20^{ου} αι. Εθνικές συγκρούσεις και κοινωνικοί

μετασχηματισμοί», δημοσιευμένη στα Πρακτικά του Συνεδρίου: *Φλώρινα (1912-2002). Ιστορία και Πολιτισμός*, εκδ. Κεσόπουλου, Φλώρινα 2004, σσ. 131-173.

28. Ημερίδα: «Τοπική Ιστορία στην Εκπαίδευση», Πανεπιστήμιο Αιγαίου/ Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα ΤΕΠΑΕΣ, Ρόδος 21 Ιουνίου 2003.
29. Διεθνές Συνέδριο: «Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία», Ρέθυμνο 4-6 Ιουλίου 2003, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης, ανακοίνωση με θέμα: «Η διδασκαλία της ιστορίας στην ελληνική μειονότητα της Αλβανίας μετά το 1990: Ιδεολογία και Πολιτική», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: *Ιστορία Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2004, σσ. 39-62.
30. Συμπόσιο «Επιστημονική Έρευνα στα Κύθηρα», που οργάνωσε το Εργαστήριο Κοινωνικών Επιστημών του Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αθηνών. Συμμετείχα στην ομάδα εργασίας με θέμα: «Ενωτικά Κινήματα και Εκπαίδευση σε Δωδεκάνησα-Κρήτη-Ιόνια νησιά- Κύπρο», 19-21 Σεπτεμβρίου 2003, Κύθηρα.
31. Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: «Deloto na Krste Misirkof», MANU, Ακαδημία Επιστημών ΠΓΔΜ, Σκόπια 27-29 Νοεμβρίου 2003, με ανακοίνωση: «Krste Misirkof – Revisiting his Work at the Early 20th Century Conjunction», (Κρστε Μισίρκωφ - Επισκοπώντας το έργο του στη συγκυρία των αρχών του 20ού αιώνα).
32. 9^ο Διεθνές Συνέδριο Επιτροπής Σπουδών ΝΑ. Ευρώπης, Τίρανα, 30/8-3/9/2004, ανακοίνωση: «Late Albanian National Awakening. Some Crucial Issues», (Η όψιμη αλβανική εθνική αφύπνιση: μερικά κρίσιμα ζητήματα). Υποβλήθηκε για δημοσίευση προς την Ελληνική Επιτροπή Σπουδών ΝΑ. Ευρώπης (βλ. σχετική Βεβαίωση στο Παράρτημα).
33. 3^ο Διεθνές Συνέδριο, με θέμα: « Ιστορία της Εκπαίδευση, Πάτρα 1-3 Οκτωβρίου 2004, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, με ανακοίνωση Βούρη Σοφία, Κόκκινος Γιώργος, Αθανασιάδης Ηλίας, Τραντάς Πέτρος, «Χαρτογράφηση και στατιστική ανάλυση της ιστορικής κουλτούρας των εκπαιδευτικών και των μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα, Διαπανεπιστημιακή Έρευνα στη Διδακτική της Ιστορίας». Υποβλήθηκε για δημοσίευση στον τόμο Πρακτικών του Συνεδρίου.
34. Ημερίδα: «Νέα Μεθοδολογικά Εργαλεία στις Κοινωνικές Επιστήμες: Η Εφαρμογή τους στην Ιστορία της Εκπαίδευσης», Ελληνική Εταιρεία Ιστορικών της Εκπαίδευσης/Περιοδικό «Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης», Αθήνα 12 Φεβρουαρίου 2005.

Ε. 2005 -2010 (στη βαθμίδα του καθηγητή)

35. Διεθνές Συνέδριο που οργάνωσε η Διεθνής Εταιρεία Διδακτικής της Ιστορίας (ISHD) και το Georg-Eckert Institut Braunschweig 2009, ανακοίνωση: Sophia Vouri, “The Institutional and Ideological Burdens of School Historiography in Greece”.

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ (1993- 2003)

- ♦ Οκτώβριος 1993, Φλώρινα, στα πλαίσια της Ημερίδας του Π.Τ.Δ.Ε. Φλώρινας, με θέμα “Η έξαρση των εθνικισμών και το πρόβλημα της ειρήνης στα Βαλκάνια”.
- ♦ 25/5/1994, Αθήνα, στην Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, διάλεξη με θέμα: “Η σχολική ιστοριογραφία των χωρών της Βαλκανικής μετά την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού”.

- ✦ Απρίλιος 1995, Ιωάννινα, στα πλαίσια των διαλέξεων του Ελεύθερου Ανοικτού Πανεπιστημίου Δήμου Ιωαννιτών, διάλεξη με θέμα: “Οι ελληνοβουλγαρικές πολιτιστικές σχέσεις το 19^ο αι. στα βουλγάρικα εγχειρίδια ιστορίας”.
- ✦ 27/7/1998, Αχρίδα, (FYROM), στο πλαίσιο του International Summer School για μεταπτυχιακούς φοιτητές των χωρών της ΝΑ Ευρώπης, διάλεξη με θέμα: “New Tendencies in the Balkan School- Historiography”.
- ✦ 17/11/1998, Αθήνα, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος: «Γλώσσες και Διαφορά» που υλοποίησε το Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών ομάδων (KEMO), συμμετείχα στη συζήτηση με θέμα: «Ιστορικά στοιχεία για τη χρήση των σλαβικών διαλέκτων στην Ελλάδα».
- ✦ 7/6/1999, Αχρίδα (FYROM), στο πλαίσιο του International Summer School για μεταπτυχιακούς φοιτητές των χωρών της ΝΑ Ευρώπης, διάλεξη με θέμα: “The Greek Language as a Precondition of the Balkan Society ‘s Social Development in the 18th early 19th Century», (Η ελληνική γλώσσα ως προϋπόθεση της κοινωνικής ανάπτυξης της στα Βαλκάνια το 18^ο αιώνα).
- ✦ 30 Μαΐου 2001, Βερολίνο, στο πλαίσιο των διαλέξεων του Συνδέσμου Ελλήνων Επιστημόνων του Βερολίνου και Βραδεμβούργου, διάλεξη με θέμα: «Η διδασκαλία της Ιστορίας στον ευαίσθητο χώρο της Βαλκανικής».
- ✦ Νοέμβριος 2003, Γιάννενα, Ομιλία στο Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας για το παιδί, με θέμα: «Η ιστορία του Εθνικού Οικοτροφείου θηλέων Ιωαννίνων» (1923-2003).

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΑ (1988-2011)

1. 2011, Σοφία Βούρη-Ελευθερία Μαντά, Από τη ζωή της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία – Λεύκωμα, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ. ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο.
2. 2005, *Οικοτροφεία και Υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913). Τεκμήρια Ιστορίας*, Gutenberg, Αθήνα, σελίδες 508.
3. 2005, Γιώργος Κόκκινος, Ηλίας Αθανασιάδης, Σοφία Βούρη, Π. Γατσωτής, Πέτρος Τραντάς, Ιστορική κουλτούρα και Συνείδηση Απόψεις και στάσεις μαθητών και εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για την Ιστορία, Διαπανεπιστημιακή Έρευνα στη Διδακτική της Ιστορίας», εκδοτική Νοόγραμμα, Αθήνα.
4. 2003, Σοφία Βούρη, Γιώργος Καψάλης, *Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στην Αλβανία 1914-1998*, στη σειρά: *Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στη Διασπορά*, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο, σσ. 19 - 80.
5. 1999, Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος (1889-1905), Gutenberg, Αθήνα, σελίδες 335.
6. 1997, *Τα Σλάβικα Εγχειρίδια Ιστορίας της Βαλκανικής. Τα Έθνη σε πόλεμο (1990-1993)*, Gutenberg, Αθήνα, σελίδες 237.
7. 1994, *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση (1875-1907)*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, σελίδες 350.

8. 1992, Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της ΒΔ Μακεδονίας (1870-1904), Παρασκήνιο, Αθήνα, σελίδες 206.
9. 1988, Η ελληνική εκπαίδευση στο σαντζάκι Μοναστηρίου 1870-1904. Η εθνική διάσταση, Διδακτορική διατριβή, (αναπαραγωγή τυπογραφεί Πανεπιστημίου Ιωαννίνων), Ιωάννινα, σελίδες 428.

ΑΡΘΡΑ

1. 2011, Ιδεολογικές και θεσμικές αγκυλώσεις της σχολικής ιστοριογραφίας στην Ελλάδα. Η περίπτωση του εγχειριδίου Ιστορίας της Γ' Λυκείου, υπό δημοσίευση στην Επιστημονική Επετηρίδα ΠΤΔΕ, αρ. 23. (Ανακοίνωση στα αγγλικά: "The Institutional and Ideological Burdens of School Historiography in Greece", Διεθνές Συνέδριο International Society for History Didactics (ISHD) και Georg-Eckert Institut, Σεπτέμβριος 2009 Braunschweig).
2. 2004 "Late Albanian National Awakening. Some Crucial Issues", ανακοίνωση στο 9^ο Διεθνές Συνέδριο Σπουδών ΝΑ. Ευρώπης, Τίρανα, 30/8-3/9/. Υποβλήθηκε για δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.
3. 2004, «Η διδασκαλία της ιστορίας στην ελληνική μειονότητα της Αλβανίας από το 1990 κ.ε.: Ιδεολογία και Πολιτική», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Ρέθυμνο 4-6 Ιουλίου 2003): *Ιστορία Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία*, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο, σσ. 321-344.
4. 2004, «Η Φλώρινα στο μεταίχμιο του 19^{ου}-20^{ού} αιώνα: εθνικές συγκρούσεις και κοινωνικοί μετασχηματισμοί», ανακοίνωση στο Πανελλήνιο Συνέδριο: «Φλώρινα 1912-2002 Ιστορία και Πολιτισμός», Φλώρινα 8-10/11/2003, Α.Π.Θ. Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, δημοσιευμένη στα Πρακτικά: *Φλώρινα 1912-2002 Ιστορία και Πολιτισμός*, εκδ. Κεσόπουλου, Θεσσαλονίκη, σσ. 131-173.
5. 2002, «Σύγχρονοι Προβληματισμοί για τη διδασκαλία της Ιστορίας στις χώρες της Βαλκανικής», δημοσιευμένη ανακοίνωση στα Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου, Πάτρα 28-30 Σεπτεμβρίου 2000, ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, Σ. Μπουζάκης (επιμ.), *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Gutenberg, σσ. 409-420.
6. 2002, «Μουσείο και συγκρότηση εθνικής ταυτότητας», στο συλλογικό τόμο: Γ. Κόκκινος, Ε. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Μεταίχμιο, Αθήνα, σσ. 55-65.
7. 2001, «Antiquity as Source of National Documentation in Balkan History Textbooks (1991-1996)», δημοσιευμένη ανακοίνωση στα Πρακτικά σε αγγλική γλώσσα: *Proceedings of the International Conference, The Image of the "Other"/Neighbour in the School Textbooks of the Balkan Countries*, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki, 16-18 October 1998, Typothito-George Dardanos, Athens, σσ. 75-90.
8. 1998, «Η αρχαιότητα ως πηγή εθνικών τεκμηρίων στα βαλκανικά εγχειρίδια ιστορίας (1991-1996)», ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο: «Η Εικόνα του «Άλλου»/του γείτονα στα Σχολικά Εγχειρίδια των Βαλκανικών Χωρών», δημοσιευμένη στα Πρακτικά: *Η Εικόνα του «Άλλου»/του γείτονα στα Σχολικά Εγχειρίδια των Βαλκανικών Χωρών*, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 16-18/10/1998, και στην *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε.* του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Νο 11, Ιωάννινα, σσ. 9-24.
9. 1998, «Εθνικόν Οικοτροφείον εν Αθήναις (1908-1915)», ανακοίνωση στο ΙΗ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας, Θεσσαλονίκη 31/5-1/6/1997, δημοσιευμένη στα *Πρακτικά ΙΗ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη, σσ. 314-3
10. 1996, «War and National History. The Case of History Textbooks in the FYROM (1991-1993)», ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο, Braunschweig 6/4/1996, Georg-Eckert Institut, Braunschweig,

δημοσιευμένη στο συλλογικό τόμο: *Ol ins Feuer, Schulbucher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Sudosteuroopa*, Schriftenreihe des Georg Eckert-Institut, Band 89, Αννόβερο, σσ. 179-214.

11. 1996, «Greece and the Greeks in recent Bulgarian History Textbooks», ανακοίνωση στο Α' Βαλκανικό Συνέδριο, Braunschweig 2-5/11/1993, Georg-Eckert Institut Braunschweig, δημοσιευμένη στο συλλογικό τόμο: *Ol ins Feuer. Schulbucher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Sudosteuroopa*, Schriftenreihe des Georg- Eckert-Institut, Band 89, Αννόβερο, σσ. 67-77.

12. 1995, «Βοδενά 1900: εθνικές και εκπαιδευτικές όψεις», ανακοίνωση στο Α' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συμπόσιο Δήμου Έδεσσαίων: «Η Έδεσσα και η περιοχή της Ιστορία και Πολιτισμός», Έδεσσα 4-6 /12/ 1992, δημοσιευμένη στα Πρακτικά: *Η Έδεσσα και η περιοχή της Ιστορία και Πολιτισμός*, Τυπογρ. Βαγουρδή, Έδεσσα, σσ. 309-319.

13. 1993, «Οι βαλκανικοί πόλεμοι στη σλαβική σχολική ιστοριογραφία», ανακοίνωση στο Πανελλήνιο Συμπόσιο: «Η Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων 1910-1914», Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού & Ιστορικού Αρχείου, δημοσιευμένη στα Πρακτικά: *Η Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων 1910-1914*, Αθήνα, σσ. 279-326.

14. 1993, «Η Ελληνική Εκπαίδευση στην Κοριτσά 1880-1912», *Επιστημονική Επετηρίδα Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, No 5, Ιωάννινα, σσ. 311-337.

15. 1990, «Quelques aspects des problemes de la formation des instituteurs Grecs dans la partie europeene ottomane au debut du xxe siecle», (Όψεις των προβλημάτων της εκπαίδευσης των Ελλήνων δασκάλων του ευρωπαϊκού τμήματος της οθωμανικής αυτοκρατορίας στις αρχές του 20ού αι.), ΣΤ' Διεθνές Συνέδριο Σπουδών ΝΑ Ευρώπης, Σόφια 30/8-5/9 1989, Πρακτικά: *Ελληνικές Ανακοινώσεις ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Σπουδών ΝΑ Ευρώπης*, Αθήνα, σσ. 255-266.

16. 1991, «L' intellectuel Serbe Vukasin Radisic et son rapport sur l' expansion des lettres grecques en Serbie», (Ο σέρβος διανοούμενος Βουκασίν Ράντισιτς και η συμβολή του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Σερβία), Ε' Ελληνοσερβικό Συμπόσιο, Θεσ/νίκη - Βόλος 9-12/10 /1987, Πρακτικά Συμποσίου, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, σσ. 141-148.

17. 1985, «L' enseignement religieux dans le vilayet de Monastir pendant les annees 1884-1888», (Η ιερατική εκπαίδευση στο βιλαέτι Μοναστηρίου κατά τη διάρκεια των ετών 1884-1888), Ε' Διεθνές Συνέδριο Σπουδών ΝΑ Ευρώπης, Βελιγράδι 11-17/9 1984, στα Πρακτικά Ε' Διεθνούς Συνεδρίου Σπουδών ΝΑ Ευρώπης, Ελληνική Επιτροπή Σπουδών ΝΑ Ευρώπης, Αθήνα, σσ. 279-289.

18. 1979, «Γεώργιος Παπάζογλου, ένας Ηπειρώτης στην υπηρεσία του ηγεμόνα της Σερβίας Μίλος Ομπρένοβιτς», , Α' Ελληνοσερβικό Συμπόσιο, Καβάλα 7-10/11 1976, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Θεσσαλονίκη, σσ. 253-260.

19. 1978, «Prvi udzbenik grckog jezika u Srbiji od pre sto cetrdeset godina», (Το πρώτο αναγνωστικό της ελληνικής γλώσσας στη Σερβία πριν από 140 χρόνια), στο περιοδικό *Istorijski Casopis XXV*, Istoriski Institut, Βελιγράδι, σσ. 285-291.

20. 1977, «Episkop Antim i prvi Srpski, Ustanak», , (Ο Επίσκοπος Άνθιμος και η πρώτη σερβική επανάσταση), στο περιοδικό *Matica Srpska Zbornik za Istoriju*, Istorijski Institut, Βελιγράδι, σσ.151-160.

21. 1977, «Pocetak predavanja grckog, jezika u srpskoj gymnaziji za vreme kneza Milosa», (Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο σερβικό γυμνάσιο την εποχή του ηγεμόνα Μίλος), στο περιοδικό *Istorijski Casopis XXIV*, Istorijski Institut, Βελιγράδι, σσ. 293-297.

ΑΡΘΡΑ στον Τύπο (επιστημονικού χαρακτήρα)

1. 2000, «Η διδασκαλία της ιστορίας στις χώρες της Βαλκανικής», ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 27 Οκτωβρίου 2000, σσ. 14-15.
2. 2000, «Η Ελληνική Εκπαίδευση», στο Αφιέρωμα: "Τανζιμάτ" Η Οθωμανική Περεστρόικα, ΙΣΤΟΡΙΚΑ, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, φ. 30 Νοεμβρίου 2000, σσ. 30-37.
3. 2001, «Όψεις της Εκπαιδευτικής ζωής», στο Αφιέρωμα: Βιτώλια, ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, φ. 16 Δεκεμβρίου 2001, σσ. 15-19.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ (επιστημονικού χαρακτήρα)

1. Έκθεση για τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας της ΠΓΔΜ 1991-1996, Ιούλιος 1999.
- Υποβλήθηκε προς την αρμόδια Επιτροπή του Υπουργείου Εξωτερικών.
2. Report by Sophia Vouri: «The Macedonian identity: complementarities, conflicts, denials», Workshop III, Southeast European Joint History Project, Skopje 16-17 April 2000.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ

1. Βασιλειάδης Νικόλαος, 2004, Η ελληνική παρουσία στη νότια Σερβία από τους Βαλκανικούς πολέμους ως το Μεσοπόλεμο, εκδ. Ανατροπή, Θεσσαλονίκη, σσ. 56-57, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
2. Christian Voss, , 2000, Das slavophone Griechenland- Bemerkungen zum Ende eines Tabus, Sudosteuroopa Mitteilungen, 2000/Nr. 4, 40 Jahrg, σσ. 351-363, σ. 356, αναφορά στο βιβλίο *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
3. Haslinger Peter, Johannes Niehoff-Panagiotidis, Christian Voss, 2001, „Zwischen Geschichtswissenschaft und Anthropologie. Regionale und nationale Identitäten als Gegenstand der Makedonienforschung“, Edgar Hosch- Karl Nehring (επιμ.), Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Sudosteuropas, Sudost-Forschungen, Sonderdruck 59/60, R. Oldenbourg Verlag/München 2000/2001, σ. 482, βιβλιογραφική αναφορά στους δύο τόμους πηγών: *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση*, και *Εκκλησία και Κράτος*, και
- σσ. 481-482, γίνεται εκτενής κριτική αναφορά στο έργο μου: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
4. Κωσταντακοπούλου Αγγελική, 2000, «Βαλκανική Ιστοριογραφία χτες και σήμερα», Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, (Σχολή Μωραΐτη), , σ. 133, αναφορά στο: *Τα σλάβικα εγχειρίδια ιστορίας της Βαλκανικής*.
5. Κωστόπουλος Τάσος, Η απαγορευμένη γλώσσα. Κρατική καταστολή των Σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία, εκδ. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000, σελ. 20, 40, 51, 58, αναφορές στο βιβλίο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*, σσ. 40, 51, 52, 56, 57, 58, αναφορές στο βιβλίο μου: *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση*.
- , Ετερογλωσσία και αφομοιωτικοί σχεδιασμοί: η περίπτωση της ελληνικής Μακεδονίας μετά την απελευθέρωση 1912-1913, *Τα Ιστορικά*, τ. 19, τεύχος 36/Ιούνιος 2002, σ. 93, αναφορά στο: *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση*.

6. Ηλιάδου-Τάχου Σοφία, 2001, Η Εκπαίδευση στη δυτική και βόρεια Μακεδονία 1840-1914, Ηρόδοτος, πολλές αναφορές στη διδακτορική μου διατριβή *Η Ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου*, και σ. 197, αναφορά στο: *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση*.

- 2004, Το Κρούσοβο πέρα από την Ιστορία και τη Μνήμη 1845-1903. Όψεις από την οικονομία, την εκπαίδευση και την κοινωνία του Κρουσόβου ως την εξέγερση του Ίλιντεν, εκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, σ. 125, αναφορά στα βιβλία: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια και Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση*.

7. Καρακασίδου Αναστασία, 2000, Μακεδονικές Ιστορίες και Πάθη 1870-1990, Οδυσσέας Αθήνα, σ. 112, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

8. Αβδελά Έφη, Ιστορία και Σχολείο, Νήσος Αθήνα 1998, σελ. 60, αναφορά στο βιβλίο *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της ΒΔ Μακεδονίας 1870-1904*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1992.

9. Γούναρης Βασίλης, 1994, Οι Σλαβόφωνοι της Μακεδονίας. Η πορεία της ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος, 1870-1940, Μακεδονικά, 29(1993-94), σσ. 209-237, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

10. Basil Gounaris, 1995, «Social Cleavages and National Awakening in Ottoman Macedonia», *East European Quarterly*, 29/4 (1995), σσ. 409-426, αναφορά στο άρθρο μου: «Βοδενά 1900: εθνικές και εκπαιδευτικές όψεις».

- 1999, «Στις όχθες του Υδραγόρα: οικογένεια, οικονομία και αστική κοινωνία στο Μοναστήρι (1903-1911)», *Ιστωρ*, Τροχαλία, Αθήνα, αρκετές αναφορές στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*

11. 1999, Victor Roudometof (επιμ.), *The Macedonian Question: Culture, Historiography, Politics*, Boulder: East European Monographs, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

12. Δάρδας Αναστάσιος, 1995, Η εκπαίδευση στη δυτική Μακεδονία κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας ως αυτοάμυνα του ελληνισμού, Θεσσαλονίκη, σ. 40, αναφορά στο: *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση (1875-1907)*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1994, σσ. 56 και 57, αναφορές στη διδακτορική μου διατριβή *Η Ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου*.

13. Εξερτζόγλου Χάρης, 1996, Εθνική Ταυτότητα στην Κωνσταντινούπολη του 19^{ου} αι. Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως 1861-1912, Νεφέλη, Αθήνα, σ. 134, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

- 1999, *Shifting Boundaries: Language, Community and the Non-Greek-Speaking Greeks, Historein*, Νεφέλη, τ. 1, Αθήνα, σσ. 75-91, σ. 90, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

15. Ισμιρλιάδου Αδέλα, 1997, Κοριτσά.: Εκπαίδευση-Ευεργέτες-Οικονομία (1850-1908), Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σσ. 93 και 96, αναφορές στη διδακτορική διατριβή *Η Ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου*, και σ. 117, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

16. Καρδαράς Χρήστος, 1998, Ιωακείμ Γ'- Χαρ. Τρικούπης. Η Αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884), Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα, σ. 21, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

17. Karge Heike, 1999, *Geschichtsbilder im postjugoslavischen Raum, Internationale Schulbuchforschung*, 4 Jahrg. Vol. 21 1999, σ. 316, αναφορά στο άρθρο μου «War and National History. The case of History Textbooks in the FYROM (1991-1993).

18. Κολτσίδας Μ. Αντώνης, 1994, *Ιδεολογική Συγκρότηση και Εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο Βαλκανικό χώρο (1850-1913). Η εθνική και κοινωνική διάσταση*, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σσ. 107, 133, 343 αναφορές στη διδακτορική μου διατριβή *Η Ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου*.
19. Κωσταντακοπούλου Αγγελική, 1994, «Ιστοριογραφικά ζητήματα στη σημερινή βαλκανική συγκυρία», *Σύγχρονα Θέματα/50-51*, (Ιανουάριος- Ιούνιος) 1994, σ. 22 σημ.16, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
20. Μελετιάδης Χάρης, «Routes of Commerce, Routes of Education. The influence of the West European Paradigm on Greek Education in the Ottoman Empire in the 19th Century», *Library of Mediterranean History*, ed. V. Mallia-Milanes, Vol. II, Malta 1995,73-107, σ. 93, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
21. Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *On the Other Side of the River: The Defeated Slavophones and Greek History*, Jane Cowan & Keith Brown *Macedonian Reflections*, London, Pluto Press 1999, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
22. Μπελιά Ελένη, *Εκπαίδευση και Αλυτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θράκης (1856-1912)*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 21, αναφορά στη διδακτορική διατριβή *Η ελληνική Εκπαίδευση στο Σαντζάκι Μοναστηρίου*, και στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
23. Μπονίδης Κυριάκος, *Οι ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914)*, Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Εκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1996, σ. 16 σημ. 8, 9 , σελ. 34 σημ. 48 και σελ. 91 σημ. 119, αναφορές στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
24. Νιγδέλης Παντελής, Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου του Θεσσαλονικέως *Αλληλογραφία (1880-1912)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, αρ. 19, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 39, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
25. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, Συμβολή στην έρευνα για την εθνολογική κατάσταση της Μακεδονίας πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους, *Επιστημον. Επετηρίδα Τμήμ. Ιστορίας- Αρχαιολογίας Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπ. Ιωαννίνων Δωδώνη*, τ. Κ, τεύχος 1(1991), Ιωάννινα 1994, σ. 356, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
26. Παπαδριανός Ιωάννης, *Οι Έλληνες απόδημοι στις γιουγκοσλαβικές χώρες*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, αρκετές αναφορές στα άρθρα μου:
 -"Episkop Antim i prvi srpski ustanak".
 -"Prvi uzbenik grckog jezika u Srbiji od pre sto cetrdeset godina".
27. Πολυχρονάκης Αντώνης, «Μάθε παιδί μου τον εθνικισμό», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 22 Μαρτίου 1998, σ. 96, αναφορά στο: *Τα Σλάβικα Εγχειρίδια Ιστορίας της Βαλκανικής (1991-1993)*.
28. Σουλιώτης Μίμης, *Εφημερίδα Το Βήμα 29/12/1996*, Νέες Εποχές Βιβλιοκριτική στο βιβλίο Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, *Οι απαρχές του Μακεδονικού Αγώνα (1903-1904) 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη 1996, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
29. 1997, Φραγκουδάκη Άννα-Δραγώνα Θάλεια (επιμ.), «Τι είν' η πατρίδα μας;». *Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ. 151, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.

- 30.** Χασιώτης Λουκιανός, 2004, Ελληνοσερβικές σχέσεις 1913-1918. Συμμαχικές προτεραιότητες και πολιτικές αντιπαλότητες, εκδ. Βάνιας Θεσσαλονίκη, σ. 288, αναφορά στο: *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*.
- 31.** Jorg Hansen, 1996, «Wars in Textbooks. A Didactical Perspective», στον τόμο: Wolfgang Hopken (επιμ.), *Ol ins Feuer. Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa*, Schriftenreihe des Georg Eckert-Institut, Band 89, Αννόβερο, σ. 138, αναφορά στο άρθρο «War and National History. The Case of History Textbooks in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (1990-1993)».

Μονογραφίες- Βιβλία

1. **1988, *Η Ελληνική Εκπαίδευση στο σαντζάκι Μοναστηρίου 1870-1904. Η εθνική διάσταση, Διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστημιακό Τυπογραφείο, Ιωάννινα, σελίδες 428.**

Στην εργασία αυτή εξετάζεται η ιστορική εξέλιξη και ο εθνικός ρόλος της ελληνικής εκπαίδευσης στη ΒΔ. Μακεδονία κατά τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας (1870-1904).

Στην εισαγωγή αποσαφηνίζονται τα κριτήρια εκλογής του θέματος, του χώρου και των χρονικών πλαισίων της έρευνας. Παρουσιάζονται το ερευνητικό υλικό, η θεματική του οργάνωση και η μέθοδος διερεύνησης των επιμέρους εκπαιδευτικών ζητημάτων.

Ειδικότερα, η ιστορία της εκπαίδευσης διερευνάται σε μια από τις πιο αντιπροσωπευτικές μακεδονικές περιφέρειες, στην περιφέρεια του σαντζακιού Μοναστηρίου, που κατά ένα μεγάλο μέρος ανήκει σήμερα στο κράτος της ΠΓΔΜ. Η εκλογή του σαντζακιού Μοναστηρίου για τη μελέτη του ρόλου της ελληνικής εκπαίδευσης την εποχή των βαλκανικών εθνικών ανταγωνισμών έγινε με βάση τα ακόλουθα κριτήρια:

α) Τη νευραλγική γεωγραφική του θέση σε σύγκριση με τα άλλα τέσσερα σαντζάκια του βιλαετιού Μοναστηρίου (Κοριτσάς, Δίβρας, Ελβασάν και Σερβίων).

β) Την εξαιρετική πολιτική σημασία του στα επεκτατικά προγράμματα της ευρωπαϊκής και βαλκανικής πολιτικής, καθώς στο σαντζάκι αυτό εστιάζονταν μετά το 1870 οι εθνικές ελληνικές, βουλγαρικές, σερβικές και ρουμανικές πολιτικές βλέψεις.

γ) Την ιδιόμορφη εθνολογική σύνθεση και γλωσσική διαστρωμάτωση του πληθυσμού.

Ως χρονική αφετηρία της έρευνας τίθεται το 1870, έτος ίδρυσης της Βουλγαρικής Εξαρχίας, το οποίο αποτελεί αναμφισβήτητη χρονική τομή, διότι εγκαινιάζει την περίοδο της εθνικής αντιπαράθεσης των βαλκανικών λαών κατά τη διάρκεια της οποίας η εκπαίδευση γενικά καλείται να διαδραματίσει ένα σαφή εθνικο-πολιτικό ρόλο. Τελευταίο χρονικό της όριο αποτελεί το 1904, διότι τότε λήγει η λεγόμενη "ειρηνική φάση" της εθνικής αναμέτρησης στο εκκλησιαστικό και εκπαιδευτικό πεδίο και αρχίζει να ξετυλίγεται η ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα. Για την πληρότητα της τεκμηρίωσης η εξέταση πολλών θεμάτων προεκτείνεται ως το 1912.

Βασική αρχειακή πηγή της μελέτης αποτέλεσε το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας. Από το αρχείο αυτό δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στη συγκέντρωση της πλούσιας αλληλογραφίας του ελληνικού Προξενείου Μοναστηρίου, ειδικότερα εκείνης που φωτίζει την εξέλιξη της ελληνικής εκπαίδευσης στη ΒΔ Μακεδονία. Στη σύνταξη της μελέτης χρησιμοποιήθηκαν επίσης τα κατάλοιπα του Αρχείου της Ιεράς Μητροπόλεως Πελαγονίας, που βρίσκονται στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας καθώς και το Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Όσον αφορά

στις δημοσιευμένες πηγές χρησιμοποιήθηκαν -εκτός από τις ελληνικές- κυρίως οι γιουγκοσλαβικές και βουλγαρικές.

Το περιεχόμενο δομείται σε δύο Μέρη. Στο Πρώτο μέρος προσφέρονται πλούσιες πληροφορίες για το χώρο, τον πληθυσμό και την κοινωνική τους οργάνωση. Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο του Πρώτου μέρους προσδιορίζεται η γεωγραφική θέση του σαντζακιού Μοναστηρίου στο ΒΔ. τμήμα της άνω Μακεδονίας και οι αλληπάλληλες διοικητικές αναδιαρθρώσεις που επέβαλε η οθωμανική εξουσία. Διεξοδικότερα αναλύεται η οριστική μορφή της διοικητικής διαίρεσης του 1880, σύμφωνα με την οποία το σαντζάκι Μοναστηρίου διαιρούνταν διοικητικά σε πέντε καζάδες: του Μοναστηρίου, του Περλεπέ, της Αχρίδας, του Κιρτσόβου και της Φλώρινας. Παράλληλα, ο ίδιος χώρος χωριζόταν και σε τέσσερις εκκλησιαστικές επαρχίες που ανήκαν στη διοικητική δικαιοδοσία των ελληνικών Μητροπόλεων κάθε καζά (επαρχία Πελαγονίας, με έδρα το Μοναστήρι, επαρχία Αχριδών και Πρεσπών, με έδρα αρχικά την Αχρίδα και έπειτα το Κρούσοβο, επαρχία Μογλενών, με έδρα τη Φλώρινα, επαρχία Διβρών και Βελεσσών, με έδρα το Κίρτσοβο).

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι ιστορικοί όροι και οι κοινωνικές συνιστώσες που διαμορφώνουν από τις αρχές του 19ου αιώνα τη φυσιογνωμία του σαντζακιού Μοναστηρίου. Οι πλούσιες πληροφορίες που παρέχονται για τις εθνολογικές, πολιτισμικές και κοινωνικο-επαγγελματικές συνθήκες που επικρατούσαν στα αναπτυσσόμενα κέντρα (Μοναστήρι, Κρούσοβο, Περλεπέ, Αχρίδα), σε αντιδιαστολή με τις φεουδαλικές δομές τιμαριωτικού τύπου της υπαίθρου χώρας, διευκολύνουν την κατανόηση και ερμηνεία των συγκεκριμένων μορφών ανάπτυξης που θα σημειώσει η ελληνική εκπαίδευση μετά το 1870 σε αυτόν τον χώρο.

Το τρίτο κεφάλαιο αφιερώνεται στη στατιστική καταγραφή της δημογραφικής εξέλιξης του πληθυσμού με βάση τα ποσοτικά δεδομένα των ελληνικών στατιστικών της περιόδου (1883-1904). Επισημαίνονται οι ποσοτικές αναλογίες και διακυμάνσεις που παρουσιάζουν κατά καιρούς και κατά περιοχές οι δύο χριστιανικές ομάδες (πατριαρχικοί και εξαρχικοί χριστιανοί). Από τον τελικό συγκεντρωτικό στατιστικό πίνακα διατυπώνονται οι πρώτες διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα σχετικά με τη βαθμιαία επικράτηση των οπαδών της βουλγαρικής Εξαρχίας στον διαμφισβητούμενο αυτό χώρο. Τα συγκεκριμένα συμπεράσματα θα στηρίξουν στο δεύτερο μέρος την τεκμηρίωση της συνάρτησης που υπάρχει ανάμεσα στην ποσοτική εξέλιξη του πατριαρχικού πληθυσμού και την αντίστοιχη εξέλιξη της ελληνικής εκπαίδευσης.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο του Πρώτου μέρους εξετάζει σε πέντε υποκεφάλαια την ανάπτυξη και ποσοτική εξέλιξη των εθνικών σχολείων του σαντζακιού Μοναστηρίου από το 1870 ως το 1904 (ελληνικών, σερβικών, ρουμανικών και βουλγαρικών). Διεξοδικότερα αναλύεται το ελληνικό σχολικό δίκτυο από τις αρχές του 19ου αιώνα. Με βάση ελληνικές στατιστικές αναλύονται τα ποσοτικά εκπαιδευτικά δεδομένα μετά το 1870, αλλά και τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού σχολικού δικτύου, οι ποσοτικές διακυμάνσεις σχολείων, μαθητών και δασκάλων, η πυκνότητα των ελληνικών σχολείων κατά περιοχές, τα ποσοστά φοίτησης των μαθητών και μαθητριών κλπ. Με τη βοήθεια συνοπτικών πινάκων, εξάγονται συμπεράσματα σχετικά με την ποσοτική εξέλιξη, τη γεωγραφική κατανομή και τις μορφές ανάπτυξης της ελληνικής εκπαίδευσης κατά κατηγορίες σχολείων στο συγκεκριμένο μακεδονικό χώρο.

Στο πέμπτο υποκεφάλαιο αξιολογούνται συγκριτικά το ποσοτικά δεδομένα όλων των εθνικών σχολικών δικτύων του σαντζακιού Μοναστηρίου με βάση συγκεντρωτικούς πίνακες που στηρίζονται στην επεξεργασία των εκπαιδευτικών στατιστικών εκείνης της εποχής. Από τη συγκριτική ανάλυση διαπιστώνεται ότι στο σαντζάκι Μοναστηρίου ανταγωνίζονταν δυναμικά δύο βασικοί σχολικοί μηχανισμοί, ο βουλγαρικός και ο ελληνικός, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το συσχετισμό των ποσοτικών δεδομένων της ελληνικής και βουλγαρικής εκπαίδευσης με τα αντίστοιχα δεδομένα του πατριαρχικού και εξαρχικού πληθυσμού στον ίδιο χώρο.

Οι διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας στο Πρώτο μέρος αποτελούν το ερμηνευτικό πλαίσιο πάνω στο οποίο επιχειρείται στο Δεύτερο μέρος η ερμηνευτική προσέγγιση των ακόλουθων: α) του εθνικού ρόλου που διαδραματίζει η εκπαίδευση εκείνη την εποχή στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, β) των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία, γ) της οικονομικής αρωγής του ελληνικού σχολικού δικτύου, και δ) των μέτρων που εφαρμόζονται για τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης στον χριστιανικό πληθυσμό του σαντζακιού Μοναστηρίου. Η όλη εργασία κλείνει με τα γενικά συμπεράσματα της έρευνας,

Η έρευνα περατώνεται με μια περίληψη στη γαλλική γλώσσα και το Παράρτημα, το οποίο περιλαμβάνει τα εξής κείμενα:

α) ξένες στατιστικές του πληθυσμού του σαντζακιού Μοναστηρίου,

β) επεξεργασμένα στοιχεία των ανέκδοτων Μαθητολογίων για τα ποσοστά φοίτησης, τον τόπο καταγωγής και την κοινωνική τάξη των μαθητών της Μουσικείου Αστικής σχολής και της Δημοτικής σχολής Νοσοκομείου του Μοναστηρίου,

γ) πίνακα των ελληνικών σχολείων, μαθητών και δασκάλων του Μοναστηρίου του σχολικού έτους 1908,

δ) αναλυτικά προγράμματα της διδασκόμενης ύλης στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του Μοναστηρίου του 1871 και 1895 και ωρολόγια προγράμματα του Γυμνασίου Μοναστηρίου του 1888,1889,1890, 1895,1897,

ε) τέλος, παρατίθενται οι αρχειακές πηγές, η βιβλιογραφία και τρεις χάρτες της διοικητικής περιφέρειας του σαντζακιού Μοναστηρίου.

2. 1992, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, σελίδες 206.

(δημοσιευμένη μονογραφία)

Κεντρικό θέμα αυτού του βιβλίου είναι ο εθνικός ανταγωνισμός στη ΒΔ Μακεδονία (1870-1904), όπως αυτός εκφράζεται στο εκπαιδευτικό πεδίο. Παρά το γεγονός ότι σε αυτό αξιοποιείται ένα μεγάλο μέρος των πηγών της διδακτορικής μου διατριβής, ωστόσο, δεν αποτελεί απλή αναπαραγωγή της, καθώς πολλά θέματα δέχτηκαν νέα επεξεργασία, εμπλουτίστηκαν με νέο αρχειακό υλικό και ενισχύθηκαν με νέες προσεγγίσεις και συμπεράσματα.

Κομβικός στόχος της μελέτης είναι να αναδείξει τη σχέση της εκπαίδευσης με τις αναπτυσσόμενες εθνικές ιδεολογίες και τις πολιτικές των νεοσύστατων τότε βαλκανικών κρατών στη ΒΔ Μακεδονία στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Με άλλα

λόγια, η ιστορία της εκπαίδευσης προσεγγίζεται για πρώτη φορά ενταγμένη στον κοινωνικό περίγυρο, τις αντιθέσεις και συγκρούσεις των κοινωνικών ομάδων της εποχής εκείνης καλύπτοντας ένα μεγάλο κενό της σύγχρονης ιστοριογραφίας, ελληνικής και ξένης, όσον αφορά τη μελέτη της εθνικής ιδεολογίας και πολιτικής στη Μακεδονία.

Το θέμα αυτό εξετάζεται σε έξι θεματικές ενότητες που αποτελούν και τα αντίστοιχα κεφάλαια του βιβλίου:

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα δημογραφικά και εκπαιδευτικά δεδομένα της ΒΔ Μακεδονίας (των ελληνικών, βουλγαρικών, ρουμανικών, σερβικών σχολείων).

Στο δεύτερο κεφάλαιο συζητούνται τα στοιχεία της εθνικής ταυτότητας στη Μακεδονία, με βάση τους όρους και τα κριτήρια της εποχής εκείνης (θρησκεία, παιδεία, γλώσσα). Από την ανάλυση των επιμέρους στοιχείων καταδεικνύεται ο ρόλος της εκπαίδευσης και η σημασία που της αποδίδουν οι αρμόδιοι πολιτικοί φορείς της εποχής εκείνης στη διαμόρφωση και εμπέδωση του εθνικού φρονήματος του μακεδονικού πληθυσμού.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται την επίσημη εθνική λογική, όπως αυτή ανακλάται κάθε φορά στην αντίληψη των αρμόδιων πολιτικών φορέων όσον αφορά τους στόχους και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εξαγγέλλονται ή εφαρμόζονται στη ΒΔ. Μακεδονία.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται ο ρόλος της χρηματοδότησης ως βασικής προϋπόθεσης για την ενίσχυση των εθνικών ερεισμάτων στον διαμφισβητούμενο μακεδονικό χώρο. Μέσα από την ανάλυση της διαφορετικής λογικής που υπαγόρευε κάθε φορά την οικονομική υποστήριξη των ελληνικών σχολείων -άφθονες παροχές στα χρόνια (1870 -1887) υπό τη διαχείριση του "Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων", μείωση εκπαιδευτικών χορηγημάτων στη δεκαετία (1887-1897) υπό τη διαχείριση της "Επιτροπής προς Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας", ραγδαία άνοδος των παροχών στη Μακεδονία με την είσοδο στον 20ό αι. (1897-1904) - προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο οικονομικός παράγοντας αποτελούσε μια από τις βασικότερες συνιστώσες της εκπαιδευτικής ανάπτυξης στη Μακεδονία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζονται οι ιδεολογικές επιλογές και οι πρακτικές του ελληνικού κράτους στο θέμα της καλλιέργειας της ελληνικής γλώσσας και της εθνικής συνείδησης στον υποτελή πληθυσμό της ΒΔ Μακεδονίας. Το ζήτημα αυτό προσεγγίζεται ερμηνευτικά με βάση το θεωρητικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης και την εμμονή στην κλασική παιδεία. Η καταγραφή των επίσημων απόψεων που διατυπώνονται για την εθνική και κοινωνική λειτουργικότητα των ελληνικών σχολείων στη Μακεδονία αποκαλύπτει μια σειρά εσωτερικών αντιφάσεων και δυσκολιών που αποδυναμώνουν ουσιαστικά τις προσπάθειες του ελληνικού κράτους να παρέμβει στην εδραιωμένη εκπαιδευτική πραγματικότητα της οθωμανοκρατούμενης ακόμα Μακεδονίας.

Στο έκτο κεφάλαιο του βιβλίου εξετάζονται αναλυτικότερα δύο εγχειρήματα του ελληνικού κράτους: α) η καθιέρωση του θεσμού της σχολικής επιθεώρησης στη Μακεδονία, και β) η παραγωγή εκπαιδευμένου διδακτικού προσωπικού. Το βιβλίο κλείνει με τη διατύπωση τελικών συμπερασμάτων και την παράθεση της Βιβλιογραφίας, ελληνόγλωσσης και ξενόγλωσσης.

3. 1994, Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση (1875-1907), εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, σελίδες 350. (δημοσιευμένη μονογραφία).

Το βιβλίο αυτό αποτελεί την πρώτη μου συλλογή αρχειακών πηγών που αφορούν την ιστορία της εκπαίδευσης στη Μακεδονία κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου και τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα. Εμπεριέχει μια ιστορική εισαγωγή και 65 πρωτογενείς ιστορικές πηγές που προέρχονται από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών και αποτελούν την επίσημη αλληλογραφία των Ελλήνων Προξένων του Μοναστηρίου (Βιτωλίων) με το Υπουργείο Εξωτερικών και το «Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» στην Αθήνα, αλλά και εκθέσεις τοπικών φορέων (μητροπολιτών, κοινοτικών εκπροσώπων και γυμνασιαρχών). Ασφαλώς, υπάρχουν και έγγραφα πολιτικού, εκκλησιαστικού και κοινωνικού περιεχομένου, καθώς η εκπαίδευση συνδέεται άμεσα από το οθωμανικό διοικητικό και εκκλησιαστικό καθεστώς και τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στο συγκεκριμένο χώρο. Η επιλογή των πηγών έγινε με βάση την πληρότητα των πληροφοριών και το καίριο ιστορικό τους ενδιαφέρον

Κεντρικός θεματικός άξονας της συλλογής είναι η εκπαίδευση και η στάση των διαφορετικών κέντρων εξουσίας που παρεμβαίνουν στην οργάνωσή της (οικουμενικό Πατριαρχείο, ελληνορθόδοξη κοινότητα, οθωμανική εξουσία, ελληνικό κράτος). Στα αυτούσια έγγραφα της συλλογής αντιμετωπίζονται όψεις της πολιτικής και κοινωνικής ζωής και ιδεολογίας που μπορούν να αποτελέσουν πρόσφορο υλικό για νέες προσεγγίσεις επίκαιρων και εν πολλοίς ανεξερεύνητων ζητημάτων, όπως πχ. η διερεύνηση των ποικίλων όψεων του εθνικού προβλήματος, η ανίχνευση των ενδοκοινοτικών αντιθέσεων και των πολιτικών επιλογών του ελληνικού κράτους εκείνη την περίοδο και η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών προτεραιοτήτων για την προαγωγή της ελληνικής παιδείας.

Η αντιπροσωπευτικότητα των ζητημάτων που θέτουν τα έγγραφα της συλλογής αυτής την καθιστά χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο στη διδασκαλία της ιστορίας της Μακεδονίας του 19ου αιώνα, καθώς φέρνει σε επαφή ένα μη ειδικό αναγνωστικό κοινό, τους φοιτητές, με την "πρώτη ύλη" της ιστορίας που είναι γενικά δυσπρόσιτη.

Το βιβλίο κλείνει με έναν συγχρονικό πίνακα των ελλήνων προξένων στο Μοναστήρι και των ελληνικών κυβερνήσεων, καθώς και το Ευρετήριο εννοιών και ονομάτων.

4. 1997, *Τα Σλάβικα Εγχειρίδια Ιστορίας της Βαλκανικής (1991-1993). Τα Έθνη σε πόλεμο*, Gutenberg, Αθήνα, σελίδες 237. (δημοσιευμένη μονογραφία)

Το παρόν βιβλίο είναι καρπός της επιστημονικής συνεργασίας μου με το Georg Eckert-Institut στο Braunschweig της Γερμανίας. Σε αυτό, παρουσιάζεται για πρώτη φορά το περιεχόμενο και οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί των πρώτων εγχειριδίων ιστορίας που κυκλοφόρησαν στο Βελιγράδι, στα Σκόπια και στη Σόφια αμέσως μετά το τέλος της ψυχροπολεμικής εποχής, δηλ. κατά την μεταβατική περίοδο 1991-1993. Με άλλα λόγια, η έρευνα αυτή διεξάγεται συγχρόνως με τη ροή των πολιτικών γεγονότων που αναμόρφωσαν τον πολιτικό χάρτη της Βαλκανικής στη δεκαετία του '90.

Ειδικότερα, με τη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου (ποιοτικής και ποσοτικής) ανιχνεύονται οι νέες τάσεις και οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί της αναθεωρημένης σχολικής ιστοριογραφίας που αναπτύσσεται με πρωτοφανή ταχύτητα στο βαλκανικό χώρο μετά το 1991. Από την άποψη αυτή, η συγκεκριμένη έρευνα μπορεί να θεωρηθεί προδρομική, καθώς καταγράφει για πρώτη φορά την ποιότητα των ιστορικών γνώσεων που διοχετεύουν στους μαθητές τα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών της Βαλκανικής,

εγκαινιάζοντας την έρευνα του σχολικού βιβλίου ιστορίας στο βαλκανικό χώρο και τον επιστημονικό διάλογο που ακολούθησε.

Τρία είναι τα ιστοριογραφικά παραδείγματα και οι θεματικές ενότητες αυτού του βιβλίου: τα σερβικά σχολικά βιβλία ιστορίας και η σχέση τους με την πολιτική συγκυρία του 1991, τα σχολικά βιβλία ιστορίας της ΠΓΔΜ και οι αναπαραστάσεις των πολέμων σε αυτά και τα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας και οι αναθεωρημένοι ιδεολογικοί προσανατολισμοί τους. Συνεπώς, το έργο διακρίνεται σε τρία κεφάλαια που αντιστοιχούν το καθένα σε μία από τις χώρες που προαναφέραμε.

Στο πρώτο κεφάλαιο, που τιτλοφορείται *Τα σερβικά εγχειρίδια ιστορίας στην υπηρεσία της σύγχρονης πολιτικής συγκυρίας* (σσ. 17-32), παρουσιάζονται σε ένα πρώτο επίπεδο οι κεντρικοί προσανατολισμοί της εκπαίδευσης στην Τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία. Υπογραμμίζονται τα βασικά στοιχεία που συγκρότησαν την ιδεολογία του «γιουγκοσλαβισμού», με κεντρικά τα εξής δύο: «Αδελφότητα και Ενότητα των νοτιοσλαβικών λαών» και «Σοσιαλιστική Αυτοδιαχείριση». Οι δύο αυτοί ιδεολογικοί - πολιτικοί άξονες καθόρισαν και το περιεχόμενο του μαθήματος της ιστορίας το οποίο τέθηκε στην υπηρεσία της διαμόρφωσης της νέας γιουγκοσλαβικής ταυτότητας και της καλλιέργειας των σοσιαλιστικών αξιών.

Στη συνέχεια, αναλύονται τα βασικά γνωρίσματα των εγχειριδίων ιστορίας της γιουγκοσλαβικής περιόδου: η ισότιμη παρουσίαση των εθνικών ιστοριών των έξι γιουγκοσλαβικών ομοσπονδιών, η αποσιώπηση των εθνικών διαφορών και των συγκρούσεων των νοτιοσλαβικών λαών και η ανάδειξη του πνεύματος της αλληλεγγύης των λαών αυτών για την ίδρυση του γιουγκοσλαβικού κράτους (σσ. 18-20).

Αντιστικτικά, παρουσιάζονται οι νέες τάσεις της διδασκαλίας της ιστορίας μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας (1991). Περισσότερο διακριτές είναι οι εξής: α) η «αποϊδεολογικοποίηση», δηλαδή η συρρίκνωση της ιστορίας του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της Γιουγκοσλαβίας, β) η «απογιουγκοσλαβοποίηση», δηλαδή η κατάργηση ή η αποδυνάμωση του ενιαίου γιουγκοσλαβικού πλαισίου στο οποίο έως τότε εντάσσονταν οι επιμέρους εθνικές ιστορίες, γ) η απομυθοποίηση του Τίτο, δ) ο σερβοκεντρισμός, ε) η εκτεταμένη ανάλυση των πολέμων, ζ) η αναθεώρηση των σχέσεων με τους όμορους λαούς και η υπόδειξη των «ιστορικών εχθρών» (σσ. 21-26).

Από την ανάλυση του περιεχομένου των νέων σερβικών εγχειριδίων ιστορίας διαπιστώνεται, ότι το ιστορικό παρελθόν προβάλλεται μονοδιάστατα ως πολεμική χρονογραφία. Η διαπίστωση αυτή τεκμηριώνεται στη συνέχεια με συγκεκριμένες αναφορές στην αφήγηση των Βαλκανικών πολέμων, των Παγκοσμίων πολέμων και της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, ένα νέο θέμα που εισάγεται για πρώτη φορά στη διδακτέα ύλη (σσ. 27-31). Το κεφάλαιο κλείνει με τα συμπεράσματα, τα οποία μπορούν να συνοψιστούν στα εξής: τα σερβικά εγχειρίδια ιστορίας μετά το 1991 υπηρετούν την πολιτική χειραγώγηση των μαθητών και τη νομιμοποίηση της πολιτικής του Milošević που οδήγησε στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και στον πόλεμο. Υπηρετούν, δηλαδή, ανάγκες της σύγχρονης πολιτικής συγκυρίας και νομιμοποιούν συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές του παρόντος.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στα εγχειρίδια ιστορίας της ΠΓΔΜ και αποτελείται από δύο ενότητες. Στην πρώτη ενότητα, *Οι νέοι μακεδονοκεντρικοί προσανατολισμοί* (σσ.33-48), σκιαγραφείται το ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο, κωδικοποιούνται οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί του μαθήματος της ιστορίας επί γιουγκοσλαβικού καθεστώτος και

παρουσιάζονται οι τάσεις των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων που συντάχθηκαν μετά την αποχώρηση της ΠΓΔΜ από το ομοσπονδιακό γιουγκοσλαβικό σχήμα το Σεπτέμβριο του 1991. Πιο αναλυτικά, παρουσιάζονται οι γενικοί και ειδικοί σκοποί του μαθήματος της ιστορίας σύμφωνα με το νέο αναλυτικό πρόγραμμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ταυτόχρονα υπογραμμίζονται οι αναθεωρήσεις που διαπιστώνονται στο περιεχόμενο των νέων εγχειριδίων ιστορίας. Στη συνέχεια αναλύονται τα βασικά ιδεολογήματα που στηρίζουν την έννοια του έθνους, όπως είναι πχ. ο εθνικός χώρος, η ενότητα της εθνικής ομάδας, η διατήρηση της πολιτιστικής ομοιογένειας, η αυθεντικότητα και μοναδικότητα της κουλτούρας, το συνεχές αγωνιστικό ηρωικό παρελθόν, η σταθερή παρουσία κρατικών θεσμών και ιστορικών εχθρών. Η βασική τάση, ο μακεδονοκεντρισμός, τεκμηριώνεται με βάση την ποσοτική ανάλυση του περιεχομένου όλων των εγχειριδίων ιστορίας του οκτάχρονου σχολείου και του γυμνασίου.

Στη δεύτερη ενότητα του ίδιου κεφαλαίου, *Οι αναπαραστάσεις των πολέμων και η εθνική «διαπαιδαγώγηση»* (σσ. 49-81), εξετάζεται διεξοδικά το θέμα πόλεμος, το οποίο υποβασιάζει την εθνογενετική θεωρία και διασφαλίζει την εσωτερική συνοχή και τη συνέχεια του κορμού της εθνικής ιστορίας της Μακεδονίας. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των προσδιορισμένων θεματικών κατηγοριών (πρωταγωνιστές, αίτια, συνέπειες, χαρακτήρας πολέμων, εχθροί) συνοψίζονται στα εξής:

- Οικοδομείται μια προκατασκευασμένη εικόνα για το ιστορικό παρελθόν με κύριο συστατικό στοιχείο τη σύγκρουση.
- Προωθείται η αντίληψη για το αναπόφευκτο του πολέμου και την αναγκαιότητά του για την επιβίωση της εθνικής ομάδας.
- Η ιστορική γνώση δεν αξιοποιείται για να προαγάγει την αλληλογνωριμία και τις φιλειρηνικές σχέσεις των βαλκανικών λαών.
- Η αποδεικτική και μονοδιάστατη χρήση της ιστορικής γνώσης και η συναισθηματικά φορτισμένη αφήγηση των ιστορικών γεγονότων ακυρώνει τελικά τους γνωσιολογικούς, παιδαγωγικούς και κοινωνικοποιητικούς στόχους που εξαγγέλλουν τα αναλυτικά προγράμματα και οι συντάκτες των συγκεκριμένων εγχειριδίων ιστορίας.

Το τρίτο κεφάλαιο, *Τα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας*, αποτελείται από τρεις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα, *Αναθεώρηση των σκοπών του μαθήματος της ιστορίας* (σσ. 83-87), παρουσιάζεται η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος της Βουλγαρίας, αναλύονται οι σκοποί του μαθήματος της ιστορίας και η αναθεώρησή τους μετά το 1990, η επιλεκτική στην ουσία «αποϊδεολογικοποίηση» της σχολικής ιστορίας από τα δόγματα του σοσιαλιστικού παρελθόντος και η αποκατάσταση της εθνικής ιστορίας της Βουλγαρίας. Η συγκεκριμένη επιδίωξη αντανακλάται στη θεματική αναδιάταξη του γνωστικού και ιδεολογικού περιεχομένου των εγχειριδίων, η οποία υποδηλώνει τελικά τις προηγούμενες ιδεολογικές επιλογές των συγγραφέων/ιστορικών, όπως είναι πχ. η προσπάθεια λήθης του σοσιαλιστικού παρελθόντος και η επιλεκτική αναθεώρησή του, η ενίσχυση και προβολή της μεσαιωνικής ιστορίας της Βουλγαρίας, και γενικότερα η πρόκριση της πολιτικής ιστορίας ως βασικής πηγής γνώσης για το ιστορικό παρελθόν.

Στη δεύτερη ενότητα, *Βασικές τάσεις και προσανατολισμοί* (σσ. 87-100), παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά έκδοσης τα νέα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας και τα γενικά χαρακτηριστικά τους και αναλύονται τρεις βασικές τάσεις τους: ο βουλγαροκεντρισμός, η «εθνικοποίηση» της αρχαιότητας και ο ευρωκεντρισμός.

Η τρίτη ενότητα του τρίτου κεφαλαίου αναφέρεται στην *Η εικόνα του Έλληνα στα βουλγαρικά βιβλία* (σσ. 101-125), ένα θέμα που είχε διερευνηθεί το 1993 στα πλαίσια της πρώτης διαβαλκανικής συνάντησης που οργάνωσε το Georg-Eckert Institut. Στο βιβλίο, παρουσιάζεται αναλυτικότερα. (Πρβλ. *Η εικόνα του Έλληνα στα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας*, Επιστημονική Επετηρίδα Π.Τ.Δ.Ε., Νο 6, Ιωάννινα 1993, σσ. 10-42).

Από την ανάλυση των τριών ιστοριογραφικών παραδειγμάτων αναδεικνύονται οι τρόποι με τους οποίους επιχειρείται μετά το 1991 η ανασύνταξη της συλλογικής μνήμης και η ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας στις μετασχηματιζόμενες Δημοκρατίες της Βαλκανικής. Οι νέοι ιδεολογικοί προσανατολισμοί και οι αναθεωρήσεις που διαπιστώνονται αφορούν στα εξής:

- στην προσπάθεια επιλεκτικής «αποϊδεολογικοποίησης» της διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας και την απαλλαγή της από τη θεωρία του μαρξισμού-λενινισμού και του κηρύγματος για την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας
- στην εθνοκεντρική αφήγηση του ιστορικού παρελθόντος του έθνους και συνακόλουθα στη συρρίκνωση ή αποσιώπηση της ιστορίας των όμορων εθνών
- στην πρόκριση της πολιτικής και στρατιωτικής ιστορίας
- στην εισαγωγή νέων κεφαλαίων που αφορούν σύγχρονα πολιτικά γεγονότα (διάλυση Γιουγκοσλαβίας και ανακήρυξη ανεξάρτητης Δημοκρατίας της Μακεδονίας το 1991)
- στην ανάδειξη εχθρικών μετώπων και «ιστορικών» εχθρών.

Η βασική ιδεολογική διαφοροποίηση των νέων εγχειριδίων ιστορίας εντοπίζεται τελικά στη ρομαντική αντίληψη που προωθούν για την έννοια του έθνους ως μοναδικής, διαχρονικής, αδιάσπαστης οντότητας, με σταθερά και αναλλοίωτα στο χρόνο ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά.

Οι συγκεκριμένες ιδεολογικές επιλογές ερμηνεύονται με βάση το κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συντάχθηκαν τα νέα εγχειρίδια ιστορίας. Αυτό προσδιορίζεται από την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος της Βουλγαρίας και τη διάλυση της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας. Τα κοσμοϊστορικά αυτά γεγονότα είχαν ως επακόλουθο την πολιτική αβεβαιότητα, τις αποσχιστικές τάσεις και την κοινωνικο-οικονομική εξαθλίωση. Σε ιδεολογικό επίπεδο, το κλίμα της συγγραφής των εγχειριδίων ιστορίας προσδιορίζεται από την απόρριψη της κομμουνιστικής και γιουγκοσλαβικής ιδέας και την προσπάθεια κάλυψης του ιδεολογικού κενού από την εθνική ιδεολογία του σερβισμού, μακεδονισμού και βουλγαρισμού αντίστοιχα. Αναμφίβολα, οι παραπάνω πρακτικές αντιβαίνουν στο πνεύμα της Νέας Ιστορίας που κυριαρχούσε στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται η ανάγκη να διερευνήσει κανείς συστηματικότερα τις κοινωνικές, πολιτικές και παιδαγωγικές συνέπειες που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη ιστορική αγωγή στο πλαίσιο του σημερινού σχολείου. Στην κατεύθυνση αυτή προτείνονται ως συντελεστικές οι συγκριτικές εμπειρικές έρευνες που θα απευθύνονται στους άμεσους φορείς και κοινωνούς της εκπαίδευσης (μαθητές και εκπαιδευτικούς) με σκοπό να κατανοηθούν τα κοινά προβλήματα της σχολικής ιστοριογραφίας, να αναθεωρηθούν τα παλαιά και να συνταχθούν νέα εγχειρίδια που θα ακυρώνουν τις εθνικιστικές και милитарιστικές στρατηγικές. Εγχειρίδια εμπλουτισμένα με νέα θέματα από την κοινή ιστορία του πολιτισμού, της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, της καθημερινής ζωής, της ιστορίας της τέχνης κλπ., που θα αναδεικνύουν την

κοινή ιστορική πορεία, τις αμοιβαίες αλληλεπιδράσεις και κατεξοχήν τη συνεργασία των βαλκανικών λαών στην ιστορική τους διαδρομή.

Μετά τα συμπεράσματα ακολουθεί ένα εκτεταμένο *Ανθολόγιο* (σσ. 129-220), για πρώτη φορά μεταφρασμένων στα ελληνικά βουλγαρικών κειμένων της περιόδου 1991-1993, τα οποία αφηγούνται τους μεγάλους πολέμους της σύγχρονης ευρωπαϊκής και βαλκανικής ιστορίας (Βαλκανικούς και Παγκοσμίους πολέμους). Το ανθολογημένο υλικό αποδεικνύεται χρήσιμο εργαλείο στο πλαίσιο της διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας καθώς προσφέρει με άμεσο τρόπο στον αναγνώστη/φοιτητή/ερευνητή ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της σύγχρονης γραφής της βαλκανικής ιστορίας για την εξοικείωση των φοιτητών με τη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου. Προσφέρει επίσης και στους ειδικούς που ασχολούνται με το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο τη δυνατότητα συγκριτικής διερεύνησης παρόμοιων θεμάτων.

Για τη διευκόλυνση του ερευνητή παρατίθενται στο *Παράρτημα* χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τις παλαιές και νέες εκδόσεις των βαλκανικών εγχειριδίων ιστορίας, την εικονογράφηση και τη θεματολογία τους καθώς και στοιχεία για τους συγγραφείς/ιστορικούς.

Το βιβλίο κλείνει με την παράθεση της σχετικής *Βιβλιογραφίας*, ελληνόγλωσσης και ξενόγλωσσης, στην οποία βασίζονται οι αναφορές όλων των κεφαλαίων.

5. 1999, Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος (1889-1905), Gutenberg, Αθήνα, σελίδες 335. (δημοσιευμένη μονογραφία)

Είναι γνωστό ότι οι εσωστρεφείς πολιτικές που εφάρμοσαν τα διάφορα βαλκανικά κράτη στον τομέα της αρχειακής έρευνας και της δημοσίευσης αρχειακού υλικού έχουν καταδικάσει σε ακινησία τη διαβαλκανική συνεργασία με αποτέλεσμα την περιχαράκωση της ιστορικής έρευνας στα στενά όρια του κάθε κράτους. Το βιβλίο αυτό, που αποτελεί το δεύτερο δημοσιευμένο τόμο πρωτογενών πηγών, με τίτλο «*Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος*», έρχεται να καλύψει το θέμα των σχέσεων του οικουμενικού Πατριαρχείου και του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία κατά τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20ού αιώνα. Περιέχει μια εκτεταμένη ιστορική Εισαγωγή και 60 ανέκδοτα έγγραφα από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, τα οποία διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με την ιδιότητα των συντακτών ως εκπροσώπων της εξουσίας που νέμονταν: α) το μεγαλύτερο τμήμα της συλλογής (35 έγγραφα) αποτελεί η αλληλογραφία των Προξένων Μοναστηρίου με το Υπουργείο Εξωτερικών και την ελληνική Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως στα χρόνια 1889-1905, β) η αλληλογραφία της ελληνικής Πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως με το Υπουργείο Εξωτερικών (18 έγγραφα), και γ) η αλληλογραφία των εκκλησιαστικών φορέων, του Πατριαρχείου και των Μητροπολιτών (7 έγγραφα).

Το περιεχόμενο των εγγράφων της συλλογής αυτής επιχειρεί να απαντήσει σε ένα βασικό ερώτημα: ως πότε το Πατριαρχείο υπηρέτησε το οικουμενικό ιδεώδες και αντιστάθηκε στον εθνικισμό; Με το κεντρικό αυτό ζήτημα συνυφαίνονται και άλλα επιμέρους ζητήματα που αναδύονται από τις πηγές αυτού του τόμου. Από αυτά ξεχωρίζουν τα εξής τέσσερα:

1. *Το Μητροπολιτικό ζήτημα*, που μεταφράζεται ως αδυναμία επικοινωνίας των Προξένων

με τους κατά τόπους Μητροπολίτες, αδυναμία που, ωστόσο, αποδίδεται στην «ανικανότητα» των Μητροπολιτών να προασπίσουν τα εθνικά συμφέροντα και να ανταποκριθούν στο ύψος των εθνικών περιστάσεων.

2. Η *ενοική στάση του οικουμενικού Πατριαρχείου* απέναντι στη σερβική Ορθοδοξία και συγκεκριμένα απέναντι στις σερβικές αξιώσεις για την ίδρυση σερβικών σχολείων και τη χρήση της σλαβονικής στη θεία λειτουργία.

3. Το *ρευστό περιεχόμενο των όρων και των κριτηρίων σύμφωνα με το οποίο οριοθετείται το «εθνικό» σώμα στη Μακεδονία* τόσο από τους ελλαδικούς πολιτικούς φορείς, δηλαδή τους Προξένους, το Υπουργείο Εξωτερικών, την Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, όσο και από τους εκκλησιαστικούς φορείς, δηλαδή το οικουμενικό Πατριαρχείο και τους Μητροπολίτες.

4. Ο *καταλυτικός ρόλος των ένοπλων αντιπαραθέσεων* στη διαδικασία εθνικής διαφοροποίησης των ομάδων. Με άλλα λόγια, η «πολιτική του τρόμου» ως ρυθμιστικού παράγοντα στη διαδικασία επιλογής των εθνικών ταυτοτήτων από μέρους του αγροτικού κυρίως πληθυσμού της Μακεδονίας.

Για να κατανοηθούν πληρέστερα τα παραπάνω ζητήματα και να ελαχιστοποιηθεί η πιθανότητα της άκριτης αποδοχής των απόψεων των εγγράφων από πλευράς του ερευνητή/φοιτητή ή του ακατατόπιστου αναγνώστη στην αναλυτική *Εισαγωγή* σκιαγραφείται το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο του μακεδονικού χώρου και αναδεικνύονται οι πολιτικοί και οικονομικοί όροι που επιτάχυναν τη διαδικασία μετάβασης από την πολυεθνοθηρσκευτική και πολυπολιτισμική συνύπαρξη των πληθυσμών της ορθόδοξης Κοινότητας (Rum millet) στην εθνική διαφοροποίηση στα τέλη του 19^{ου} αι. Παράλληλα, υπογραμμίζονται τα ζητήματα που θέτουν οι ίδιες οι πηγές και υποδεικνύονται τα αδιερεύνητα ως τώρα πεδία της έρευνας στον ελληνικό χώρο. Την *Εισαγωγή* ακολουθεί ένας *Κατάλογος* με το συνοπτικό περιεχόμενο των εγγράφων και στη συνέχεια παρατίθενται τα *Έγγραφα* αυτούσια, χωρίς περικοπές ή άλλες παρεμβάσεις, ώστε να διατηρηθεί η αυθεντικότητά τους, το γενικό τους νόημα, το πνεύμα και οι αντιλήψεις των συντακτών αναλλοίωτα ώστε να αποτραπεί η δυνατότητα ανεξέλεγκτης ερμηνείας και αποδεικτικής χρήσης τους. Για τη διευκόλυνση του ερευνητή και την πληρέστερη κατανόηση του περιεχομένου τα *Έγγραφα* υπομνηματίζονται στις *Σημειώσεις*. Στο τέλος του βιβλίου παρατίθενται δύο *Ευρετήρια* κυρίων ονομάτων και τοπωνυμίων και η *Βιβλιογραφία*.

Τα έγγραφα της συλλογής αυτής μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστα στο βαθμό που αποτυπώνουν ανάγλυφα τις γενικές τάσεις, τις διαφορετικές ιδεολογίες και την πολιτική βούληση διαφορετικών κέντρων εξουσίας: του οικουμενικού Πατριαρχείου και του ελληνικού κράτους. Η ανθολόγησή τους βασίστηκε σε ένα ευρύ φάσμα κριτηρίων, το οποίο περιλαμβάνει την ιστορική σπουδαιότητα των εγγράφων, τη μέριμνα για τη συνολική θέαση της σύνθετης ιστορικής πραγματικότητας, την ανάδειξη των ποικίλων όψεων του εκκλησιαστικού ζητήματος και την απήχησή του στην πολιτική και διπλωματική σκηνή της Βαλκανικής. Από τη σκοπιά αυτή, τα ανθολογημένα έγγραφα αποτελούν αξιόπιστο δείγμα των εθνικών αντιλήψεων των υπεύθυνων φορέων της εκκλησιαστικής και εκπαιδευτικής πολιτικής στη Μακεδονία στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20ού αιώνα. Με την ποικιλία και τον πλούτο των πληροφοριών που παρέχουν για επίκαιρα και εν πολλοίς ανεξερεύνητα ζητήματα διευρύνουν το πεδίο έρευνας σε νέους τομείς, το εμπλουτίζουν με νέα στοιχεία και πληροφορίες αναφορικά με τις διαδικασίες και τους

μηχανισμούς ενσωμάτωσης των πληθυσμών της Μακεδονίας στα διάφορα εθνικά κράτη (εκκλησιαστικός, εκπαιδευτικός, γλωσσικός, κρατικός, πολεμικός μηχανισμός).

Ασφαλώς, το συγκεκριμένο αρχειακό υλικό φωτίζει επαρκώς μόνο την ελληνική εκδοχή για τις σχέσεις Πατριαρχείου και ελληνικού κράτους στη Μακεδονία. Αλλ' όμως, η ιστορία του οικουμενικού Πατριαρχείου, του μοναδικού πολυεθνοθρησκευτικού οργανισμού που ήλεγχε εκκλησιαστικά έναν ευρύτατο γεωγραφικό χώρο της Βαλκανικής, διαπερνά όλες τις βαλκανικές ιστοριογραφίες. Συνεπώς, για την πληρότητα της έρευνας υπογραμμίζεται ως αναγκαία η συγκριτική μελέτη των πολυάριθμων πηγών, γραμμένων σε διάφορες βαλκανικές γλώσσες, και διάσπαρτων στα ιστορικά Αρχεία των βαλκανικών χωρών. Τέτοιου είδους συνθετικές μελέτες απουσιάζουν από τη σύγχρονη βαλκανική ιστοριογραφία. Κι αυτό οφείλεται κυρίως στην μακρόχρονη απουσία αρχειακής πολιτικής και θεσμικών προϋποθέσεων για την αποτελεσματικότερη οργάνωση των κρατικών και ιδιωτικών αρχείων.

Η δεύτερη αυτή συλλογή πηγών, που αναφέρονται όχι μόνο στην ιστορία της Μακεδονίας αλλά και στις σχέσεις του οικουμενικού Πατριαρχείου με το ελληνικό κράτος, μπορεί να αποτελέσει ένα εύχρηστο εργαλείο για κάθε ερευνητή, καθώς προσφέρει ιστορικά κείμενα ευανάγνωστα και θεματολογικά ενιαία, η συγκέντρωση των οποίων θα απαιτούσε πολύ κόπο, χρόνο και δαπάνη.

---

6. 2005, Οικοτροφεία και Υποτροφίες στη Μακεδονία. Τεκμήρια Ιστορίας 1903-1913, Gutenberg, Αθήνα, σελίδες 508. (δημοσιευμένη μονογραφία)

Με την ευκαιρία της δημοσίευσης αυτού του τρίτου τόμου πηγών για την ιστορία της Μακεδονίας επιχειρείται μια πρώτη σύνθεση του αρχειακού υλικού που πραγματεύεται ένα άγνωστο μέχρι σήμερα θέμα, όπως είναι η εκπαιδευτική πολιτική για τα οικοτροφεία και τις υποτροφίες στη Μακεδονία. Από όσο γνωρίζουμε, το θέμα αυτό δεν έχει μελετηθεί μέχρι σήμερα ούτε στον ελληνικό ούτε στον βαλκανικό χώρο.

Η πρωτογενής έρευνα εκτείνεται χρονικά στη δεύτερη φάση των εθνικών ανταγωνισμών, την ένοπλη, η οποία οριοθετείται από τον Μακεδονικό Αγώνα (1903-1908) και τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913). Στηρίζεται σε αδημοσίευτες αρχειακές πηγές που αντλήθηκαν από διάφορα ελληνικά Ιστορικά Αρχεία (Υπουργείου Εξωτερικών, Γενναδείου Βιβλιοθήκης, Γενικών Αρχείων Στρατού, Γεωργίου Τουσίμη στην Έδεσσα). Πρόκειται ουσιαστικά για μια ογκώδη διπλωματική αλληλογραφία, που εμπεριέχει ένα συμπαγές αρχειακό υλικό εκπαιδευτικού περιεχομένου, όπως π.χ. εκθέσεις σχολικών επιθεωρητών, εσωτερικούς κανονισμούς εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, προτάσεις διευθυντών ιδιωτικών σχολών, μαθητολόγια, προγράμματα μαθημάτων, οικονομικούς προϋπολογισμούς, αιτήματα υποτρόφων κλπ. Ο εντοπισμός του πλούσιου αυτού εκπαιδευτικού υλικού σε διπλωματικούς φακέλους της εμπόλεμης δεκαετίας (1903-1913) υποδηλώνει εξ αρχής ότι η εκπαιδευτική δραστηριότητα όχι μόνο δεν ανακόπτεται με την έναρξη των ένοπλων εθνικών συγκρούσεων στη Μακεδονία το 1903, αλλά, αντίθετα, απλώνεται και εξειδικεύεται σε δύο νέα παραπληρωματικά και αλληλοτροφοδοτούμενα πεδία, αυτά των οικοτροφείων και των υποτροφιών. Γύρω από τα πεδία αυτά συνυφαίνεται μια πολύπτυχη εκπαιδευτική πολιτική στη Μακεδονία και φωτίζεται από μια διαφορετική οπτική γωνία το γενικότερο φαινόμενο του εθνικισμού και των διαδικασιών εθνικής ολοκλήρωσης στις αρχές του 20ού αιώνα.

Θεωρητική αφετηρία της έρευνας είναι η παραδοχή ότι η συγκρότηση του έθνους-

κράτους είναι φαινόμενο νεωτερικό και συνεπώς η εμπέδωση της εθνικής ταυτότητας των μελών του είναι καρπός μιας συστηματικής κρατικής πολιτικής, που μεθοδεύεται μέσα από ένα συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα και την επιβολή μιας ενιαίας γλώσσας και εθνικής ιδεολογίας τόσο στα μέλη του εθνικού σώματος όσο και στους διεκδικούμενους πληθυσμούς (γλώσσα, παιδεία, θρησκεία, αγωνιστικό παρελθόν κλπ.). Η παραδοσιακή ιστοριογραφική προσέγγιση αποσιωπά τις διαφορετικές φάσεις που διέρχεται η μακρά πορεία της εθνικής ολοκλήρωσης αφήνοντας αθέατες τις διαδικασίες ομογενοποίησης που ενεργοποιεί ο κρατικός μηχανισμός για την εξασφάλιση της συνοχής και της αφοσίωσης των μελών του ή των εν δυνάμει πολιτών του, όπως είναι η σπουδάζουσα νεολαία των «αλύτρωτων» περιοχών της οθωμανικής επικράτειας. Με την έρευνα αυτή αναδεικνύεται ο ειδικός ρόλος του σχολείου και του δασκάλου στο πλαίσιο της ομογενοποιητικής και εθνοποιητικής διαδικασίας που εντατικοποιείται στη Μακεδονία στις αρχές του 20ού αι. Από την άποψη αυτή, συμβάλει γόνιμα στη συζήτηση για τις πολιτικές διαμόρφωσης εθνικού φρονήματος και εθνικών στελεχών στη Μακεδονία.

Την εκπαιδευτική, λοιπόν, πολιτική που εφαρμόζει το ελεύθερο ελληνικό κράτος κατά την τελευταία δεκαετία της οθωμανικής κυριαρχίας στη Μακεδονία με σκοπό την καλλιέργεια εθνικού «φρονήματος» και την ενσωμάτωση του διεκδικούμενου μακεδονικού πληθυσμού στον εθνικό κορμό επιχειρούμε να ανιχνεύσουμε με βάση τα ακόλουθα ερωτήματα:

1. ποιοι παράγοντες επιβάλλουν την υιοθέτηση και εντατικοποίηση του θεσμού των υποτροφιών και οικοτροφείων στη Μακεδονία (εθνικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί/προνοιακοί, εκπαιδευτικοί)
2. ποιοι είναι οι στόχοι της συγκεκριμένης πολιτικής και ποιο το κύριο ζητούμενο
3. ποια μέτρα και ποιες πρακτικές εφαρμόζονται για να προωθήσουν τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και την καλλιέργεια εθνικού φρονήματος
4. σε ποιους μαθητές απευθύνεται η συγκεκριμένη πολιτική, ποια τα βασικά χαρακτηριστικά των υποτρόφων, όπως αυτά προκύπτουν μέσα από την επιχειρούμενη εκπαιδευτική και επαγγελματική τους συγκρότηση στο αυστηρό περιβάλλον του οικοτροφείου
5. πώς αξιολογούν οι ίδιοι οι πολιτικοί φορείς τα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής πολιτικής για τις υποτροφίες στη Μακεδονία (αντιφάσεις και αναθεωρήσεις).

Η διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων επιχειρείται με τη μέθοδο της ιστορικής ανάλυσης, σε σύνδεση, δηλαδή, με το ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο και τα εθνικά προτάγματα της εποχής εκείνης. Συνειδητή επιδίωξη ήταν η άντληση από τις ίδιες τις πηγές όσο το δυνατόν αντιπροσωπευτικότερων απαντήσεων που να συμβάλλουν στην κατανόηση της σύνθετης διαδικασίας με την οποία επιχειρείται η ενσωμάτωση των διεκδικούμενων πληθυσμών της Μακεδονίας κατά την περίοδο 1903-1913, αποφεύγοντας συνειδητά την υποστήριξη μιας οριστικής «αλήθειας».

Μεθοδολογικοί και πρακτικοί λόγοι επέβαλαν την ακόλουθη δομή του βιβλίου: α) ένα εκτεταμένο «εισαγωγικό» κεφάλαιο, όπου γίνεται η επεξεργασία, η ανάλυση και η σύνθεση του μεγαλύτερου μέρους των πηγών, και β) το Παράρτημα που περιλαμβάνει ένα corpus με αυτούσιες πηγές που στηρίζουν τα πορίσματα της έρευνας.

Στο «εισαγωγικό» κείμενο, που διακρίνεται σε δύο μέρη, επιχειρείται μια πρώτη

στην κυριολεξία προσέγγιση του θέματος, που δίνει έμφαση στη λειτουργία του θεσμού των οικοτροφείων και υποτροφιών, όπως αυτός αποτυπώνεται στις εκτενείς εκθέσεις των προξένων και των σχολικών επιθεωρητών της Μακεδονίας. Παράλληλα, φωτίζονται και οι απόψεις των προσώπων που αναμείχθηκαν ενεργά στη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής και επέδρασαν καταλυτικά στην εδραίωση του θεσμού των υποτροφιών στη Μακεδονία.

Ειδικότερα, στο πρώτο μέρος εξετάζονται, σε δύο κεφάλαια χωριστά, οι όροι της ίδρυσης και λειτουργίας των οικοτροφείων/συσσιτίων στη Μακεδονία, καθώς και η συμβολή τους στην κατάρτιση «κατώτερου» διδακτικού προσωπικού, με πεδίο δράσης τις αγροτικές κυρίως περιοχές της Μακεδονίας. Συγκεκριμένα, στο **πρώτο κεφάλαιο** του πρώτου μέρους χαρτογραφείται η γεωγραφική διασπορά και το μαθητικό δυναμικό των οικοτροφείων στις δύο διοικητικές περιφέρειες χωριστά, στην περιφέρεια του Μοναστηρίου και της Θεσσαλονίκης. Τα επεξεργασμένα αριθμητικά δεδομένα καταχωρούνται σε αναλυτικούς πίνακες που αποτυπώνουν την εξάπλωση των οικοτροφείων στον μακεδονικό χώρο, την αριθμητική δύναμη των υποτρόφων μαθητών και το ύψος των δαπανών συντήρησής τους. Με βάση την ανάλυση των παραπάνω αριθμητικών δεδομένων, επιχειρείται η κωδικοποίηση σε συνοπτικούς πίνακες των βασικών χαρακτηριστικών των υποτρόφων μαθητών, όπως αυτά προκύπτουν από την επεξεργασία τριών στοιχείων που αναγράφουν τα μαθητολόγια, δηλαδή, του τόπου καταγωγής, της κοινωνικής προέλευσης και της μητρικής τους γλώσσας. Τα συμπεράσματα που εξάγονται από την ανάλυση των προσωπικών δεδομένων των υποτρόφων διευκολύνουν την κατανόηση της εθνικής λογικής που υποβασιάζει την καθιέρωση του θεσμού των οικοτροφείων/συσσιτίων στη Μακεδονία και τις ποικίλες ανάγκες που υπηρετούσε ο συγκεκριμένος θεσμός.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο**, παρουσιάζονται οι προσπάθειες που καταβάλλονται στον τομέα της εκπαιδευτικής κατάρτισης του διδακτικού προσωπικού των ελληνικών σχολείων της Μακεδονίας. Στο πρώτο υποκεφάλαιο, εξετάζονται τα εκπαιδευτικά μέτρα που εφαρμόστηκαν για την κατάρτιση του ανδρικού διδακτικού προσωπικού στη Μακεδονία, όπως ήταν η παροχή υποτροφιών σε μαθητές αγροτικής προέλευσης, η ίδρυση επαρχιακών οικοτροφείων/συσσιτίων (εξοχικών «παιδαγωγείων»), η διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων, η ίδρυση υποδιδασκαλείων/διδασκαλείων στα μεγαλύτερα κέντρα της Μακεδονίας (Μοναστήρι, Θεσσαλονίκη).

Στο **δεύτερο υποκεφάλαιο**, εξετάζεται η παροχή κρατικών υποτροφιών σε μαθήτριες των Παρθεναγωγείων της Μακεδονίας για ανώτερες σπουδές στο Διδασκαλείο της Αικατερίνης Λασκαρίδου και στο Αρσάκειο της Αθήνας. Τη συγκεκριμένη πολιτική για την εκπαίδευση των γυναικών διαμορφώνουν από κοινού πολιτικοί και εκπαιδευτικοί φορείς (Πρόξενοι, Υπουργοί Εξωτερικών, σχολικοί επιθεωρητές, διευθυντές ιδρυμάτων). Από την αλληλογραφία που αντάλλαξαν οι παραπάνω φορείς διαφαίνεται ότι το κύριο ζητούμενο της παρεχόμενης δωρεάν εκπαίδευσης ήταν η καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας και η διαμόρφωση εθνικών στελεχών για τη Μακεδονία. Από την ανάλυση των μαθητολογίων διαπιστώνεται ότι ο αριθμός των υποτρόφων μαθητριών που αποστέλλονται για σπουδές στην Αθήνα είναι κατά πολύ μικρότερος σε σύγκριση με αυτόν των αγοριών.

Στο τρίτο υποκεφάλαιο, ανιχνεύονται οι αντιλήψεις των αρμόδιων φορέων για το ρόλο των δασκάλων στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής εξόρμησης στη Μακεδονία. Ανάμεσά

τους ξεχωρίζουν οι επιθεωρητές Ευθύμιος Μπουντώνας στη Θεσσαλονίκη, Άγγελος Παπαζαχαρίου και Κων/νος Ιωαννίδης στο Μοναστήρι, οι πρόξενοι Σταμάτης Κιουζές-Πεζάς, Λάμπρος Κορομηλάς, Κων. Δημαράς, Στεφ. Δραγούμης, Νικ. Μαυρουδής, Νικ. Ξυδάκης και οι διευθυντές των ιδιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όπως ο Ιωάννης Δέλλιος, ο Λεωνίδας Βλάχος και η Αικ. Λασκαρίδου.

Παράλληλα, παρουσιάζονται οι απόπειρες για την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα νηπιαγωγεία και τα πρωτοβάθμια σχολεία της Μακεδονίας και την ενίσχυση του πρακτικού προσανατολισμού του προγράμματος με την εισαγωγή χρήσιμων για τη ζωή μαθημάτων, όπως π.χ. δένδροκομίας, γεωργίας κλπ. Επισημαίνονται τα λογικά ερείσματα και οι εσωτερικές αντιφάσεις των συγκεκριμένων επιλογών της εκπαιδευτικής πολιτικής και οι αναθεωρήσεις των επίσημων απόψεων όσον αφορά το ρόλο της ελληνικής εκπαίδευσης στη Μακεδονία και την αποτελεσματικότητά της.

Στο Δεύτερο Μέρος της έρευνας, εξετάζεται το ζήτημα της διακίνησης των υποτρόφων μαθητών της Μακεδονίας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Στο **πρώτο κεφάλαιο**, ανασυντίθεται η ιστορία του πρώτου προνοιακού ιδρύματος στην Αθήνα, του (Μακεδονικού) Εθνικού Οικοτροφείου (1908–1914), που ιδρύεται με σκοπό να προωθήσει το εθνικό πρόγραμμα των υποτροφιών. Αρχικά, αναλύεται η εθνική λογική που υποβαστάζει την ανάληψη του τολμηρού αυτού εγχειρήματος από πλευράς του ελληνικού κράτους, οι σκοποί της ίδρυσής του και η διοικητική του οργάνωση. Στη συνέχεια, με βάση την επεξεργασία των μαθητολογίων, παρουσιάζεται η ποσοτική εξέλιξη των υποτρόφων σπουδαστών και το κοινωνικό προφίλ τους με βάση την επεξεργασία των στοιχείων της γεωγραφικής και κοινωνικής προέλευσης και της μητρικής τους γλώσσας. Τέλος, σε συγκεντρωτικό πίνακα καταχωρούνται τα κοινωνικά και πολιτικά κριτήρια που ίσχυαν κατά την επιλογή των συγκεκριμένων υποτρόφων, με τα οποία απεικονίζονται πληρέστερα οι άμεσοι αποδέκτες των υποτροφιών και ο κύριος σκοπός της δωρεάν εκπαίδευσής τους. Οι διαπιστώσεις που προκύπτουν από την ανάλυση για τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την περαιτέρω κοινωνική ένταξη των μακεδόνων υποτρόφων οδηγούν στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για την κοινωνική λειτουργικότητα των υποτροφιών. Το πρώτο κεφάλαιο κλείνει με τη συνοπτική αναφορά στα εσωτερικά προβλήματα της λειτουργίας του Εθνικού οικοτροφείου, όπως αυτά απεικονίζονται στη σχετική αλληλογραφία της εποχής εκείνης (κτιριακό πρόβλημα, αυταρχική αγωγή).

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** παρουσιάζεται αναλυτικά η διακίνηση των υποτρόφων μαθητών της Μακεδονίας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα του ελληνικού κράτους. Συγκεκριμένα, σε τρία χωριστά υποκεφάλαια εξετάζεται η μετεκπαίδευση των υποτρόφων μαθητών στα εξής εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αθήνας και της Κέρκυρας: στο Λύκειο του Ιωάννη Δέλλιου, στο Εκπαιδευτήριο «Καποδίστριας» του Λεωνίδα Βλάχου στην Κέρκυρα και στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. Σε κάθε ένα από τα παραπάνω υποκεφάλαια αναλύεται ο εσωτερικός κανονισμός κάθε ιδρύματος, οι όροι εισαγωγής και εκπαίδευσης των υποτρόφων, το κόστος σπουδών και το μαθητικό δυναμικό. Με βάση την επεξεργασία τριών στοιχείων που αντλούνται από τα μαθητολόγια (κοινωνική προέλευση, μητρική γλώσσα, επαγγελματικός προσανατολισμός), εξετάζεται το κοινωνικό προφίλ των υποτρόφων σπουδαστών. Στο τέλος του κεφαλαίου αυτού παρέχονται σε σχετικό κατάλογο επιπρόσθετα στοιχεία για την κοινωνική σταδιοδρομία των σπουδαστών της

Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων (τόπος καταγωγής, έτος γέννησης και θανάτου, πολεμική δράση, αξιώματα που κατέλαβαν).

Ασφαλώς, η περαιτέρω διερεύνηση του θέματος της επαγγελματικής εξέλιξης των υποτρόφων και άλλων κλάδων θα ενίσχυε τα πορίσματα της έρευνας. Το θέμα αυτό, όμως, αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο που απαιτεί έρευνα στα τοπικά αρχεία της Μακεδονίας (δήμων, κοινοτήτων, μητροπόλεων), τα γενικά αρχεία του στρατού και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων των πόλεων και χωριών της Μακεδονίας, όπου φυσικά αυτά σώζονται. Αυτό, εξάλλου, είναι το νέο ερευνητικό πεδίο που ανοίγει η παρούσα έρευνα ιδιαίτερα για τους μελετητές της κοινωνικής ιστορίας.

Στο Παράρτημα καταχωρούνται αυτούσια έγγραφα που στηρίζουν την έρευνα (μαθητολογία οικοτροφείων, ονομαστικές καταστάσεις υποτρόφων στα διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα, εσωτερικοί κανονισμοί ιδρυμάτων, προξενική αλληλογραφία, εκθέσεις σχολικών επιθεωρητών κ.ά.).

Ακολουθούν τα Ευρετήρια (κυρίων ονομάτων, τόπων και θεμάτων) και η Βιβλιογραφία, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση.

Με το παρόν βιβλίο ολοκληρώνεται μια μεγάλη ενότητα πηγών για την ιστορία της Μακεδονίας¹ κατά την τελευταία δεκαετία, πριν από την κατάρρευση της οθωμανικής εξουσίας (1913). Το αποκαλυπτικό υλικό και οι επισημάνσεις που έγιναν για άγνωστες πτυχές της τοπικής κοινωνίας των αρχών του 20ού αιώνα διευρύνουν το πεδίο των γνώσεών μας γύρω από θέματα όχι μόνο της εκπαιδευτικής αλλά και της κοινωνικής ιστορίας της Μακεδονίας. Από την άποψη αυτή, μπορεί να αποδειχθεί πολλαπλά χρήσιμο για μια συνολική και πιο σύνθετη μελέτη σχετικών θεμάτων στο μέλλον.

7. 2005, Γιώργος Κόκκινος, Ηλίας Αθανασιάδης, Σοφία Βούρη, Πέτρος Τραντάς, Ιστορική κουλτούρα και συνείδηση. Απόψεις και στάσεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης», Εκδοτική Νοόγραμμα, Αθήνα

Στην ανακοίνωση αυτή, πρόδρομη μιας ευρύτερης μελέτης που σύντομα θα δημοσιευθεί, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα μιας συλλογικής εμπειρικής έρευνας στη Διδακτική της Ιστορίας, που πραγματοποιήθηκε σε μαθητές/τριες της ΣΤ' τάξης των δημοτικών σχολείων δύο πόλεων, των Ιωαννίνων και της Ρόδου. Στοχεύει να καταγράψει τις αντιλήψεις, τις στάσεις και τα νοητικά σχήματα των μαθητών και των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τη διδασκαλία της ιστορίας. Για το σκοπό αυτό καταρτίστηκαν ερωτηματολόγια (ερωτήσεις ανοικτές και κλειστές, ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεις διαβάθμισης) τα οποία μοιράστηκαν σε ένα δείγμα 671 συνολικά μαθητών και 275 εκπαιδευτικών. Η έρευνα στα Γιάννενα πραγματοποιήθηκε υπό την ευθύνη μου το φθινόπωρο του 2003, σε 9 δημοτικά σχολεία της πόλης και σε ένα δείγμα 239 μαθητών/τριών και 91 εκπαιδευτικών. Πρωταρχικός σκοπός της έρευνας είναι να διαπιστωθεί ο βαθμός ανταπόκρισης των εκπαιδευτικών και μαθητών στα νέα διεθνώς διαμορφούμενα ζητούμενα της ιστορικής επιστήμης και του μαθήματος της ιστορίας,

---

¹ Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1994, και Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος 1889-1905, Gutenberg 1999.

όπως επίσης ο βαθμός προσαρμογής τους στα νέα δεδομένα που δημιουργούν οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις, η πολιτισμική δυναμική της ευρωπαϊκής ενοποίησης και οι ανακατατάξεις στο πλαίσιο της ιστοριογραφίας, της επιστημολογίας της ιστορίας και της διδακτικής του μαθήματος της ιστορίας. Ειδικότερα, διερευνώνται οι εξής υποθέσεις εργασίας: α) αν οι ιστορικές γνώσεις των μαθητών προέρχονται κατά κύριο λόγο από το σχολικό εγχειρίδιο ή από εξωσχολικές πηγές πληροφόρησης, β) η επίδραση της εθνοκεντρικής και δασκαλοκεντρικής διδασκαλίας της ιστορίας στις αντιλήψεις των μαθητών, και γ) η διαθεσιμότητα των Ελλήνων εκπαιδευτικών να ανανεώσουν τις διδακτικές πρακτικές και μεθόδους στο μάθημα της Ιστορίας.

Τα πρώτα στοιχεία από την ανάλυση των ερωτηματολογίων έδειξαν μια μεταβατικότητα στις πεποιθήσεις, μια αμφιθυμική στάση απέναντι στη σχολική πραγματικότητα και απέναντι στην εισαγωγή καινοτομιών που σηματοδοτούν την ανάγκη γενικότερου αναπροσανατολισμού. Ειδικότερα, και αντίθετα από ό,τι πιστεύει η κοινή γνώμη, οι μαθητές δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για την ενασχόληση με το παρελθόν. Κι ενώ νιώθουν δεμένοι με το παρελθόν σε ποσοστό 68% με έναν παθητικό, όμως, τρόπο λόγω της εθνοκεντρικής διδασκαλίας, ταυτόχρονα το θεωρούν ξένο και αδιάφορο πιστεύοντας ότι δεν επηρεάζει τα γεγονότα του παρόντος. Η αντιφατικότητα της στάσης των παιδιών διαπιστώνεται και απέναντι στις νέες μεθόδους της Διδακτικής της Ιστορίας, καθώς αφενός θα ήθελαν να χρησιμοποιούν βιβλία με εποπτικό υλικό και δραστηριότητες, αφετέρου είναι αρνητικά διατεθειμένα ως προς τις ασκήσεις λόγω του φόβου των εξεταστικών μηχανισμών και της αξιολόγησης. Πάντως προτιμούν τις εικονικές ιστορικές πηγές από τις κειμενικές, προτίμηση που αντανάκλα την αδυναμία τους να χρησιμοποιούν αναλυτικά εργαλεία και μεθόδους για την αποκωδικοποίηση των κειμένων. Όσο για τους εκπαιδευτικούς, διαπιστώθηκε ο διάχυτος εθνοκεντρισμός και η συγκρουσιακή πρόσληψη της πολιτιστικής ετερότητας. Σύμφωνα με τις απόψεις τους, η καλλιέργεια της ταυτότητας και της ιστορικής συνείδησης των μαθητών δομείται από δύο μόνο πόλους: την Ελλάδα και την Ευρώπη, γι' αυτό δεν θεωρούν απαραίτητη τη γνώση της ιστορίας των γειτονικών βαλκανικών λαών. Η οργανική σχέση της ιστορίας του ελληνικού λαού με τα ιστορικά δρώμενα των Βαλκανίων και του μεσογειακού χώρου αποσιωπάται. Το γεγονός αυτό πρέπει να ερμηνευθεί ως απώθηση της μνήμης των πολέμων και ως αποσιώπηση των τραυματικών ιστορικών εμπειριών που συνδέουν την Ελλάδα με τα όμορα βαλκανικά κράτη. Αμφιθυμική στάση των εκπαιδευτικών διαπιστώνεται αναφορικά με τα επιστημολογικά ζητήματα που θέτει η ίδια η φύση και ο κοινωνικός ρόλος της ιστορικής γνώσης. Διαπιστώνεται δηλ. μια ισχυρή πρόσδεση στη συμβατική/παραδοσιακή διάσταση της ιστορίας ως επιστήμης που καταγράφει αντικειμενικά το παρελθόν και την ιστορία του έθνους ως βιολογικής και πολιτισμικής οντότητας. Το συμπέρασμα που εξάγεται συνοψίζεται στα εξής: γενικά, οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί προτιμούν τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας (το μοναδικό εγχειρίδιο και τον κατευθυνόμενο διάλογο) σε πολύ υψηλά ποσοστά 92,78%. Οι παρατηρούμενες αδράνειες οφείλονται στην απειρία των μαθητών και των εκπαιδευτικών στη μεθοδολογία προσέγγισης των ιστορικών πηγών και στη μη εξοικείωση με την σύγχρονη ιστοριογραφία, στοιχείο που τους αναγκάζει να αδιαφορούν για τις σύνθετες νοητικές διεργασίες ανακατασκευής της ιστορίας, να αγνοούν τον επιλεκτικό, αποσπασματικό και διαμεσολαβημένο χαρακτήρα των πηγών, και σε τελική ανάλυση την ίδια την ιστορικότητα της ιστορικής γνώσης και την πολυπαραγοντική της φύση. Κατά τη γνώμη

μας, η άγνοια των διαδικασιών συγκρότησης της ιστορικής γνώσης αποτελεί εμπόδιο σε κάθε καινοτομία που επιχειρείται αναφορικά με το μάθημα της ιστορίας στην Ελλάδα.

8. 2011, Σοφία Βούρη, Ελευθερία Μαντά, Από τη Ζωή της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία – Λεύκωμα, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ. ΠΤΔΕ Ρεθύμνου, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Κρήτης.

ΑΡΘΡΑ

(Δημοσιευμένα σε συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων)

Πρώτος τομέας της εξειδίκευσής μου κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Βελιγράδι (1975-1977) ήταν οι ελληνοσερβικές, πολιτισμικές σχέσεις το 19ο αιώνα. Καρπός της επιστημονικής έρευνας αυτής της περιόδου είναι τα τέσσερα πρώτα άρθρα μου:

1."Γεώργιος Παπάζογλου, ένας Ηπειρώτης στην υπηρεσία του ηγεμόνα της Σερβίας Μίλος Ομπρένοβιτς", Ανακοίνωση στο Α' Ελληνοσερβικό Συμπόσιο που οργάνωσε το Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, με θέμα: Συνεργασία Ελλήνων και Σέρβων κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες 1804-1830, Α' Ελληνοσερβικό Συμπόσιο, Καβάλα 7-10 Νοεμβρίου 1976, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 253-260.

Στην πρώτη μου αυτή μελέτη, που εκπονήθηκε κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Βελιγράδι (1975-1977), παρουσιάζω την προσωπικότητα και την πολύπλευρη δράση του Έλληνα Γεωργίου Παπάζογλου στις πολιτικές και οικονομικές υποθέσεις της αυτόνομης Σερβίας μετά τη δεύτερη σερβική επανάσταση του 1815. Με βάση τα ανέκδοτα έγγραφα του Αρχείου της Σερβίας στο Βελιγράδι η παρουσία του Γ. Παπάζογλου στη σερβική ιστορία διαγράφεται ως εξής:

Η περίοδος της υπηρεσίας του Παπάζογλου κοντά στον ηγεμόνα της Σερβίας Μίλος Ομπρένοβιτς αρχίζει το 1815 και τελειώνει με το θάνατό του, τον Αύγουστο του 1825. Επειδή γνώριζε πολύ καλά -εκτός από την ελληνική- την τουρκική, τη σερβική και την αλβανική γλώσσα, ο ηγεμόνας Μίλος τον προσέλαβε αρχικά ως προσωπικό του διερμηνέα και μεταφραστή. Με την ίδρυση της εθνικής Καγκελαρίας στο Βελιγράδι, που αποτελούσε το διαμεσολαβητικό όργανο των Σέρβων με τους Τούρκους για φορολογικές και δικαστικές υποθέσεις, ο Παπάζογλου διορίζεται ως μέλος της. Το 1817 ο ηγεμόνας Μίλος του εμπιστεύεται και το Ταμείο του Βελιγραδίου. Παράλληλα με την αρμοδιότητα του διερμηνέα και ταμιά, από το 1817 ο Παπάζογλου είχε και την επιστασία επί των οικοδομικών έργων, ήταν δηλαδή ο "μπίνα-εμίν" στο Βελιγράδι. Με άλλα λόγια, ήταν ο προσωπικός σύμβουλος του ηγεμόνα Μίλος, ο οποίος του εμπιστευόταν σοβαρές διπλωματικές υποθέσεις για τις συναλλαγές του με τους βεζίρηδες του Βελιγραδίου Μαρασλή και Αμπντουραχμάν. Η διπλωματική δραστηριότητα του Παπάζογλου εκτείνεται και έξω από τα όρια της Σερβίας. Το 1816 συμμετέχει ως διερμηνέας των

απεσταλμένων του Μίλος στην Κωνσταντινούπολη για τη ρύθμιση των οικονομικών και φορολογικών σχέσεων της Σερβίας με την Τουρκία, ενώ το 1820 ορίζεται ως αρχηγός της τέταρτης διπλωματικής αποστολής στην Κωνσταντινούπολη που είχε εξουσιοδοτηθεί να προωθήσει τα αιτήματα για τη διεύρυνση της σερβικής αυτονομίας. Υπάρχουν επίσης σοβαρές ενδείξεις ότι ο Παπάζογλου είχε σχέσεις και με τη Φιλική Εταιρεία. Για τις πολύτιμες υπηρεσίες που προσέφερε στο σερβικό λαό ο ηγεμόνας Μίλος του όρισε μισθό 4000 γρόσια το χρόνο, που ήταν ένας από τους υψηλότερους μισθούς στον κύκλο των αξιωματούχων εκείνη την εποχή. Αλλά και μετά το θάνατο του Παπάζογλου, ο Σέρβος ηγεμόνας έδωσε εντολή να μνημονεύεται το όνομά του για σαράντα μέρες στις εκκλησίες του Βελιγραδίου.

2. "Episkop Antim i prvi srpski ustanak", (Ο επίσκοπος Άνθιμος και η πρώτη σερβική επανάσταση), Matica Srpska, Zbornik za Istoriju, αρ.15 (1977) 151-160.

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται η δράση του Άνθιμου Ζέπου από τη Ρούμελη, επισκόπου της σερβικής επαρχίας Uzice-Sabac, κατά την περίοδο της πρώτης σερβικής επανάστασης του 1804-1813.

Σύμφωνα με τις ανέκδοτες σερβικές αρχειακές πηγές από το Αρχείο της Σερβίας στο Βελιγράδι, ο Άνθιμος Ζέπος έγινε Επίσκοπος της επαρχίας αυτής το 1802. Η υπογραφή του βρίσκεται σε πολλά πολιτικά έγγραφα της δεκαετίας του 1800. Η συμβολή του στους απελευθερωτικούς αγώνες του σερβικού λαού διαπιστώνεται από τα εξής γεγονότα:

Το 1804 ο επίσκοπος Άνθιμος συμμετείχε στη λαϊκή συνέλευση που ανακήρυξε τον Καραγιώργη ως ηγέτη της Σερβίας και αρχηγό της σερβικής επανάστασης. Ήταν αυτός που επικύρωσε την απόφαση αυτή χρίζοντας με μύρο τον Καραγιώργη στο μοναστήρι Μπογκοβάτση.

Την ίδια χρονιά παραβρέθηκε στη συνάντηση των αρχηγών της σερβικής επανάστασης στο Βελιγράδι, όπου καταρτίστηκε η γραπτή έκκληση στο βασιλιά της Αυστρίας για βοήθεια και προστασία του σερβικού λαού.

Το 1806 συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις της σερβικής αντιπροσωπείας με τους Τούρκους για την παράδοση της πόλης Sabac στους Σέρβους επαναστάτες. Οι φιλοσερβικές επαναστατικές ενέργειες του επισκόπου Άνθιμου έκαναν επισφαλή τη θέση του απέναντι στις τουρκικές αρχές, γι' αυτό αναγκάστηκε να καταφύγει σε αυστριακό έδαφος και συγκεκριμένα στη Μητροβίτσα, όπου με τη μεσολάβηση του Σέρβου μητροπολίτη Στεφάνου Στρατιμίροβιτς του παρέχεται προσωρινά άσυλο.

Το 1807, μετά την απελευθέρωση του Βελιγραδίου και του Sabac, που ήταν τα ισχυρότερα κέντρα της τουρκικής εξουσίας στη Σερβία, ο επίσκοπος Άνθιμος επιστρέφει από την Αυστρία και με τη συμπαράσταση πάλι του Σέρβου μητροπολίτη Στρατιμίροβιτς ανέλαβε τα εκκλησιαστικά του καθήκοντα στην ίδια επαρχία του Uzice-Sabac.

Το 1812, ο ηγέτης του σερβικού λαού Καραγιώργης τον πρότεινε ως υποψήφιο μητροπολίτη της επαρχίας Βελιγραδίου, πρόταση που κοινοποιήθηκε και στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ωστόσο, το φθινόπωρο του 1813, μετά την ολοκληρωτική αποτυχία της πρώτης σερβικής επανάστασης για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, χάνονται και τα ίχνη του επισκόπου Άνθιμου από τη σερβική ιστορία.

3. "Pocetak predavanja grckog jezika u Srpskoj Gymnaziji za vreme kneza Milosa" (Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο σερβικό Γυμνάσιο την εποχή του ηγεμόνα Μίλος), Istorijiski Casopis XXIV, (Beograd 1977)293-297.

Με το άρθρο αυτό, το επιστημονικό μου ενδιαφέρον αρχίζει να επικεντρώνεται στη μελέτη των πολιτιστικών σχέσεων Ελλήνων και Σέρβων και ειδικότερα στο ρόλο της ελληνικής γλώσσας και παιδείας στη Σερβία την εποχή της εθνικής αναγέννησης των βαλκανικών λαών. Συγκεκριμένα, εξετάζω τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο πρώτο σερβικό Γυμνάσιο του Κραγκούγιεβατς (πρωτεύουσας της Σερβίας) το 1835. Το ίδιο το θέμα επέβαλε τη διερεύνηση των εξής επιμέρους ζητημάτων:

α) Πότε ενσωματώθηκε οργανικά το μάθημα των Ελληνικών στο διδακτικό πρόγραμμα του σερβικού Γυμνασίου.

β) Ποιος ελληνομαθής Σέρβος δάσκαλος ανέλαβε τη διδασκαλία του.

γ) Ποια ήταν η ύλη και ο εβδομαδιαίος χρόνος διδασκαλίας του μαθήματος των Ελληνικών.

δ) Πότε έπαψε να διδάσκεται η ελληνική γλώσσα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση του Κραγκούγιεβατς.

Με βάση την επεξεργασία του ανέκδοτου αρχειακού υλικού που συγκέντρωσα από το Αρχείο της Σερβίας στο Βελιγράδι, καταλήγω στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

Τον Ιούλιο του 1836, με πρωτοβουλία του Σέρβου ηγεμόνα Μίλος Ομπρένοβιτς, αποφασίζεται να εισαχθεί το μάθημα των Ελληνικών στο διδακτικό πρόγραμμα του σερβικού Γυμνασίου, που είχε ιδρυθεί στο Κραγκούγιεβατς από τον Απρίλιο του 1835.

Για τη θέση του δασκάλου της ελληνικής γλώσσας προτείνεται αρχικά ο Γεώργιος Κλειδής, που ήταν δάσκαλος σε ελληνικό σχολείο του Βελιγραδίου. Η άρνηση του Κλειδή να δεχτεί τη μετάθεση στο Κραγκούγιεβατς προσανατόλισε τις προσπάθειες των αρμόδιων φορέων της σερβικής εκπαίδευσης για την ανεύρεση ελληνοδιδασκάλου στην ελληνική παροικία του Ζέμουν (Σεμλίνου). Εκεί υπήρχαν πολλοί πλούσιοι Έλληνες έμποροι στα παιδιά των οποίων δίδασκε την ελληνική γλώσσα ο Σέρβος ελληνομαθής Βουκασίν Ράντισιτς.

Έτσι, από το Νοέμβριο του 1836, με δάσκαλο το Ράντισιτς, αρχίζει να διδάσκεται η ελληνική γλώσσα στο σερβικό Γυμνάσιο του Κραγκούγιεβατς σε 36 συνολικά μαθητές, στην πλειοψηφία τους Σέρβους. Ειδικά για τη διδασκαλία του μαθήματος των Ελληνικών αποφασίστηκε να διαιρεθούν οι μαθητές σε δύο τμήματα, των αρχαίων και των προχωρημένων, τα οποία θα λειτουργούσαν άλλοτε τις πρωινές και άλλοτε τις απογευματινές ώρες. Για τη διδασκαλία του μαθήματος αυτού, που απορροφούσε 7 ώρες την εβδομάδα, ο ίδιος ο Ράντισιτς συνέγραψε ένα ελληνικό Αναγνωστικό, το οποίο παρουσιάζω αναλυτικά σε επόμενο άρθρο μου.

Το πρόγραμμα του μαθήματος της ελληνικής γλώσσας περιλάμβανε τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματικής (ορθογραφία, κανόνες τονισμού, κλίσεις ουσιαστικών ονομάτων), ανάγνωση αποσπασμάτων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων από το χειρόγραφο, ακόμα, Αναγνωστικό του Ράντισιτς, αποστήθιση 150 λέξεων από το ελληνοσερβικό λεξικό του ίδιου Αναγνωστικού, γραπτή εξάσκηση των μαθητών στην καθομιλούμενη ελληνική γλώσσα.

Από την κατάσταση της βαθμολογίας των γραπτών και προφορικών εξετάσεων του α' και β' εξαμήνου διαπιστώνεται η αξιόλογη επίδοση των 12 μαθητών στο μάθημα των

ελληνικών. Οι περισσότεροι μαθητές προβιβάστηκαν με τους βαθμούς "άριστα", "πολύ καλά", "καλά".

Η ελληνική γλώσσα εξακολουθεί να διδάσκεται στο Γυμνάσιο του Κραγκούγιεβατς από τον ίδιο δάσκαλο και κατά τα επόμενα δύο σχολικά έτη 1837-1838 και 1838-1839, με τη βοήθεια του τυπωμένου πια ελληνικού Αναγνωστικού του Ράντισιτς. Υπάρχουν επίσης σοβαρές ενδείξεις ότι από τον Οκτώβριο του 1838 ως τις αρχές του 1840 ο Ράντισιτς δίδασκε την ελληνική γλώσσα παράλληλα και στο νεοσύστατο σερβικό Λύκειο του Κραγκούγιεβατς. Η σταδιοδρομία του ως ελληνοδιδασκάλου λήγει το 1840, όταν διορίζεται ως υπάλληλος της σερβικής κυβέρνησης στην Κωνσταντινούπολη.

4. "Prvi uzbenik grckog jezika u Srbiji od pre sto cetrdeset godina" (Το πρώτο Αναγνωστικό της ελληνικής γλώσσας στη Σερβία πριν από 140 χρόνια), Istorijiski Casopis XXV, (Beograd 1978) 285-291.

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται ένα άγνωστο στην ελληνική ιστοριογραφία και σπάνιο σήμερα σχολικό εγχειρίδιο της ελληνικής γλώσσας, που εκδόθηκε από το πρώτο ηγεμονικό τυπογραφείο του Βελιγραδίου το 1837. Πρόκειται για το πρώτο ελληνικό Αναγνωστικό που συνέγραψε ο Σέρβος λόγιος και ελληνομαθής Βουκασίν Ράντισιτς για τους Σέρβους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του Κραγκούγιεβατς, πρωτεύουσας τότε της Σερβίας.

Το βιβλίο αυτό αποδεικνύεται πολύτιμο για τη μελέτη τόσο της ιστορίας της ελληνικής εκπαίδευσης, όσο και των ιδεολογικών και πολιτιστικών σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στον ελληνικό και το σερβικό λαό από τις αρχές του 19ου αιώνα.

Ο ελληνικός τίτλος του βιβλίου είναι: "Αναγνωστάριον εις χρήσιν της των Σέρβων νεολαίας, σχεδιασθέν υπό Βουκασσήνος Ραντισσήκι, διδασκάλου της σήμερον ελληνικής γλώσσης, εν τω Ηγεμονικώ Σερβικώ Γυμνασίω της Κραγουέβτσης".

Ο βασικός σκοπός του Αναγνωστικού αυτού δηλώνεται στον Πρόλογο, όπου ο Ράντισιτς παραθέτει τη γνωστή ρήση του Σέρβου διαφωτιστή Δοσιθέου Ομπράντοβιτς: "Θα ήμουν ευτυχής αν οι περισσότεροι νέοι μας αγαπήσουν την ελληνική γλώσσα, όπως εγώ από τα νεανικά μου χρόνια".

Στην αρχή της εργασίας αυτής αναλύεται η μορφή και η οργάνωση της ύλης του Αναγνωστικού, το οποίο αποτελείται από τον Πρόλογο, τα Κείμενα και το ελληνοσερβικό Λεξικό. Το μεγαλύτερο μέρος καταλαμβάνουν τα Κείμενα (σσ.4-108), ενώ 70 σελίδες καλύπτει το ελληνοσερβικό Λεξικό (σσ.109-180).

Στη συνέχεια ακολουθεί η ανάλυση του περιεχομένου καθώς και η αξιολόγηση της συγγραφικής προσπάθειας του Ράντισιτς και της συμβολής του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Σερβία, σε μια εποχή που ο ελληνικός και ο σερβικός λαός προσπαθούν να ανασυγκροτήσουν την εθνική και πολιτιστική τους ταυτότητα.

Από την αξιολόγηση διαπιστώνονται τα εξής:

Το Αναγνωστικό αντανακλά την ευρεία ελληνομάθεια του Ράντισιτς και χωρίς αμφιβολία είναι προϊόν της προσωπικής του δημιουργίας. Αυτό επιβεβαιώνεται από την επιλογή και σύνθεση της ύλης και από το πλούσιο ελληνοσερβικό Λεξικό που κατάρτισε ο ίδιος ο συγγραφέας. Ουσιαστικά, πρόκειται για ένα αξιόλογο δείγμα πρακτικής και απλής μεθόδου διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας για ξενόφωνους μαθητές, σε μια πρόιμη για την ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης εποχή.

Ταυτόχρονα με τις μεθοδολογικές αρετές του Αναγνωστικού τονίζεται και η παιδαγωγική του αξία, η οποία προβάλλεται μέσα από τα ενδιαφέροντα και ζωντανά κείμενα διδακτικού περιεχομένου. Η επιλογή των κειμένων, που αναφέρονται στην αλήθεια, την αρετή, την αγάπη, τη φιλία κλπ., δεν είναι τυχαία, αλλά αποβλέπει στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των μαθητών με βάση τις ιδέες και αξίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού..

Παράλληλα με την αναμφισβήτητη μορφωτική και παιδαγωγική προσφορά του βιβλίου επισημαίνεται και ο έμμεσος ρόλος του στην καλλιέργεια των φιλελληνικών αισθημάτων των Σέρβων μαθητών για το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος και την ιστορία του. Προωθούσε, δηλαδή, έμμεσα και την πολιτική ιδέα της συνεργασίας των δύο λαών για την πραγμάτωση των εθνικών τους επιδιώξεων.

5. "L' enseignement religieux dans le vilayet de Monastir pendant les annees 1884-1887 et sa signification", (Η ιερατική εκπαίδευση στο βιλαέτι Μοναστηρίου στα χρόνια 1884-1887 και η σημασία της), Ανακοίνωση στο Ε' Διεθνές Συνέδριο που οργάνωσε το Κέντρο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης στο Βελιγράδι στις 11-17 Σεπτεμβρίου 1984, Ελληνικές Ανακοινώσεις στο Ε' Διεθνές Συνέδριο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Βελιγράδι 11-17 Σεπτεμβρίου 1984, Ελληνική Επιτροπή Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αθήναι 1985, σσ. 279-289.

Στην παραπάνω μελέτη εξετάζεται η εθνική δεοντολογία που υπαγορεύει την ίδρυση και λειτουργία της Ιερατικής Σχολής στο Μοναστήρι (Βιτώλια), πρωτεύουσα του ομώνυμου βιλαετιού στη ΒΔ. Μακεδονία κατά τη διάρκεια των ετών 1884-1887. Για τη συγγραφή της στηρίχθηκα αποκλειστικά στα ανέκδοτα έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών.

Μετά από μια σύντομη εισαγωγή για τους παράγοντες που ευνόησαν το κλίμα του βαλκανικού εθνικού ανταγωνισμού στη Μακεδονία μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, τονίζεται η σημασία και ο πρωταγωνιστικός ρόλος του ελληνικού κλήρου και της ελληνικής εκπαίδευσης στο πεδίο της συγκρότησης εθνικής ταυτότητας και της εθνικής αντιπαράθεσης των βαλκανικών λαών.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται και αναλύεται το σκεπτικό με βάση το οποίο οι αρμόδιοι φορείς της εθνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία αποφασίζουν την ίδρυση της Ιερατικής Σχολής στο Μοναστήρι. Οι λόγοι που υπαγορεύουν την επιλογή αυτή συνοψίζονται στα εξής:

α) Το Μοναστήρι αποτελούσε το έσχατο όριο των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στη ΒΔ. Μακεδονία.

β) Ήταν το σημαντικότερο κέντρο της ελληνικής εκπαιδευτικής δραστηριότητας στο συγκεκριμένο χώρο, καθώς διέθετε το μοναδικό ελληνικό Γυμνάσιο, Παρθεναγωγείο, πολλά δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγεία.

γ) Ήταν η εστία ποικίλων προπαγανδών: βουλγαρικής, σερβικής, ρουμανικής, καθολικής και προτεσταντικής.

δ) Συγκέντρωνε αλλόγλωσσο και "πολύφυλο" πληθυσμό, γεγονός που επέβαλε την ενίσχυση της ελληνικής εκπαίδευσης με την ίδρυση και μιας Ιερατικής Σχολής.

ε) Η περιφέρεια Μοναστηρίου υπαγόταν εκκλησιαστικά στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, παράγοντας που απέκλειε τη δυνατότητα ίδρυσης αντίστοιχης βουλγαρικής σχολής.

Στη συνέχεια, εξετάζονται τα οργανωτικά προβλήματα που παρουσίαζε η ίδρυση της Ιερατικής Σχολής σε οθωμανικό έδαφος, όπως ήταν η οικονομική συντήρηση της Σχολής από το ελληνικό κράτος, η αδυναμία εξεύρεσης μαθητών από τα χωριά, η μικρή ηλικία των αποφοίτων της Ιερατικής Σχολής για την άσκηση του ιερατικού επαγγέλματος και, τέλος, οι δυσκολίες διορισμού τους στα χωριά.

Ακολουθεί η παρουσίαση της λειτουργίας του εκπαιδευτικού αυτού ιδρύματος στο Μοναστήρι (26 Νοεμβρίου 1884 - Σεπτέμβριος 1887) και των σκοπών της Ιερατικής Σχολής, οι οποίοι είναι οι εξής:

α) δημιουργία δυναμικού εγγράμματων ιερέων που θα δρούσαν ως απόστολοι της εθνικής ιδέας και β) εκπαιδευτική κατάρτιση ιερέων για τα σχολεία των ξενόφωνων χωριών.

Η Σχολή διαιρέθηκε σε δύο τμήματα: στο Α' τμήμα των "τακτικών μαθητών, ηλικίας 14-16 ετών και στο Β' τμήμα των "έκτακτων" μαθητών, ηλικίας 20-25 ετών. Η διάρκεια φοίτησης ήταν τριετής για το Α' τμήμα και διετής για το Β' τμήμα.

Όσον αφορά στα κριτήρια εκλογής των υποτρόφων, προτεραιότητα είχαν οι μαθητές των σλαβόφωνων κοινοτήτων, έπειτα των βλαχόφωνων και αλβανόφωνων και, τέλος, των ελληνόφωνων κοινοτήτων από οικογένειες προυχόντων ή ιερέων αφοσιωμένων στον Ελληνισμό και την Ορθοδοξία.

Παρουσιάζεται το αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων: Θρησκευτικά, Ελληνικά, Ανάγνωση, Γλωσσικές Ασκήσεις, Γραμματική, Νεοελληνική Ποίηση, Ιστορικά, Μαθηματικά, Φυσικά, Γεωγραφικά, Εκκλησιαστική Μουσική και Καλλιγραφία.

Τέλος, αναλύεται ερμηνευτικά η δυσλειτουργία της Ιερατικής Σχολής με βάση την αδυναμία συνεπούς εφαρμογής του προγράμματος, τη δυσκολία χρηματοδότησης, τη συχνή αντικατάσταση των διευθυντών της και τις επεμβάσεις των οθωμανικών αρχών στην εσωτερική λειτουργία της. Λόγοι που οδήγησαν τους αρμόδιους ελλαδικούς φορείς να καταργήσουν οριστικά την Ιερατική Σχολή του Μοναστηρίου το Σεπτέμβριο του 1887.

6. "L' intellectuel Serbe Vukasin Radisic et son rapport sur l' expansion des lettres grecques en Serbie", (Ο Σέρβος διανοούμενος Βουκασίν Ράντισιτς και η συμβολή του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Σερβία), Ανακοίνωση στο Ε' Ελληνοσερβικό Συμπόσιο που οργάνωσε το Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου στη Θεσσαλονίκη-και στο Βόλο στις 9-12 Οκτωβρίου 1987, Proceedings of the Fifth Greek-Serbian Symposium. Thessaloniki and Volos 9-12 October 1987, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1991, σσ.141-148.

Στη μελέτη αυτή φωτίζεται μια νέα πτυχή της πνευματικής και συγγραφικής δραστηριότητας του Σέρβου λόγιου Βουκασίν Ράντισιτς, αυτή του μεταφραστή πολλών έργων της αρχαίας και νεότερης ελληνικής γραμματείας στη σερβική γλώσσα. Έτσι ολοκληρώνεται η εικόνα που είχα αρχίσει να σκιαγραφώ από το 1976 για τη συμβολή του Ράντισιτς στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Σερβία κατά την περίοδο 1836 - 1843. Στην αρχή αναφέρονται γενικά οι παράγοντες που ενίσχυσαν το κύρος και τη διαβαλκανική λειτουργία της ελληνικής γλώσσας κατά το παρελθόν και προσδιορίζεται το

ιστορικό-πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι προσπάθειες του σερβικού λαού για εκσυγχρονισμό και πολιτιστική ανάπτυξη.

Στη συνέχεια παρατίθενται περιληπτικά τα βιογραφικά στοιχεία και τη δράση του Ράντισιτς ως δασκάλου της ελληνικής γλώσσας και ως συγγραφέα του πρώτου ελληνικού Αναγνωστικού στη Σερβία.

Παρουσιάζονται αναλυτικά οι μεταφράσεις του Ράντισιτς, που δημοσίευσε ο ίδιος στα γνωστά περιοδικά της εποχής του: "Uranija" και "Golubica", από το 1838 ως το 1843, έτος θανάτου του στην Κωνσταντινούπολη. Από την αρχαία και νεότερη ελληνική ποίηση μετέφρασε στα σερβικά τα εξής έργα: μία Ελεγεία του Τυρταίου 6^{ου} αι. π. Χ., 37 Ωδες του Ανακρέοντα 575-490 π.Χ., τη Γαλεομουμαχία του Θεοδώρου Προδρόμου, δύο Ειδύλλια της Αλεξανδρινής εποχής, δύο ποιήματα του Αθαν. Χριστόπουλου από τα Λυρικά. Από τον πεζό λόγο μετέφρασε 6 Σωκρατικούς διαλόγους από τα Απομνημονεύματα του Ξενοφώντα, αποσπάσματα από τον Πρόλογο του Αδαμαντίου Κοραή στην α' έκδοση του βιβλίου Βεκκαρίου περί αδικημάτων και ποινών, απόσπασμα από τον Πρόλογο του Κοραή στην έκδοση των Πολιτικών του Πλουτάρχου, τον Πρόλογο του Κοραή στο 5^ο τετράδιο των Παραλλήλων Βίων του Πλουτάρχου και την κριτική Βιογραφία του Αισώπου και Αισώπειους μύθους.

Τέλος, αξιολογούνται οι μεταφραστικές αρετές του Ράντισιτς αλλά και της προσπάθειάς του να φέρει το σερβικό αναγνωστικό κοινό σε επαφή με την αρχαία ελληνική πνευματική παραγωγή και τις ιδέες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Τα επιμέρους σημεία της αξιολόγησης συνοψίζονται στα εξής:

1. Το μεταφραστικό έργο του Ράντισιτς επιβεβαιώνει την ευρεία ελληνομάθειά του. Η μεγάλη του αξία έγκειται όχι μόνο στο γεγονός ότι κατορθώνει με επιτυχία να καλύψει σημασιολογικά δύο διαφορετικές γλώσσες αλλά και να εντάξει στο σερβικό κοινωνικό περίγυρο έργα της αρχαίας, μεσαιωνικής και νεότερης ελληνικής γραμματείας. Το πνεύμα και η διάνοια των ελλήνων συγγραφέων αποδίδεται σχεδόν πιστά με λέξεις της οικείας σερβικής γλώσσας ή της παλαιοσλαβικής. Ωστόσο, η πρώτη αποδεικνύεται αδύναμη να μεταφέρει το νόημα του πρωτοτύπου.

2. Παρά τις εγγενείς δυσκολίες της συγκεκριμένης μεταφραστικής απόπειρας, όπως ήταν η σερβική εθνικότητα του μεταφραστή, οι δομικές διαφορές ανάμεσα στη γλώσσα της μετάφρασης και στη γλώσσα του πρωτοτύπου, το διαφορετικό κοινωνικό-πολιτικό περιβάλλον του μεταφραστή και οι απαιτήσεις των ίδιων των κειμένων, ιδιαίτερα των ποιητικών, ο Ράντισιτς κατορθώνει έναν πραγματικό μεταφραστικό άθλο. Η καταξίωσή του στο συγκεκριμένο τομέα ερμηνεύεται με βάση τη βιωματική απήχηση της ελληνικής ποίησης και πεζογραφίας στον Ράντισιτς, τη σαφή εικόνα του πρωτοτύπου που κουβαλάει μέσα του και την ελληνολατρική ιδεολογία που τον καθοδηγεί. Οι επιλογές, άλλωστε, των έργων που μεταφράζει αντανakλούν απόλυτα τα φιλοσοφικά, ιδεολογικά και κοσμοθεωρητικά ενδιαφέροντά του, τα οποία ανταποκρίνονται στο ιστορικό και κοινωνικό κλίμα της εποχής του.

3. Αξιοποιεί όχι μόνο τις μεταφραστικές δυνατότητες της σερβικής γλώσσας, που την εποχή εκείνη ήταν ακόμα ακαταστάλακτη, αλλά κατορθώνει να πολιτογραφήσει στον εθνικό πολιτισμό του τις ιδέες των Ελλήνων δημιουργών. Σε εφημερίδα του καιρού του γράφτηκε χαρακτηριστικά, ότι ο σερβικός λαός με τον Ράντισιτς απόκτησε ένα πολύτιμο δώρο: τον τέλειο αρχαίο έλληνα, το νεοέλληνα αλλά και το σλάβο και σέρβο, ως προς τη γλώσσα.

B. 1990–1994 (για την εκλογή στη βαθμίδα του επίκουρου καθηγητή)

7. (8) "Quelques Aspects des problemes de la formation des Instituteurs Grecs dans la partie europeenne ottomane au debut du XX e siecle," (Όψεις των προβλημάτων της εκπαίδευσης των Ελλήνων δασκάλων του ευρωπαϊκού τμήματος της οθωμανικής αυτοκρατορίας στις αρχές του 20ού αι.), Ανακοίνωση στο Στ' Διεθνές Συνέδριο που οργάνωσε το Κέντρο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης στη Σόφια, **Ελληνικές Ανακοινώσεις, Στ' Διεθνές Συνέδριο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Σόφια (30 Αυγούστου- 5 Σεπτεμβρίου), Πρακτικά, Αθήνα 1990, σσ. 255-266.**

Στην εργασία αυτή εξετάζεται το πρόβλημα της εκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού των ελληνικών σχολείων στις οθωμανοκρατούμενες περιοχές της Ηπείρου, Μακεδονίας, Θράκης και Μ. Ασίας, όπως αυτό αποτυπώνεται στην επίσημη αλληλογραφία των αρμόδιων πολιτικών και εκπαιδευτικών φορέων στις αρχές του 20ού αιώνα.

Βασική αρχειακή πηγή αποτελεί μία αδημοσίευτη έκθεση του Γενικού Επιθεωρητή των ελληνικών σχολείων στη Θεσσαλονίκη Ευθυμίου Μπουντώνα, την οποία συντάραξε στις 5 Ιουλίου 1910 μετά την προσωπική του περιοδεία στα μεγάλα εκπαιδευτικά κέντρα. Η αποστολή αυτή του ανατέθηκε από το Υπουργείο Εξωτερικών και εντασσόταν στα πλαίσια της μακρόχρονης προσπάθειας για την εξουδετέρωση της χαμηλής μορφωτικής στάθμης των δασκάλων και τη δημιουργία εκπαιδευμένων φορέων εθνικής δράσης.

Τα βασικά αίτια του διδασκαλικού προβλήματος αναζητούνται στα εξής:

1. Στην απουσία οργανωμένων κέντρων εκπαίδευσης δασκάλων, δεδομένου ότι σε ολόκληρο το ευρωπαϊκό τμήμα της οθωμανικής επικράτειας λειτουργούσαν το 1910 μόνο τρία "ατελή" διδασκαλεία αρρένων και ούτε ένα διδασκαλείο θηλέων (το Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης, το Παιδαγωγικό παράρτημα της Μεγάλης του Γένους Σχολής στην Κωνσταντινούπολη, το Ιεροδιδασκαλείο της Σάμου και τα διάφορα ΠαρθENAγωγεία στα μεγαλύτερα κέντρα).

2. Στην ανεπάρκεια των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων να εξοπλίσουν τους υποψηφίους δασκάλους με τα απαραίτητα για το διδακτικό έργο εφόδια.

3. Στην έλλειψη ενός ενιαίου συστήματος εκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού, το οποίο θα εφαρμόζαν όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

4. Στην έλλειψη ενότητας στη διοίκηση των εκπαιδευτικών θεμάτων, την εκτίμηση των εκπαιδευτικών αναγκών και την εφαρμογή των εκάστοτε επιλεγόμενων μέτρων.

Παράλληλα, ο "εθνικός μαρασμός" αποδίδεται από τον Ε. Μπουντώνα στην αδιαφορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου για τα επαρχιακά ελληνικά σχολεία, στην έλλειψη ζήλου του ανώτερου κλήρου για την εκπαίδευση, σε διοικητικές "ατασθαλίες" των κοινοτικών εκπροσώπων και στην άκαιρη παρέμβαση του Υπουργείου Εξωτερικών.

Ως αποτελεσματικά μέτρα για την εξουδετέρωση των προβλημάτων της εκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού προτείνονται εκείνη την εποχή τα εξής:

1. Μέτρα πολιτικής πίεσης:

α) Σύσταση Κεντρικής Επιτροπής στην Κωνσταντινούπολη από ικανά άτομα που θα επέλεγε το Υπουργείο Εξωτερικών με κύρια αποστολή να περιοδεύουν στις οθωμανικές επαρχίες και να επιβλέπουν τη λειτουργία των ελληνικών σχολείων.

β) Τοποθέτηση έμπιστων προσώπων στις Μητροπόλεις των επαρχιών.

2. Εκπαιδευτικά μέτρα: ίδρυση δύο Διδασκαλείων αρρένων, στη Θεσσαλονίκη και στη Σμύρνη, αναδιοργάνωση του Υποδιδασκαλείου της Θεσσαλονίκης, αναθεώρηση του αναλυτικού προγράμματος σε πρακτικότερη βάση των Ιερατικών σχολών Σάμου, Ιωαννίνων, Μονής Προδρόμου στον Αλιάκμονα, εισαγωγή τεχνικών και παιδαγωγικών μαθημάτων στα Γυμνάσια, ίδρυση δύο Διδασκαλείων Θηλέων, στα Ιωάννινα και στη Θεσσαλονίκη και αναμόρφωση του προγράμματος μαθημάτων του Παρθεναγωγείου της Σμύρνης.

Το συμπέρασμα που εξάγεται είναι ότι τα περισσότερα από τα παραπάνω προτεινόμενα μέτρα θα παραμείνουν στα χαρτιά. Το πρόβλημα της εκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού στις οθωμανοκρατούμενες περιοχές θα επιβιώνει για πολλές δεκαετίες ακόμα, καθώς, μετά την απελευθέρωση των περιοχών αυτών το 1912-1913, θα εγκλωβιστεί στην "ακινήσια" που χαρακτήριζε το εκπαιδευτικό σύστημα του ελεύθερου ελληνικού κράτους.

8. (13) "Βοδενά 1900: εθνικά και εκπαιδευτικά ζητήματα", Ανακοίνωση στο Α' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα: Η Έδεσσα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός, που οργάνωσε ο Δήμος Έδεσσαίων στις 4-6 Δεκεμβρίου 1992, Δ' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο (Έδεσσα 4-6 Δεκεμβρίου 1992), Πρακτικά, Έδεσσα 1995, σσ. 309-319.

Στην ανακοίνωση αυτή γίνεται απόπειρα να σκιαγραφηθεί η εθνική και εκπαιδευτική πραγματικότητα της Έδεσσας (Βοδενών) στα 1900 με βάση μια ανέκδοτη έκθεση του γυμνασιάρχη Θεσσαλονίκης Γ.Α.Μπουκουβάλα. Η αξία της ιστορικής αυτής πηγής έγκειται, τόσο στην προσωπικότητα του Μπουκουβάλα, γνωστού λόγιου εκείνης της εποχής και αναγνωρισμένου "ειδήμονα" των μακεδονικών πραγμάτων, όσο και στο γεγονός ότι η έκθεση αυτή είναι αντιπροσωπευτική των αντιλήψεων και των κριτηρίων που χαρακτήριζαν τους φορείς της εθνικής πολιτικής στη Μακεδονία στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Το βασικό πρόβλημα που τίθεται είναι το εθνικό, το οποίο αναλύεται σε δύο επίπεδα: α) όπως το αντιλαμβάνονταν ο ίδιος ο Μπουκουβάλας, και β) όπως το βίωνε ο ντόπιος πληθυσμός.

Η ανάλυση επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: τον γλωσσικό, τον εκπαιδευτικό και τον κοινωνικό τομέα. Με βάση τις διαθέσιμες πηγές, αρχειακές και βιβλιογραφικές, ανασυντίθεται η εκπαιδευτική ιστορία της Έδεσσας στο μεταίχμιο του 19^{ου} και τις αρχές του 20ού αιώνα.

Για την πληρέστερη κατανόηση των ζητημάτων που σχετίζονται με τη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας εκείνη την εποχή, τα επιμέρους θέματα εξετάζονται με βάση τα κοινωνικά δεδομένα και τα κριτήρια εκείνης της εποχής.

9. (10) "Η ελληνική εκπαίδευση στην Κορυτσά 1880-1912", Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Νο 5, Ιωάννινα 1992, σσ. 311-337.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται συνοπτικά η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής εκπαίδευσης τόσο στην Κορυτσά όσο και στην ομώνυμη διοικητική περιφέρεια κατά την περίοδο 1880-1912. Βασίζεται σε αδημοσίευτο αρχειακό υλικό που αναφέρεται στην εκπαιδευτική δραστηριότητα της Κορυτσάς στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Αρχικά, απεικονίζονται με πληρότητα και χρονική συνέχεια τα ποσοτικά δεδομένα του πληθυσμού, των ελληνικών σχολείων, των μαθητών και δασκάλων. Αναλυτικότερη παρουσίαση γίνεται στη λειτουργία του μοναδικού στην περιοχή Γυμνασίου Κορυτσάς, γνωστού ως Μπάγγειο Γυμνασίου.

Συγκεκριμένα, αναλύεται η μαθητική φοίτηση από το 1888 ως το 1913, η ποσοτική κατανομή των μαθητών κατά τάξεις, η γεωγραφική τους προέλευση, τα προγράμματα διδασκαλίας, η δαπάνη συντήρησης του Γυμνασίου στο διάστημα των ετών 1889-1910 και η μισθοδοσία του διδακτικού προσωπικού.

Οι συγκεκριμένες τάσεις που διαγράφονται για τις μορφές ανάπτυξης της ελληνικής εκπαίδευσης στο συγκεκριμένο χώρο επιτρέπουν τη σύγκρισή τους με αυτές που ίσχυαν σε άλλες οθωμανοκρατούμενες περιοχές.

10. (11) "Οι Βαλκανικοί πόλεμοι στη σλαβική σχολική ιστοριογραφία", Ανακοίνωση στο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα: Η Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων 1910-1914, που οργάνωσε η Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, *Η Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων 1910-1914*, Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, Πρακτικά, Αθήνα 1993, σσ. 299-326.

Η πολιτική συγκυρία του 1991 και τα φαινόμενα της έξαρσης του εθνικισμού στα Βαλκάνια έστρεψαν το επιστημονικό ενδιαφέρον μου στη μελέτη των σχολικών βιβλίων ιστορίας, καθώς αυτά αντικατοπτρίζουν ανάγλυφα τις θέσεις και τις επιλογές της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας. Το ερώτημα που τίθεται προς εξέταση είναι: πως αξιοποιείται στο πλαίσιο της σχολικής διδασκαλίας κάθε βαλκανικής χώρας η προσφερόμενη ιστορική γνώση γύρω από ένα κοινό ιστορικό γεγονός, τους Βαλκανικούς πολέμους. Για τη συγκριτική διερεύνηση αυτού του θέματος μελετήθηκαν τα εγχειρίδια ιστορίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τριών χωρών: της Βουλγαρίας, της Σερβίας και της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Η θεματική ανάλυση του περιεχομένου των κειμένων, κυρίως ποιοτική, επικεντρώθηκε στο χαρακτήρα των πολέμων, στα αίτια, και στις συνέπειες, που, όπως διαπιστώθηκε, διαφέρουν από χώρα σε χώρα.

Από την ανάλυση προέκυψαν οι εξής διαπιστώσεις:

1. Τα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας αποδίδουν εξαιρετική σημασία στους Βαλκανικούς πολέμους, καθώς με αυτούς ανακόπηκε η πορεία για εθνική ενοποίηση. Αυτός είναι ο λόγος που ο Β' Βαλκανικός πόλεμος συμβολίζει την εθνική καταστροφή της Βουλγαρίας.

2. Τα εγχειρίδια της ΠΓΔΜ παρουσιάζουν τους Βαλκανικούς Πολέμους υπό το πρίσμα της μη ολοκλήρωσης της εθνικής και κρατικής ανεξαρτησίας της Μακεδονίας. Δίνουν έμφαση στον κατακτητικό χαρακτήρα των «αδελφοκτόνων», όπως μάλιστα χαρακτηρίζονται, πολέμων.

3. Τα σερβικά εγχειρίδια δεν αναδεικνύουν τους Βαλκανικούς Πολέμους, καθώς η κατακτητική διάσταση των πολέμων αυτών δεν εκφράζει τη Σερβία, η οποία αποικιοποιείται μια σημαντική σελίδα της ιστορίας της για να εξυπηρετήσει την ομοσπονδιακή ιδεολογία για τη συγκρότηση του «νεότευκτου» μακεδονικού έθνους.

Οι ιδεολογικές και μορφολογικές αποκλίσεις της ιστορικής αφήγησης στα εγχειρίδια ιστορίας κάθε βαλκανικής χώρας προδίδουν σε τελευταία ανάλυση διαφορετικές εικόνες και χρήσεις του ιστορικού παρελθόντος. Η συγκριτική τους παρουσίαση διευκολύνει την κατανόηση του ρόλου της εκπαίδευσης στη διοχέτευση ιδεολογιών που ευνοούν την ανάπτυξη του εθνικισμού και στη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας του διαλόγου ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη.

11. (14) «Η εικόνα του Έλληνα στα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας (1990 και εξής)», Ανακοίνωση στο Α' Συνέδριο που οργάνωσε το Georg-Eckert Institut στο Braunschweig στις 2-10 Νοεμβρίου 1993, με θέμα: *Nationale Stereotypen und Vorurteile in Schulbüchern*, Επιστημονική Επετηρίδα του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, No 6, Ιωάννινα 1993, σσ. 11- 42.

Η ίδια ανακοίνωση δημοσιεύτηκε και στην αγγλική γλώσσα:

12. "Greece and the Greeks in Recent Bulgarian History Textbooks", στον τόμο Wolfgang Hopken (επιμ.), Ol ins Feuer ? Schulbucher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Sudosteuropa, Studien zur Internationalen Schulbuchforschung Schriftenreihe des Georg-Eckert-Instituts, Band 89, Hannover 1996, σσ. 67-77.

Η έρευνα των εγχειριδίων ιστορίας των χωρών της Βαλκανικής ως νέο πεδίο έρευνας αναδείχθηκε αμέσως μετά τις πολιτικές ανακατατάξεις που σημειώθηκαν στη Βαλκανική με την έναρξη της κρίσιμης δεκαετίας του 1990. Μια πρώτη συζήτηση για το είδος της ιστορικής γνώσης που διοχετεύεται στους μαθητές των βαλκανικών χωρών αναπτύχθηκε το 1993 στο πρώτο Βαλκανικό Συνέδριο που οργάνωσε το Georg-Eckert-Institut στο Braunschweig της Γερμανίας. Στο πλαίσιο αυτού του Συνεδρίου συμμετείχα με ανακοίνωση για τις νέες τάσεις των βουλγαρικών εγχειριδίων ιστορίας και ειδικότερα για την εικόνα του Έλληνα σ' αυτά (βλ. Wolfgang Hopken (επιμ.), Ol ins Feuer. Schulbucher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Sudosteuropa, Schriftenreihe des Georg- Eckert-Institut, Band 89, Hannover 1996, σσ. 67-77).

Η εργασία αυτή αποτελεί μια πρώτη απόπειρα καταγραφής των νέων τάσεων που αποτυπώνονται στη βουλγαρική σχολική ιστοριογραφία μετά το 1989. Στηρίζεται στην πρώτη σειρά εγχειριδίων ιστορίας που εκδόθηκαν στη Σόφια το 1991 και 1992. και διερευνά το είδος της ιστορικής γνώσης που επιλέγεται να διοχετευθεί στους μαθητές αμέσως μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού» σοσιαλισμού στη Βουλγαρία.

Η έρευνα στηρίχθηκε σε τέσσερα εγχειρίδια ιστορίας των τελευταίων τάξεων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης :

1. Vasil Giuzelev, Konstantin Kosev, Georgi Georgiev, *Istorija za 10 klas*, Prosveta Sofia 1991.

2. Stajko Trifonov, *Istorija na Balgarija (1878-1944) za 11 klas na SOU*, Prosveta Sofia 1991.

3. Petar Angelov, Tsvetana Georgieva, Georgi Bakalov, Dimitar Tsanev, *Zapiski po Istorija na Balgarija (681-1878)*, Sofia 1992.

4. Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija na Balgarija (1878-1944)*, Sofia 1992.

Ως συγκριτικός δείκτης χρησιμοποιείται το εγχειρίδιο ιστορίας του 1988, της περιόδου της σοσιαλιστικής διακυβέρνησης της Βουλγαρίας,: I. Dimitrov, M. Isusov, I. Sopon, *Istorija na Balgarija za 10 klas na edinnite sredni politehnicესki uclisa*, Narodna Prosveta, Sofia 1988.

Στο πλαίσιο της καταγραφής των νέων κατευθύνσεων της αναθεωρημένης βουλγαρικής ιστοριογραφίας ανιχνεύεται λεπτομερειακά η εικόνα του Έλληνα ως πολιτικού υποκειμένου, καθώς στη βουλγαρική ιστορική αφήγηση αυτός συνδέεται με την έννοια της εξουσίας (πολιτικής, εκκλησιαστικής και πολιτιστικής). Η μέθοδος διερεύνησης βασίζεται κυρίως στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Σε πολλές, βέβαια, περιπτώσεις γίνεται χρήση και της ποσοτικής ανάλυσης, όπου το απαιτούν οι ανάγκες για την πληρέστερη τεκμηρίωση των συμπερασμάτων.

Το υλικό ταξινομήθηκε με βάση τις εξής θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες:

Πολιτική: Κράτος, Διοίκηση, Στρατιωτικά γεγονότα, Διπλωματικές σχέσεις, Εξωτερική πολιτική, Εδαφικές διεκδικήσεις, Οικονομική πολιτική.

Εκκλησία: Εκχριστιανισμός, Οικουμενικό Πατριαρχείο, Εκκλησιαστική πολιτική, Εκκλησιαστική λειτουργία.

Κουλτούρα: Γλώσσα, Γραφή, Λογοτεχνία, Πολιτισμός, Τέχνη, Ελληνικά σχολεία, Πολιτιστική αφομοίωση, Εξελληνισμός.

Οι θεματικές αυτές κατηγορίες και υποκατηγορίες διερευνήθηκαν με βάση τα εξής κριτήρια:

1. Τη συχνότητα των άμεσων και έμμεσων αναφορών στους Έλληνες ή τους γείτονες.

2. Την ποιοτική απόχρωση των αναφορών: Θετικές, αρνητικές, ουδέτερες.

3. Τις αντίστοιχες αναφορές στους Βουλγάρους, δεδομένου ότι η εικόνα του Έλληνα περνά αναγκαστικά και μέσα από την αντίστοιχη εικόνα που προβάλλουν τα ίδια εγχειρίδια για το Βούλγαρο.

Από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας διαπιστώθηκαν σε γενικές γραμμές τα εξής:

α) Στα βιβλία του 1991 ο εθνοκεντρισμός είναι εντονότερος. Αυτό επιβεβαιώνεται από την υπερφόρτωση της διδακτέας ύλης με εθνική/βουλγαρική κυρίως ιστορία, αλλά και από τις αντιλήψεις που διοχετεύονται για το ιστορικό παρελθόν των Βουλγάρων.

β) Στα βιβλία του 1992 ενισχύεται η πολιτική ιστορία της Βουλγαρίας, μειώνεται ο εθνικιστικός τόνος και ο λόγος γίνεται πιο ήπιος και ουδέτερος.

γ) Η παρουσία του Έλληνα στα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας του 1991 είναι επικρατέστερη σε σύγκριση με τους άλλους γειτονικούς λαούς: Σέρβους, Αλβανούς, Ρουμάνους και Τούρκους. Αντίθετα, στα εγχειρίδια του 1992 παρατηρείται ισόρροπη και ισοδύναμη σχεδόν παρουσίαση των Ελλήνων και των Σέρβων.

δ) Οι περισσότερες αναφορές στους Έλληνες είναι αρνητικού περιεχομένου. Ιδιαίτερα στα εγχειρίδια του 1991 οι αρνητικές αναφορές είναι υπερδιπλάσιες του αθροίσματος των θετικών και ουδέτερων αναφορών.

ε) Δύο είναι τα θέματα στα οποία επικεντρώνονται οι αρνητικές αναφορές στον Έλληνα: ο επεκτατισμός στα βουλγαρικά εδάφη και η ελληνική πολιτική «αποεθνοποίησης» των Βουλγάρων. Τα δύο αυτά θέματα προβάλλονται εντονότερα στα εγχειρίδια του 1991, ενώ ατονούν σημαντικά στα εγχειρίδια του 1992. Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι ο τρόπος με τον οποίο αναδεικνύεται το ιστορικό παρελθόν των Βουλγάρων αναθερμαίνει τα αλυτρωτικά ζητήματα και το πνεύμα της εθνικής αντιπαλότητας. Ωστόσο, οι ουδέτερες και οι θετικές αναφορές στον Έλληνα που ενσωματώνουν τα νέα εγχειρίδια του 1992 υποδηλώνουν την προσπάθεια των συντακτών τους να αναπροσδιορίσουν την παρεχόμενη ιστορική γνώση με βάση τις αρχές περί σεβασμού της ιστορίας των άλλων λαών. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι τα εγχειρίδια του 1992 είναι απαλλαγμένα εντελώς από εθνικά στερεότυπα και αιχμές για τους γειτονικούς λαούς. Αυτό θα επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό στην επόμενη αναθεώρηση των σχολικών εγχειριδίων του 1996-1998.

Γ. 1994–1999 (για την εκλογή στη βαθμίδα αναπληρωτή καθηγητή)

13. (15) «War and National History. The Case of History Textbooks in the Former Yugoslav Republic of Macedonia 1990-1993», Ανακοίνωση στο Β΄ Βαλκανικό Συνέδριο που οργάνωσε το Georg Eckert-Institut στο Braunschweig της Γερμανίας στις 26-29 Απριλίου 1996, που δημοσιεύθηκε στον τόμο των Πρακτικών: Wolfgang Hopken (επιμ.), Ol ins Feuer. Schulbucher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Sudosteuropa, Schriftenreihe des Georg- Eckert-Institut, Band 89, Hannover 1996, σσ. 179-214.

Η πολιτική επικαιρότητα που απέκτησε το Μακεδονικό Ζήτημα μετά την αποχώρηση της ΠΓΔΜ από τη Γιουγκοσλαβική ομοσπονδιακή στέγη το Σεπτέμβριο του 1991 έστρεψε το ερευνητικό ενδιαφέρον μου στα νέα εγχειρίδια ιστορίας της Δημοκρατίας αυτής. Αναμφίβολα, το πολιτικό γεγονός της αποχώρησης αποτέλεσε τομή τόσο για την πολιτική πορεία αυτής της χώρας όσο και για την εξέλιξη της σχολικής της ιστοριογραφίας. Συγκεκριμένα, στην εργασία αυτή εξετάζεται το θέμα *πόλεμος* και η θέση του στην ανασύνθεση της εθνικής/μακεδονικής ιστορίας. Τα πορίσματα της έρευνας αυτής παρουσιάστηκαν στο Β΄ Συνέδριο που οργάνωσε το Georg Eckert-Institut στο Braunschweig της Γερμανίας στις 26-29 Απριλίου του 1996.

Ειδικότερα, διερευνάται το θέμα *πόλεμος*, ο ρόλος των πρωταγωνιστών, ο προσδιορισμός των αιτίων και των συνεπειών των Βαλκανικών και Παγκοσμίων πολέμων, καθώς και ο ρόλος των βαλκανικών κρατών σ' αυτούς. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- οι πόλεμοι διακρίνονται σε δίκαιους πολέμους που διεξήγαγε το «οικείο» έθνος για την εθνική του ολοκλήρωση και σε άδικους, κατακτητικούς και αδελφοκτόνους πολέμους (βαλκανικούς και παγκοσμίους), που υποκίνησαν τα «ιμπεριαλιστικά» βαλκανικά και ευρωπαϊκά κράτη.

- η αιτιολόγηση των πολέμων είναι μονόπλευρη και εστιάζεται στις επεκτατικές βλέψεις των βαλκανικών κρατών στη Μακεδονία λόγω της στρατηγικής της θέσης και των πλουτοπαραγωγικών πηγών της. Με τις σχετικές αναφορές αιτιολογείται και η αδυναμία του «μακεδονικού έθνους» να συγκροτήσει «μακεδονικό κράτος».

- η υπογράμμιση των συνεπειών των πολέμων είναι εγκλωβισμένη στο στενό μακεδονοκεντρικό πλαίσιο αφήγησης. Επαναλαμβανόμενα μοτίβα είναι ο εδαφικός τεμαχισμός της Μακεδονίας και η βαλκανική πολιτική της αφομοίωσης του «μακεδονικού» πληθυσμού.

- η καλλιέργεια εθνικών στερεοτύπων για τους άλλους λαούς και η αναπαραγωγή διαχρονικών –υπαρξιακού τύπου- εχθρών είναι συστηματική. Τα γειτονικά βαλκανικά κράτη χαρακτηρίζονται ανταγωνιστικά και κατακτητικά -με έμφαση στο βουλγαρικό κράτος- και προβάλλονται ως σταθερή απειλή για την αυθυπαρξία του «μακεδονικού έθνους» το οποίο παρουσιάζεται ως θύμα της ιστορίας, ένα έθνος σταθερά αδικημένο και καταπιεσμένο.

- η ιδεολογική χρήση του Μακεδονικού Ζητήματος και η κεντρική του θέση στο σύνολο της προκρινόμενης ιστορικής γνώσης μετατρέπει τελικά τη διδασκαλία της ιστορίας σε εργαλείο πολιτικής προπαγάνδας.

- τέλος, η αμφισβήτηση της εγκυρότητας των Συνθηκών ειρήνης και των αποφάσεων των διεθνών Οργανισμών καλλιεργεί στους μαθητές τη δυσπιστία για το «μεροληπτικό» ευρωπαϊκό περιβάλλον και ένα πνεύμα ιστορικού αναθεωρητισμού.

Οι συγκεκριμένοι ιδεολογικοί προσανατολισμοί, όπως υπογραμμίζεται και στο κείμενο, διαμορφώθηκαν υπό την πίεση των αδιεξόδων της συγκεκριμένης βαλκανικής πολιτικής συγκυρίας του 1991 και ως εκ τούτου δεν είναι οριστικοί αλλά βρίσκονται σε συνεχή αναθεώρηση. Αυτό επιβεβαιώνεται από τη δεύτερη σειρά εγχειριδίων ιστορίας που εκδίδονται το 1996 και 1998 στην ΠΓΔΜ.

14. (16) «Η θρησκεία ως στοιχείο εθνικού προσδιορισμού στη βαλκανική πραγματικότητα του 19^{ου} αι.», Ανακοίνωση στο Α' Διεθνές Συνέδριο Θρησκειών που οργάνωσε το Διεθνές Κέντρο Μεσογειακών Μελετών σε συνεργασία με τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου με θέμα: Επίδραση της Θρησκείας στη διαμόρφωση της πολιτισμικής και κοινωνικής ταυτότητας των λαών της Μεσογείου, στη Ρόδο στις 31/11- 1/12/1997. (υποβλήθηκε για δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου).

Η ανακοίνωση αυτή στηρίζεται σε αρχειακό υλικό, που αφορά την τουρκοκρατούμενη κεντρική Βαλκανική, χωρίς να το αναλύει επιμέρους, και στην υπάρχουσα ελληνική και ξένη βιβλιογραφία. Θεωρητική αφετηρία της αποτελεί η παραδοχή ότι η θρησκεία και το έθνος είναι δύο διαφορετικά κοινωνικά φαινόμενα που αναπτύσσουν πολύμορφες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις. Με βάση αυτή την παραδοχή, επιχειρείται να αναδειχθεί ο σύνθετος και συνάμα αντιφατικός ρόλος της θρησκείας στη διαμόρφωση των πολιτισμικών και

εθνικών ταυτοτήτων το 19ο αι. στην οθωμανοκρατούμενη Βαλκανική. Με την ανάδειξη των διαφορετικών πτυχών του ρόλου της θρησκείας φωτίζονται ζητήματα, όπως πχ. ως τότε η Ορθόδοξη Εκκλησία λειτούργησε υπερεθνικά στο βαλκανικό χώρο, σε ποιες περιπτώσεις τροχοπέδησε την πολιτιστική ανέλιξη άλλων χριστιανικών ομάδων, τότε το θρησκευτικό γνώρισμα αποτέλεσε λειτουργικό στοιχείο εθνικού προσδιορισμού, πώς με την εθνικοποίηση των βαλκανικών περιφερειακών Εκκλησιών οι πολιτισμικές και κοινωνικές διαμάχες πήραν τη μορφή των εθνικών αντιπαραθέσεων στις αρχές του 20ού αι. στη Μακεδονία.

Φυσικά, στο περιορισμένο πλαίσιο αυτής της ανακοίνωσης δεν απαντώνται με πληρότητα όλα τα ερωτήματα. Συστηματικότερα εξετάζεται το ζήτημα της πολιτικοποίησης των εθνοτικών χαρακτηριστικών των ομάδων στα τέλη του 19^{ου} αι., και ειδικότερα, ο τρόπος με τον οποίο αξιοποιείται ο θρησκευτικός παράγοντας για πολιτικούς σκοπούς.

Από την ανάλυση των επιμέρους ιστορικών παραγόντων (θεσμικών, πολιτισμικών, κοινωνικο-πολιτικών), οι οποίοι οδήγησαν στην εθνική διαφοροποίηση τους ανάμεικτους πληθυσμούς της Μακεδονίας, προκύπτουν οι εξής διαπιστώσεις:

- ο ρόλος της Εκκλησίας στους χριστιανικούς πληθυσμούς της Βαλκανικής δεν ήταν ενιαίος ούτε δεδομένος. Άλλοτε εμφανίζεται προωθητικός και άλλοτε συντηρητικός. Εξαιρετική περίπτωση συνιστά ο αλβανικός λαός, ο οποίος λόγω της θρησκευτικής του διαίρεσης σε τρία δόγματα (ορθόδοξο χριστιανικό, καθολικό και μουσουλμανικό δόγμα) είναι ο τελευταίος που αφυπνίστηκε εθνικά. Το αλβανικό έθνος συγκροτήθηκε ουσιαστικά με την ενοποίηση της αλβανικής γραπτής γλώσσας, του κατεξοχήν συνεκτικού κρίκου των διασπασμένων Αλβανών.

- η συμμετοχή του κλήρου στις εθνικές διεργασίες δεν ήταν αποτέλεσμα μιας προγραμματισμένης εκκλησιαστικής πολιτικής, αλλά εξαρτιόταν από τις ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες, το πλαίσιο οργάνωσης των εθνικών Εκκλησιών, την πολιτική θέση της εκκλησιαστικής ιεραρχίας, το βαθμό, δηλαδή, ελέγχου της από την πολιτική εξουσία κλπ.

- η συντηρητική στάση της Ορθόδοξης Εκκλησίας απέναντι στα εθνικά κινήματα και στη διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού υποδηλώνει την αδυναμία της να παίξει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των εθνικών αιτημάτων, τα οποία τελικά διαμορφώνονται κυρίως μέσα από γλωσσικούς και πολιτιστικούς διαύλους.

Συμπερασματικά, υπογραμμίζεται ότι καθοριστικοί παράγοντες στη διάδοση της εθνικής ιδέας και στη διαμόρφωση των εθνικών ταυτοτήτων στη Βαλκανική αποδείχθηκαν η γλώσσα, η εκπαίδευση, η εθνική διανοήση, οι πολιτιστικοί σύλλογοι, η αστική τάξη και η πολιτική εξόρμηση του εθνικού κράτους.

15. (18) «Εθνικόν Οικοτροφείον εν Αθήναις (1908-1915)», Ανακοίνωση στο ΙΗ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο που οργάνωσε η Ελληνική Ιστορική Εταιρεία στη Θεσσαλονίκη στις 31 Μαΐου-1 Ιουνίου 1997, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, ΙΗ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο (31 Μαΐου-1 Ιουνίου 1997), Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 315-328.

Η ανακοίνωση αυτή είναι πρόδρομη μιας ευρύτερης μελέτης, που ήταν τότε σε εξέλιξη, με θέμα την ελληνική πολιτική για τα οικοτροφεία και τις υποτροφίες στη Μακεδονία κατά την περίοδο των ένοπλων εθνικών αντιπαραθέσεων (1903-1913). Στηρίζεται εξολοκλήρου σε αδημοσίευτο πρωτογενές αρχειακό υλικό που αντλήθηκε από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών και περιλαμβάνει προξενικές εκθέσεις, ονομαστικές καταστάσεις των υποτρόφων, προϋπολογισμούς χορηγημάτων, κανονισμό λειτουργίας του Εθνικού Οικοτροφείου στην Αθήνα, αναφορές για τα προβλήματα εσωτερικής λειτουργίας κ.ά.

Από την επεξεργασία του συγκεκριμένου υλικού προκύπτουν νέα άγνωστα στοιχεία, που ενισχύουν την αρχική μου υπόθεση ότι η εκπαιδευτική δραστηριότητα στη Μακεδονία δεν ανακόπτεται με την έναρξη των ένοπλων εθνικών αντιπαραθέσεων κατά την τελευταία μεταβατική φάση (1904-1914), αλλά απλώνεται στην παροχή υποτροφιών σε μαθητές της Μακεδονίας για ανώτερες σπουδές στην Αθήνα. Η παροχή υποτροφιών αποτελεί συστατικό τμήμα της εκπαιδευτικής/εθνικής πολιτικής που εφαρμόζεται δυναμικότερα με τη λήξη του Μακεδονικού Αγώνα το 1908. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι από το έτος αυτό ιδρύεται το Εθνικό Οικοτροφείο στην Αθήνα, το οποίο φαίνεται να λειτουργεί σταθερά και μετά το 1914.

Ποιές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες αναγκάζουν τις ελληνικές κυβερνήσεις να προσανατολιστούν στην ενίσχυση της ιδρυματικής εκπαίδευσης και στη διακίνηση ενός επιλεγμένου μαθητικού δυναμικού από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές για ανώτερες σπουδές στα εκπαιδευτήρια της Αθήνας; Ποιά η εσωτερική λογική για την ενεργοποίηση του μέτρου των υποτροφιών; Ποια τα κριτήρια επιλογής των υποτρόφων μαθητών; Τι επιδιώκεται τελικά; Ως ποιο βαθμό η συγκεκριμένη πολιτική αποδείχθηκε ρεαλιστική, κοινωνικά λειτουργική και πολιτικά χρήσιμη; Στα ερωτήματα αυτά επιχειρεί να απαντήσει η συγκεκριμένη έρευνα.

Ειδικότερα, ανιχνεύονται οι συνθήκες ίδρυσης και λειτουργίας του Εθνικού Οικοτροφείου, ο ρόλος των υπεύθυνων διοικητικών φορέων, η κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα των επιλεγμένων μαθητών, τα κριτήρια επιλογής και η επαγγελματικός τους προσανατολισμός. Με βάση την επεξεργασία των αρχειακού υλικού φωτίζονται για πρώτη φορά νέες πτυχές της εκπαιδευτικής ιστορίας. Οι πρώτες διαπιστώσεις που προκύπτουν από την ανάλυση αναφέρονται στα εξής:

- ως το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας στη Μακεδονία. ο εκπαιδευτικός μηχανισμός κατέχει πρωτεύοντα εθνικοπολιτικό ρόλο για τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας, την εμπέδωση της εθνικής ταυτότητας και τη δημιουργία αυτόχθονης εθνικής ελίτ στη Μακεδονία.

- η παροχή δωρεάν εκπαίδευσης αποτελεί έναν αποτελεσματικό τρόπο παρέμβασης του αναποτελεσματικού ως τότε ελληνικού κράτους στους κόλπους της μακεδονικής οικογένειας. Από τη διακίνηση των μαθητών της Μακεδονίας προς το ελλαδικό κέντρο για σπουδές αναμενόταν η διαμόρφωση ενός νέου κώδικα κοινωνικής, θρησκευτικής και πολιτικής συμπεριφοράς των μαθητών. Ταυτόχρονα, το μέτρο αυτό υποσχόταν την εμπέδωση και των σχέσεων των εθνικά αμφιταλαντευόμενων πληθυσμών της Μακεδονίας με το ελλαδικό εθνικό κέντρο.

- η απόφαση των γονέων να αποχωριστούν τα παιδιά τους καθοριζόταν κυρίως από την προοπτική της επαγγελματικής τους αποκατάστασης.

- η αποδοχή της υποτροφίας λειτουργούσε ως πιστοποιητικό εθνικών φρονιμάτων των μαθητών και των οικογενειών τους, ως ένδειξη επιλογής της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

- η πολιτική της ίδρυσης οικοτροφείων στη Μακεδονία αποδεικνύεται ρεαλιστική και κοινωνικά λειτουργική καθώς τα ιδρύματα αυτά αποτελούσαν ασφαλείς χώρους παιδοφύλαξης και συνακόλουθα περιφρούρησης του εθνικού μαθητικού δυναμικού από διαρροές και συνειδησιακές μεταλλαγές.

16. (19) «Η αρχαιότητα ως πηγή εθνικών τεκμηρίων στα βαλκανικά εγχειρίδια ιστορίας (1991-1996)», Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο που οργάνωσε το Εκπαιδευτικό Τμήμα της Unesco σε συνεργασία με το Georg-Eckert Institut for International Research of School Textbooks του Braunschweig και τον Τομέα Παιδαγωγικού της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη στις 16-18 Οκτωβρίου 1998, με θέμα: The Image of the «Other» in the School Textbooks of the Balkan, Επιστημονική Επετηρίδα του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, No 11, Ιωάννινα 1998, σσ. 9-24.

Η ανάλυση περιεχομένου επτά νέων εγχειριδίων αρχαίας ιστορίας της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τεσσάρων χωρών (Βουλγαρίας, ΠΓΔΜ, Αλβανίας και Τουρκίας) ανέδειξε μια κοινή τάση της σχολικής ιστοριογραφίας μετά το τέλος της ψυχροπολεμικής περιόδου: την εθνικοποίηση της αρχαιότητας, την ενσωμάτωσή της δηλαδή στον κορμό της εθνικής ιστορίας και τη χρήση της ως δεξαμενής «εθνικών επιχειρημάτων».

Η κοινή αυτή τάση, που απηχεί την μυθοποιημένη αντίληψη του 19^{ου} αι. για το έθνος, αναβιώνει μετά το 1990 στα Βαλκάνια για να θεμελιώσει θεωρητικά τα ιδεολογικά προαπαιτούμενα της έννοιας αυτής: μακρά διάρκεια, σταθερή παρουσία στον «εθνικό» χώρο, πολιτιστική ομοιογένεια, ανωτερότητα και μοναδικότητα της πολιτιστικής παράδοσης κλπ.) με σκοπό τη διαμόρφωση της νέας συλλογικής ταυτότητας στις μετασηματιζόμενες χώρες της Βαλκανικής.

Το ειδικό βάρος που αποκτά η αρχαιότητα στο πλαίσιο της σχολικής διδασκαλίας μετά το 1991 διερευνάται με βάση τα εξής ερωτήματα:

- ποια η έκταση της αρχαίας ιστορίας στη διδακτέα ύλη,
- σε ποιο βαθμό ενσωματώνεται η αρχαιότητα στον κορμό της εθνικής ιστορίας (βουλγαρικής, «μακεδονικής», αλβανικής, τουρκικής),
- με ποιους τρόπους αναθεωρείται η παλαιά μαρξιστική προσέγγιση του αρχαίου παρελθόντος μέσα από το πρίσμα του δουλοκτητικού χαρακτήρα των αρχαίων κοινωνιών,
- πως η ιστορική αφήγηση της αρχαίας ιστορίας γίνεται εθνοκεντρική.

Ο εθνοκεντρικός τρόπος με τον οποίο η αρχαιότητα εγγράφεται ως θέμα διδασκαλίας στα εγχειρίδια ιστορίας των βαλκανικών χωρών επαληθεύεται από τα εξής: από τις δηλώσεις των ίδιων των συγγραφέων στην εισαγωγή, τη θεαματική αύξηση της ύλης της αρχαίας ιστορίας, τα εθνικά επιχειρήματα που θεμελιώνονται στην ιστορική γνώση για την αρχαιότητα. Το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται κυρίως στην αποτύπωση της εικόνας που οι βαλκανικοί λαοί δημιουργούν για τον εαυτό τους με πρώτη ύλη την ιστορία που ξεκινά από τις απαρχές της.

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, η ανάλυση των εισαγωγικών κειμένων των συντακτών/ιστορικών έδειξε ότι η επιχειρηματολογία τους σε γενικές γραμμές ταυτίζεται. Όλοι τους υπογραμμίζουν ως επιτακτική την ανάγκη να αποκατασταθεί η «υποβαθμισμένη» έως τότε ιστορία της αρχαίας Θράκης, της αρχαίας Μακεδονίας και της Ιλλυρίας επικαλούμενοι: την επιστημονική δεοντολογία, τη ρέουσα πολιτική επικαιρότητα, την ανάγκη «αντικειμενικής γραφής» της ιστορίας και την ανάγκη απελευθέρωσης του γνωστικού περιεχομένου «από τα ιδεολογικά δεσμά του παλαιού καθεστώτος».

Η ανάλυση περιεχομένου των εγχειριδίων αρχαίας ιστορίας έδειξε ότι σκοπός της επανασυγγραφής των εγχειριδίων ιστορίας μετά το 1991 ήταν η αποκατάσταση του «ξεχασμένου» αρχαίου θρακικού, μακεδονικού και ιλλυρικού ιστορικού παρελθόντος σε βαθμό εφάμιλλο του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού ιστορικού παρελθόντος και η κάλυψη του κενού που παρουσίαζε η θεωρία για την αρχαιότητα των φυλών, τη μακρά διάρκεια και τη γενεαλογική συνέχεια του έθνους. Τα εθνικά επιχειρήματα που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της σχολικής διδασκαλίας αποδίδουν ιδιότητες της σύγχρονης βουλγαρικής, «μακεδονικής» και αλβανικής εθνικής ταυτότητας σε αρχαίους πολιτισμούς.

Από τη διερεύνηση του δεύτερου ζητήματος, διαπιστώνονται οι εξής τεχνικές σχετικά με την αξιοποίηση της αρχαιότητας ως εργαλείου «εθνικής» διαπαιδαγώγησης: 1. η *ανάγλυφη και λεπτομερής απεικόνιση του «οικείου» εθνικού χώρου*. Η καταλυτική σημασία που αποκτά η έννοια του χώρου αντανακλάται στην προσπάθεια των συγγραφέων να αποτυπώσουν με κάθε δυνατό τρόπο τα εδάφη της αρχαίας Θράκης, της αρχαίας Μακεδονίας και της Ιλλυρίας. Οι περιοχές χαρτογραφούνται σχολαστικά με την απαρίθμηση πληθώρας ονομάτων (τόπων, βουνών, ποταμών), με την αναζήτηση της προέλευσης των εθνονυμίων, με την απεικόνιση της γεωγραφικής διασποράς των θρακικών, μακεδονικών και ιλλυρικών φύλων και την υπογράμμιση του διαφορετικού τρόπου ζωής, των διαφορετικών κοσμοθεωριών, αντιλήψεων, εθίμων και λατρευτικών τελετών τους. Οι σχετικές αναφορές τεκμηριώνονται με μυθολογικές αναφορές στην Ιλιάδα και σε αρχαίους συγγραφείς, όπως ο Ηρόδοτος, ο Θουκυδίδης και ο Στράβων. Με τους παραπάνω τρόπους υποδεικνύεται έμμεσα η «μακεδονική», η ιλλυρική και η θρακική, δηλ. βουλγαρική κυριότητα του εδάφους.

Ισοδύναμη βαρύτητα με την έννοια του «εθνικού» χώρου αποκτά και η *ανάδειξη των γλωσσικών και πολιτιστικών δεσμών του οικείου έθνους με την αρχαιότητα*. Οι συγγραφείς των εγχειριδίων ιστορίας, καθώς δεν μπορούν να επικαλεστούν την άμεση φυλετική συγγένεια των αρχαίων Θρακών με τους «Σλαβοβουλγάρους» ή των σύγχρονων κατοίκων της πρώην γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας με τους αρχαίους Μακεδόνες, αναδεικνύουν την πολιτισμική συνάφεια των δύο κόσμων. Με την κατάλληλη αξιοποίηση των πολιτισμικών στοιχείων παράγεται ο αναγκαίος συνδετικός κρίκος που γεφυρώνει το χρονικό κενό ως την εποχή της καθόδου των Σλάβων στη Βαλκανική τον 6^ο αι. Με αυτή την κάλυψη του ιστορικού κενού διασφαλίζεται ταυτόχρονα και η εικόνα της συνέχειας και της πολιτισμικής ομοιογένειας.

Τρίτο κοινό τόπο σε όλα τα εγχειρίδια ιστορίας συνιστά η *ανάδειξη της ύπαρξης ολοκληρωμένων κρατικών θεσμών και ανεξάρτητου κρατικού βίου από την εποχή της αρχαιότητας*. Η ύπαρξη κρατικής οντότητας τεκμηριώνεται με την καταγραφή όλων των κρατικών μορφωμάτων, υποτυπωδών και εξελιγμένων. Προσδιορίζεται ο χρόνος της ίδρυσής τους, τα ονόματα των βασιλιάδων, οι στρατιωτικές τους επιχειρήσεις, τα εδαφικά

όρια της κρατικής εξουσίας και οι εδαφικές αυξομειώσεις. Τονίζεται κατεξοχήν η πολεμική ετοιμότητα και η στρατιωτική οργάνωση των μισθοφόρων και επαγγελματιών στρατιωτών και οι πολεμικές τεχνικές τους. Με κριτήριο την εδαφική εξάπλωση των αρχαίων φυλών, υπερτονίζεται η βαλκανική, η ευρωπαϊκή ή η παγκόσμια σημασία του ιλλυρικού, θρακικού και του μακεδονικού κράτους. Το κεντρικό μήνυμα που διαπερνά με σαφήνεια όλα τα κείμενα μπορεί να συνοψιστεί στο ότι μια ισχυρή κρατική και στρατιωτική οργάνωση αποτελεί προϋπόθεση για την πολιτική ισχύ του κράτους και την εδαφική επέκταση των συνόρων του.

Τέταρτο πεδίο ιδεολογικής χρήσης της αρχαιότητας συνιστούν οι αναπαραστάσεις του εθνικού «άλλου». Όλα τα εγχειρίδια ιστορίας περιγράφουν αναλυτικά, με πληθώρα ονομάτων, που δύσκολα μπορούν να συγκρατήσουν οι μαθητές, όλες τις συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στο μακεδονικό, ιλλυρικό και θρακικό έδαφος: οι συγκρούσεις των Ιλλυριών και Μακεδόνων, των Μακεδόνων και Θρακών, των Θρακών και Μακεδόνων, και όλων χωριστά εναντίον των Ρωμαίων και των Ελλήνων.

Από την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου των συγκεκριμένων εγχειριδίων της αρχαίας ιστορίας διαπιστώνονται τα εξής:

1. Η εθνοκεντρική προσέγγιση της αρχαιότητας αποτελεί γενική τάση και αφορά όλες τις βαλκανικές χώρες. Υπάρχουν, βέβαια, ορισμένες διαβαθμίσεις ως προς το ύφος και τις αποχρώσεις του λόγου, η εθνική ρητορεία ωστόσο είναι σε γενικές γραμμές ίδια.

2. Τα ιδεολογήματα που αξιοποιούνται για να εδραιώσουν τη σύγχρονη βουλγαρική, «μακεδονική» και αλβανική εθνική ταυτότητα είναι ο μύθος της κοινής καταγωγής, της πολιτιστικής ομοιογένειας, της κοινής παράδοσης, της αυτόχθονης κουλτούρας, της γλωσσικής ενότητας και του αγωνιστικού πνεύματος για επίτευξη πολιτικής αυτονομίας και ανεξαρτησίας.

3. Η ταυτότητα που διαμορφώνεται σε σχέση με τον εθνικό «άλλο» είναι μια ταυτότητα συγκρουσιακή. Δεν λαμβάνονται υπόψη οι σχέσεις που καλλιεργούνται στο παρόν ούτε και οι προοπτικές συνεργασίας των βαλκανικών χωρών.

4. Η αυτόνομη προβολή του ιστορικού παρελθόντος κάθε έθνους και η περιχαράκωση της αρχαίας ιστορίας στο εθνοκεντρικό πλαίσιο αφήγησης συντηρεί και αναπαράγει το διαχωρισμό και τη διάκριση των λαών και των πολιτισμών τους, με αποτέλεσμα ο μαθητής να μην οδηγείται τελικά στη διαμόρφωση της άποψης ότι ο πολιτισμός είναι καρπός συλλογικής προσπάθειας.

Τέλος, προτείνονται τρόποι για μια δημιουργική και κριτική διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας, η οποία προϋποθέτει πρωταρχικά την αλλαγή του αξιακού ιστού που υποβαστάζει το μάθημα και τον ριζικό εκσυγχρονισμό των περιεχομένων και των μεθόδων διδασκαλίας. Η προαγωγή πανανθρώπινων αρχών και αξιών δεν αποτελεί ουτοπία. Είναι εφικτή υπό ορισμένες προϋποθέσεις στο πλαίσιο της σχολικής διδασκαλίας.

Δ. 1999-2004 (για την εκλογή στη βαθμίδα του καθηγητή)

17. (26) Σοφία Βούρη, Γιώργος Καψάλης, *Η Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στην Αλβανία*, 1^η Ενότητα: Σ. Βούρη, «Η ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας (1914-1998). Ιστορική επισκόπηση», Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στη Διασπορά, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.,

Η συνθετική αυτή εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος «Παιδεία Ομογενών» του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Πρόκειται για μια προσπάθεια συνολικής και συνοπτικής προσπέλασης της ιστορίας της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία από το 1913 κ.ε. Η ιστορική αναδρομή που προτάσσεται αποσκοπεί στο να καταδείξει τους γενεσιουργούς όρους (πολιτικούς και ιστορικούς) που ενέχονται στη διαμόρφωση της ελληνικής μειονότητας αμέσως μετά τη χάραξη των κρατικών συνόρων στη Βαλκανική (1913) και κυρίως κατά την ψυχροπολεμική περίοδο. Στόχος της μελέτης εξαρχής ήταν η σύνθεση των γνωστών ιστορικών δεδομένων μέσα από την προβληματική, όμως, που θέτει η σύγχρονη ιστορική συγκυρία. Ο στόχος αυτός προέκυψε από τις σύγχρονες ανάγκες που θέτει η επανατοποθέτηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ειδικά των μειονοτήτων και ειδικότερα της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία. Ως πρωταρχικό ζήτημα επιλέγεται η ελληνική εκπαίδευση και τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας. Το εξειδικευμένο αυτό αντικείμενο προσεγγίζεται στο πλαίσιο των πολιτικο-ιδεολογικών επιλογών της Αλβανίας που μπορούν να χαρακτηριστούν ως εξαιρετικά ιδιάζουσες.

Το περιεχόμενο του βιβλίου δομείται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το ιστορικό πλαίσιο και οι πολιτικοί όροι που διαμόρφωσαν το γνωστό «Βορειοηπειρωτικό» ζήτημα. Φωτίζεται η θέση της ελληνικής μειονότητας τόσο στο κομμουνιστικό καθεστώς της Αλβανίας 1945-1991 όσο και μετά την κατάρρευσή του 1991-2001. Καταγράφονται οι εξελίξεις στον τομέα της αναγνώρισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Παρουσιάζεται με βάση τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία το αριθμητικό μέγεθος της ελληνικής μειονότητας που ζει σήμερα στις καθορισμένες «μειονοτικές ζώνες».

Στο δεύτερο μέρος, που αφορά την Ψυχροπολεμική περίοδο 1945-1991, παρουσιάζεται η πορεία της Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας, η ιστορική εξέλιξη και οι μεταβαλλόμενες συνθήκες της ελληνικής εκπαίδευσης, τα αριθμητικά δεδομένα σχολείων, μαθητών και δασκάλων και, τέλος, το περιεχόμενο και οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί της εκπαίδευσης.

Το τρίτο μέρος, που αναφέρεται στην μεταψυχροπολεμική περίοδο 1991-2001, εξετάζει τη λειτουργία και τη νομική αντιμετώπιση των δύο θεσμών, της Εκκλησίας και της Εκπαίδευσης. Σκιαγραφείται το νέο νομικό καθεστώς για τη μειονοτική εκπαίδευση, όπως αυτό διαμορφώθηκε με τις διεθνείς Συμβάσεις και τους νέους νόμους που ενέταξε η Αλβανία στο Σύνταγμά της υπό την πίεση των αποφάσεων της ΔΑΣΕ και του ΟΗΕ.

Στον Επίλογο, καταγράφονται τα σημερινά προβλήματα της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, όπως είναι η απουσία νομοθεσίας για τη μειονοτική εκπαίδευση, η μη εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων, τα προβλήματα λειτουργίας των μειονοτικών σχολείων, η εκπαίδευση των δασκάλων της ελληνικής γλώσσας, η ακαταλληλότητα των σχολικών βιβλίων αλλά και η έλλειψη βιβλίων για τη διδασκαλία της ιστορίας, της γλώσσας και της λογοτεχνίας. Στην κατακλείδα του βιβλίου

διατυπώνονται προτάσεις για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων προβλημάτων με βάση τα αιτήματα της ίδιας της ελληνικής μειονότητας: επιμόρφωση εκπαιδευτικών, επαγγελματική και οικονομική τους αναβάθμιση, υλικοτεχνική υποστήριξη, εκσυγχρονισμός των σχολικών μονάδων και ποιοτική βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από την επισκόπηση της ιστορίας της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία υποστηρίζει ότι τη μελλοντική πορεία της, τη βιωσιμότητά της και την ποιότητα της ελληνικής εκπαίδευσης εγγυώνται μόνο η σταθεροποίηση της πολιτικής και οικονομικής κατάστασης του αλβανικού κράτους και ο εκδημοκρατισμός των θεσμών του. Οι επιμέρους επισημάνσεις μπορούν να συμβάλουν στην κατανόηση των αντιφάσεων της ψυχροπολεμικής συγκυρίας από την οποία προέκυψαν νέα μέτρα για τη μειονοτική εκπαίδευση στην Αλβανία και νέα σχολικά εγχειρίδια με αμφισβητούμενο νεωτεριστικό περιεχόμενο. Οποιαδήποτε προσπάθεια για βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης δεν μπορεί παρά να λάβει υπόψη τις συγκεκριμένες επισημάνσεις.

Η εργασία αυτή προσφέρει επίσης συγκεντρωμένο και με συνοπτικό τρόπο το διάσπαρτο βιβλιογραφικό υλικό που αφορά τους ιστορικούς παράγοντες, οι οποίοι οδήγησαν στη δημιουργία της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, την πολιτική που εφάρμοσαν τα διάφορα πολιτικά καθεστώτα, τον αγώνα της ελληνικής μειονότητας για την αναγνώριση των μειονοτικών δικαιωμάτων και τα προβλήματα που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει.

Η συνθετική αυτή μελέτη προσφέρεται και ως συμπληρωματικό βοήθημα στο πλαίσιο των πανεπιστημιακών παραδόσεων (προπτυχιακών και μεταπτυχιακών).

18. (21) «Ιστορικές γνώσεις και η έννοια του έθνους σήμερα στα Βαλκάνια», ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο: «Η Μάθηση στη Νέα Εποχή», Σπέτσες 4-8 Ιουλίου 2001.

Με την ανακοίνωση αυτή επιχειρείται να καταδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο αξιοποιείται η ιστορική γνώση στα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών της Βαλκανικής και οι παράγοντες που καθόρισαν την επιλογή της: ιστοριογραφική παράδοση, πολιτική εξάρτηση, συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα, μονοπωλιακό καθεστώς παραγωγής σχολικών βιβλίων κλπ. Από την εξέταση των παραπάνω παραγόντων τόσο στο ελληνικό όσο και στα άλλα βαλκανικά κράτη διαπιστώνεται ότι ο εθνοκεντρικός προσανατολισμός αποτελεί κοινό γνώρισμα στα εκπαιδευτικά συστήματα της Βαλκανικής, που ευνοεί τη διάχυση αλληλοσυγκρουόμενων, μονολιθικών ιδεολογικά και μονοσήμαντων αναγνώσεων του ιστορικού παρελθόντος. Ειδικότερα, ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζεται η έννοια του έθνους στηρίζεται σε παρωχημένες γνώσεις και αξίες και σε ιδεολογήματα που παραπέμπουν στον 19^ο αιώνα, όπως πχ. η αρχαιότητα και συνεχής παρουσία της εθνικής ομάδας, η απλουστευτική σύνδεσή της με το γένος, τη φυλή, τη γλώσσα και τη θρησκεία, η αυταπόδεικτη πολιτισμική ομοιογένεια, το αδιάκοπο αγωνιστικό παρελθόν κλπ.

Καταβάλλεται προσπάθεια ερμηνείας των συγκεκριμένων τάσεων με βάση το νέο πολιτικό σκηνικό που διαμορφώνεται στα Βαλκάνια μετά το 1991 και που προσδιορίζεται από την όξυνση των εθνικών συγκρούσεων και μειονοτικών ζητημάτων, τα εκκρεμή

διμερή ζητήματα, την εξωτερική πολιτική κάθε χώρας, την συγκεντρωτική δομή των εκπαιδευτικών συστημάτων κλπ..

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται συνοπτικά οι ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες που αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια στα Βαλκάνια με σκοπό την καταγραφή των προβλημάτων των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας.

Τέλος, προτείνονται τρόποι για τη βελτίωση της διδασκαλίας της του μαθήματος της ιστορίας, όπως είναι: η αναμόρφωση των βιβλίων ιστορίας, ο εκσυγχρονισμός της ιστορικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, η επιμόρφωση, η ενίσχυση της διασυνοριακής επικοινωνίας εκπαιδευτικών, μαθητών, ιστορικών, κλπ.

19. (22) «Μουσείο και συγκρότηση εθνικής ταυτότητας», στον τόμο *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή, Δημερίδα, Ρόδος 24-25/11/2000, Γ. Κόκκινος, Ε. Αλεξιάκη (επιμ.), εκδ. Μεταίχμιο Αθήνα 2002, σσ. 55-65.*

Ο διεπιστημονικός διάλογος που αναπτύσσεται σήμερα για το ρόλο του μουσείου ως μέσου αγωγής και εκπαίδευσης ανέδειξε την ανάγκη εκσυγχρονισμού και προσαρμογής του μουσείου στη διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα θέτοντας στη συζήτηση καίρια ζητήματα μουσειολογικής και μουσειοπαιδαγωγικής θεώρησης και πρακτικής.

Η ανακοίνωση αυτή εντάσσεται σε αυτόν ακριβώς τον διεπιστημονικό διάλογο για τα θεωρητικά και εκπαιδευτικά δρώμενα της μουσειολογίας στην Ελλάδα εστιάζοντας κυρίως στην εξέλιξη του μουσείου ως μετασχηματιστή και «κατασκευαστή» ιστορικής μνήμης από την εποχή της ίδρυσης του ελληνικού κράτους (1830 κ.ε.) μέχρι σήμερα που ο ιδεολογικός του ρόλος και η κοινωνική του λειτουργία μετατοπίζονται και προσαρμόζονται σε διαφοροποιημένες ανάγκες διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Τρεις είναι οι στόχοι της ανακοίνωσης αυτής: α) να αναδείξει το πλέγμα των πολιτικών, κοινωνικών και ιδεολογικών σχέσεων που επέδρασαν στη διαμόρφωση μιας συντηρητικής τελικά λειτουργίας του μουσείου στον τόπο μας, β) να ανιχνεύσει τη σχέση μουσείου και σχολείου στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και γ) να ανασυνθέσει τις προτάσεις που διατυπώθηκαν τα τελευταία χρόνια σχετικά με το θέμα αυτό.

Αρχικά, προσδιορίζεται η έννοια του Μουσείου με βάση τις απόψεις και τους ορισμούς που διατύπωσαν κατά καιρούς διάφοροι ειδικοί επιστήμονες (αρχαιολόγοι, μουσειολόγοι, ανθρωπολόγοι και ιστορικοί). Σύμφωνα με αυτούς, το μουσείο δεν είναι ένας χώρος ουδέτερος αλλά ένας θεσμός που συνδέεται οργανικά με τη συγκρότηση του εθνικού κράτους, την κυριαρχία της αστικής τάξης, του αστικού πολιτισμού και τη μαζοποίηση της κουλτούρας. Ως εκ τούτου, αντανάκλα τις αντιλήψεις και τα χαρακτηριστικά γνώρισμα της κοινωνίας μέσα στην οποία λειτουργήσει.

Στη συνέχεια, αναλύεται ιστορικά το ιδεολογικό πλαίσιο της λειτουργίας του ελληνικού μουσείου κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αι. Σχετικά με τους παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωσή του, υπογραμμίζεται η καταλυτική επίδραση του εθνοκεντρικού ιδεολογήματος της αδιάσπαστης συνέχειας με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Το ιδεολόγημα αυτό καθόρισε καταλυτικά και τον προσανατολισμό των κοινωνικών και ανθρωπολογικών ερευνών (ανθρωπολογίας, λαογραφίας, ιστορίας, φιλολογίας) που επιδόθηκαν να τεκμηριώσουν θεωρητικά την ελληνικότητα της παράδοσης. Ο ελληνοκεντρικός προσανατολισμός των κοινωνικών επιστημών και οι

ερευνητικές, θεωρητικές και μεθοδολογικές κατευθύνσεις τους επέδρασαν εν τέλει στη μορφή, στο έργο και στην ιδεολογία του Μουσείου καθορίζοντας τις πρακτικές παρουσίασης και ερμηνείας της αρχαιότητας (αντικειμενοκεντρική, μη πληροφοριακή, μονοσήμαντη, στατική παρουσίαση, κυριαρχία του αισθητισμού και του διδακτισμού).

Συμπερασματικά, υπογραμμίζεται ότι το Μουσείο συμπυκνώνει το παρελθόν και τα κατάλοιπά του σε μια οπτική εμπειρία που πρόβαλε τη διαχρονική παρουσία του έθνους υπηρετώντας την ανάγκη διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η σχέση μουσείου και σχολείου στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, η οποία θεωρείται αποσπασματική, περιστασιακή και συγκυριακή. Τα αίτια αυτής της καθυστέρησης αναζητούνται στους εξής παράγοντες: στην ακατάλληλη υποδομή των μουσείων για την υποδοχή μεγάλου αριθμού σχολείων και μαθητών, στην απουσία κοινού προγράμματος εκπαιδευτικής δράσης ανάμεσα στους φορείς του μουσείου και του σχολείου, στην απουσία εκπαιδευμένων μουσειοπαιδαγωγών, μουσειακής εκπαίδευσης και κατάρτισης των υποψηφίων δασκάλων. Η κοινή διαπίστωση ότι η Μουσειακή Αγωγή εξακολουθεί να βρίσκεται σε εμβρυακό στάδιο στον τόπο μας αιτιολογείται με βάση το συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό καθεστώς, το παγιωμένο σύστημα λειτουργίας των δύο θεσμών, μουσείου και σχολείου, τους δύσκαμπτους παραδοσιακούς κανόνες και τον πολιτιστικό συγκεντρωτισμό.

Η ανακοίνωση κλείνει με την αναφορά στις νέες τάσεις και τους προσανατολισμούς της Μουσειολογίας σε διεθνές επίπεδο, όπως είναι πχ. η αναζήτηση νέων τρόπων παρουσίασης αφηρημένων ιδεών, η χρήση της ιστορικής μεθόδου, του πολυσημειωτικού περιβάλλοντος, η οργανική εμπλοκή του θεατή-επισκέπτη, οι πολλαπλές ερμηνευτικές προοπτικές κλπ.

20. (23) «Antiquity as Source of National Documentation in Balkan History Textbooks (1991-1996)», Aristotle University of Thessaloniki, The Image of the “Other”/Neighbour in the School Textbooks of the Balkan Countries, Proceedings of the International Conference, Thessaloniki, 16-18 October 1998, Typothito-George Dardanos, Athens 2001, σσ. 75-90, (δημοσιευμένη ανακοίνωση στην αγγλική γλώσσα).

Αναλυτικά το περιεχόμενο της ανακοίνωσης, βλ. παραπάνω αριθ. 15/19.

Πρόκειται για την ανακοίνωση που παρουσιάστηκε στο Διεθνές Συνέδριο, με θέμα: «Η Εικόνα του Άλλου/Γείτονα στα σχολικά εγχειρίδια των βαλκανικών χωρών», Θεσσαλονίκη 16-18/1998, και δημοσιεύτηκε αρχικά σε ελληνόγλωσση μορφή στην Επετηρίδα του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Το κείμενο μεταφράστηκε και στην αγγλική γλώσσα και δημοσιεύτηκε στην αγγλόφωνη έκδοση των Πρακτικών του Συνεδρίου.

21. (24) «Σύγχρονοι Προβληματισμοί για τη διδασκαλία της ιστορίας στις χώρες της Βαλκανικής», ανακοίνωση στο Α' Διεθνές Συνέδριο: «Ιστορία Εκπαίδευσης», ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 28-30 Σεπτεμβρίου 2000, δημοσιευμένη στα Πρακτικά: Σ. Μπουζάκης (επιμ.), *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Gutenberg 2002, σσ. 409-420.

Στην ανακοίνωση αυτή διερευνώνται με βάση την ξένη κυρίως σύγχρονη βιβλιογραφία τα εξής ζητήματα: α) οι ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες για την καταγραφή των προβλημάτων των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας που κυκλοφόρησαν κατά την κρίσιμη πενταετία 1991-1996 στις μετασηματιζόμενες εθνικές Δημοκρατίες της Βαλκανικής, β) οι νέες τάσεις και ιδεολογικοί προσανατολισμοί, γ) οι παράγοντες που δυσχεραίνουν τη βελτίωση του μαθήματος της Ιστορίας, και δ) οι προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του μαθήματος αυτού.

Αρχικά παρουσιάζονται οι εξελίξεις στον τομέα της διδακτικής της Ιστορίας στην Ευρώπη (υπέρβαση της εθνοκεντρικής ιστορίας προς μια ιστορία των πολιτισμών και των ανθρώπινων κοινωνιών, σύγκλιση της σχολικής ιστορίας με την ιστορική μέθοδο, εφαρμογή ενεργητικών μεθόδων μάθησης).

Στη συνέχεια εξετάζονται οι πολιτικοί, κοινωνικοί και επιστημολογικοί παράγοντες που εγκλώβισαν τη σχολική ιστοριογραφία κάθε βαλκανικής χώρας στο μονολιθικό άξονα της μονοδιάστατης εθνοκεντρικής αφήγησης (ιστορική παράδοση, βαθμός πολιτικής εξάρτησης, το συγκεντρωτικό καθεστώς στην εκπαίδευση, το κρατικό μονοπώλιο στο σύστημα συγγραφής και διανομής των βιβλίων, η απουσία επεξεργασμένων στόχων για το μάθημα της ιστορίας, η ελλιπής εκπαίδευση και ειδίκευση των δασκάλων της Ιστορίας). Αναλύονται τα κοινά γνωρίσματα των βαλκανικών εγχειριδίων ιστορίας που κυκλοφόρησαν κατά την πρώτη μεταβατική περίοδο 1991-1996 (εθνοκεντρισμός, αλτρωτισμός, αντιπαλότητα γειτονικών λαών, πρόκριση των πολεμικών θεμάτων). Επιχειρείται η ερμηνεία αυτού του προσανατολισμού με βάση τα ποικίλα κοινωνικά, ιδεολογικά, οικονομικά και πολιτικά αδιέξοδα που γέννησε η πολιτική συγκυρία του 1989 στη Βαλκανική.

Απαριθμούνται οι ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες που αναλήφθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 για την καταγραφή των προβλημάτων των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας στα Βαλκάνια και την ανάπτυξη της συνεργασίας -ανάμεσα σε χώρες που είχαν διακόψει για πολλά χρόνια τις σχέσεις τους.

Επισημαίνονται τα εμπόδια που συναντά η προσπάθεια βελτίωσης του παραδοσιακού εγχειριδίου ιστορίας στις χώρες της Βαλκανικής: η συγκεντρωτική δομή των εκπαιδευτικών συστημάτων, η χαμηλή ειδίκευση των δασκάλων της Ιστορίας, η άκαμπτη πολιτική νοοτροπία, η απουσία πολιτικής βούλησης από μέρους των κυβερνήσεων, η ανεπαρκής χρηματοδότηση.

Τέλος, παρατίθενται οι προτάσεις που διατυπώθηκαν τα τελευταία χρόνια για τη βελτίωση του μαθήματος της Ιστορίας. Οι βασικότερες αναφέρονται στα εξής: καταγραφή των προβλημάτων, ανάπτυξη διμερών ή πολυμερών συνεργασιών ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη, ευθυγράμμιση με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές στο θέμα της διδασκαλίας της ιστορίας, ανάληψη δράσεων για την επεξεργασία νέων αναλυτικών προγραμμάτων,

επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, παραγωγή εναλλακτικού διδακτικού υλικού, ανάπτυξη διασυνοριακής επικοινωνίας ιστορικών, εκπαιδευτικών, μαθητών, κλπ.

22. (25) «Η Φλώρινα στο μεταίχμιο του 19^{ου}-20ού αιώνα: εθνικές συγκρούσεις και κοινωνικοί μετασχηματισμοί», (δημοσιευμένη ανακοίνωση), στον τόμο Πρακτικών: Φλώρινα 1912-2002 Ιστορία και Πολιτισμός, Α.Π.Θ. Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Φλώρινα 8-10/11/2003, εκδ. Κεσόπουλου Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 131-173, (δημοσιευμένη ανακοίνωση).

Η εργασία αυτή επιχειρεί να συνθέσει με αδρές γραμμές την πολύπτυχη και εν πολλοίς άγνωστη ιστορία της Φλώρινας στο μεταίχμιο του 19^{ου}-20ού αιώνα. Η μεγαλύτερη δυσκολία κατά τη διερεύνηση του θέματος αυτού αποδείχθηκε η έλλειψη πληροφοριών και συνθετικών εργασιών για την ιστορία αυτής της πόλης. Οι διαθέσιμες πρωτογενείς πηγές είναι ελάχιστες και διάσπαρτες στις αφηγήσεις των περιηγητών του 17^{ου}-19^{ου} αι., στα λίγα τουρκικά τεφτέρια και στη διπλωματική αλληλογραφία των ελλήνων προξένων του Μοναστηρίου.

Η εργασία αυτή επιχειρεί να απαντήσει σε ένα ερώτημα που δεν τέθηκε ως τώρα στην ιστορική έρευνα, δηλαδή, πως μια ασήμαντη τουρκική πολίχνη, όπως ήταν η Φλώρινα το 19^ο αι., μετασχηματίζεται σε πόλη κατά την πρώτη κρίσιμη και εμπόλεμη δεκαετία του 20ού αι. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό βασίζεται στην επαναπροσέγγιση πολλών και ποικίλων πηγών (βυζαντινών, τουρκικών, σλαβικών, ελληνικών, ευρωπαϊκών) και στη γενικότερη επισκόπηση των ιστορικών, κοινωνικών και πολιτικών δεδομένων του συγκεκριμένου χώρου. Από τη μελέτη των διαθέσιμων πηγών οδηγηθήκαμε στην ανάπτυξη μιας νέας συλλογιστικής σχετικά με την ανάδυση μιας πόλης μέσα από την πολεμική συγκυρία. Πιο συγκεκριμένα, η πολεμική συγκυρία του 1903 και η κλιμάκωση των εθνικών συγκρούσεων στη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908) ανέδειξαν την στρατιωτική, διοικητική και γεωπολιτική σημασία της Φλώρινας. Η εμπόλεμη κατάσταση προκάλεσε δημογραφικές ανακατατάξεις, κοινωνικούς μετασχηματισμούς και την άνευ προηγουμένου οικονομική ανάπτυξη της Φλώρινας, παράγοντες που επέδρασαν καταλυτικά στην αστική της συγκρότηση. Πρόκειται για μια ιστορική έρευνα που δείχνει το πεδίο οσμώσεων μεταξύ γενικής και τοπικής ιστορίας και συνάμα προτείνει κανόνες προσέγγισης ανάλογων ζητημάτων.

23. (27) «Η διδασκαλία της ιστορίας στην ελληνική μειονότητα της Αλβανίας 1990 κ.ε.: Ιδεολογία και Πολιτική», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: «Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς. Έρευνα και Διδασκαλία», ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 4-6 Ιουλίου 2003, Ρέθυμνο 2004, σσ. 321-344, (δημοσιευμένο άρθρο).

Το διαφορετικό διεθνές περιβάλλον που διαμορφώνεται μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου έθεσε σε διαφορετική βάση την κοινωνική λειτουργία της ιστορίας. Η μεταβολή αυτή αποτελεί ήδη ένα πολύπλοκο ζήτημα που έχει προκαλέσει ζωνρό ιστοριογραφικό διάλογο. Πολύ περισσότερο η διδασκαλία μιας εθνικής ιστορίας στη μειονότητα στο πλαίσιο ενός διαφορετικού εθνικού κράτους, αποτελεί ένα ακόμα πιο πολύπλοκο ζήτημα,

καθώς θέτει το πρόβλημα της διαπλοκής δύο διαφορετικών εθνικών κοινωνιών και κρατών. Συνεπώς, το ζητούμενο της διδασκαλίας της ιστορίας τίθεται σήμερα με διαφορετικούς όρους από ό,τι στην ψυχροπολεμική περίοδο.

Στην αναλυτική αυτή εργασία επιχειρείται η δημιουργική σύζευξη τριών πεδίων: α) του Ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου για τις μειονότητες, β) των αρχών της Διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, και γ) των προσανατολισμών της Νέας Ιστορίας και της Διδακτικής της Ιστορίας.

Με βάση τους θεωρητικούς προσανατολισμούς των παραπάνω πεδίων αναπτύσσεται ένας σύγχρονος προβληματισμός γύρω από επίκαιρα θέματα, όπως είναι τα νέα θεσμικά πλαίσια της Ευρώπης μετά το 1991 που μετέβαλαν τόσο τη θέση των μειονοτήτων όσο και τη σχέση τους με τις μητέρες-πατρίδες, η αναθεώρηση του ρόλου της εκπαίδευσης με βάση την παιδαγωγική της πολυπολιτισμικότητας και η αναδόμηση του περιεχομένου της διδασκαλίας της Ιστορίας.

Ως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, εξετάζεται η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας, καθώς αυτή αποτυπώνει ανάγλυφα την διπλή μεταβολή τόσο της θέσης της στην Αλβανία όσο και της σχέσης της με την Ελλάδα. Εδώ, παρουσιάζεται συνοπτικά το περιεχόμενο των αλβανικών εγχειριδίων ιστορίας για τους μαθητές της ελληνικής μειονότητας τα οποία εξακολουθούν να προβάλλουν το αλβανικό ιστορικό παρελθόν με βάση τα παραδοσιακά ιδεολογικά εργαλεία της εθνικιστικής ιστοριογραφίας.

Στη συνέχεια, αναλύεται η νέα κοινωνική λειτουργία της ιστορίας, όπως αυτή διαμορφώνεται υπό το βάρος των νέων πολιτικών και κοινωνικών ανακατατάξεων (μαζική μετανάστευση, εισροή πολιτικών προσφύγων) και της ευρωπαϊκής υπερεθνικής πολιτικής για την εκπαίδευση των μειονοτήτων. Εδώ, παρουσιάζεται συγκριτικά η ελληνική περίπτωση όσον αφορά την ενσωμάτωση και εφαρμογή των διαπολιτισμικών αρχών στην εκπαίδευση.

Με βάση επιστημολογικούς και ιστοριογραφικούς προβληματισμούς, που εκφράζονται στο πεδίο της Νέας Ιστορίας, γίνεται αναλυτικός λόγος:

- για το πλαίσιο προδιαγραφών συγγραφής σχολικών εγχειριδίων ιστορίας, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή εμπειρία και τους κανόνες που έχουν θεσπίσει σε πανευρωπαϊκό πλαίσιο το Συμβούλιο της Ευρώπης, καταξιωμένοι ερευνητικοί οργανισμοί, όπως το Georg-Eckert Institut, αλλά και η Ευρωπαϊκή Ένωση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν το μάθημα της Ιστορίας (Euroclio).

- για το γνωστικό περιεχόμενο του μαθήματος Ιστορίας που κινούνται στο πνεύμα της ενοποιημένης Ευρώπης και αναπροσδιορίζουν τόσο τη θέση της Ελλάδας μέσα στον κόσμο όσο και τη θέση των Ελλήνων της Αλβανίας μέσα στην αλβανική κοινωνία, σε σχέση πάντα με την Ελλάδα..

24. (28) “Late Albanian National Awakening. Some Crucial Issues”, (Η όψιμη φάση της αλβανικής εθνικής αφύπνισης. Μερικά κρίσιμα ζητήματα), ανακοίνωση στο 9^ο Διεθνές Συνέδριο Σπουδών ΝΑ. Ευρώπης, Τίρανα, 30/8-3/9/2004,

- υποβλήθηκε στην Ελληνική Επιτροπή Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης για δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

- διευρυμένο κείμενο στην ελληνική γλώσσα πρόκειται να δημοσιευθεί στο προσεχές τεύχος του περιοδικού *Θέματα Ιστορίας*, βλ. σχετικές βεβαιώσεις στο Παράρτημα).

Στην ανακοίνωση αυτή εξετάζεται η όσιμη φάση της αλβανικής εθνικής κίνησης των αρχών του 20ού αιώνα μέσα από μια άγνωστη ως τώρα εφημερίδα, την εφημερίδα “Albanija - Shqiprija e Schkiptavete”, που εκδιδόταν στο Βελιγράδι στα χρόνια 1902-1906 από τον Αλβανό διανοούμενο Jaschar Sadik Erebar.

Αρχικά σκιαγραφείται το ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αλβανικής εθνικής κίνησης στις αρχές του 20ού αιώνα.

Στη συνέχεια, με βάση τα διάσπαρτα στοιχεία που συγκεντρώσαμε από την Εθνική Βιβλιοθήκη του Βελιγραδίου, παρουσιάζεται η πολυκύμαντη ζωή και δράση του εκδότη Jaschar Sadik Erebar. Με τη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου εξετάζεται το περιεχόμενο των 44 φύλλων της εφημερίδας «Albanija» που γραφόταν σε τρεις γλώσσες (σερβική, αλβανική, ιταλική γλώσσα). Για τις ανάγκες της ανακοίνωσης αναλύθηκε μόνο η σερβόγλωσση αρθρογραφία.

Από την πρώτη ανάγνωση των κειμένων διαπιστώνεται ότι ο κύριος εθνικο-πολιτικός σκοπός που η εφημερίδα αυτή υπηρετούσε ήταν η καλλιέργεια της φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στον αλβανικό και το σερβικό λαό και η αμοιβαία προώθηση της εθνικής τους υπόθεσης. Γύρω από αυτόν τον άξονα συνυφαίνονται και άλλα ζητήματα βαλκανικής πολιτικής και εθνικής ιδεολογίας, όπως ήταν το ζήτημα της καλλιέργειας της αλβανικής γλώσσας, της θεσμικής αναγνώρισης της αλβανικής εκπαίδευσης και της χάραξης μιας αλβανικής εθνικής πολιτικής τόσο απέναντι στην οθωμανική εξουσία όσο και απέναντι στα γειτονικά βαλκανικά κράτη.

Οι ενδιαφέρουσες και εν πολλοίς επίκαιρες απόψεις που διαχέονται στα φύλλα της «Albanija» μας εμποδίζουν να τη χαρακτηρίσουμε ως ένα τυπικό δείγμα εθνικιστικής εφημερίδας εκείνης της εποχής, καθώς εκφράζει υπερεθνικές προτροπές για ενδοβαλκανική συνεργασία των καταπιεσμένων ομάδων ανεξαρτήτως θρησκευματος, περιθωριακές αντιλήψεις για το πολιτικό παρόν και το μέλλον της Βαλκανικής, τάσεις ανεκπλήρωτες σε πολιτικό επίπεδο, και έντονη κριτική για την πολιτική της Τουρκίας και των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων απέναντι στο Αλβανικό Ζήτημα. Διαπιστώνεται τελικά ότι ο πολιτικός προσανατολισμός της εφημερίδας είναι διττός: από τη μια πλευρά τάσσεται υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας της Αλβανίας και μάλιστα στα ευρύτερα εδαφικά και εθνικά της όρια και από την άλλη, εναντίον της οθωμανικής φεουδαλικής αριστοκρατίας που υποστήριζε τη διατήρηση του οθωμανικού status quo. Με άλλα λόγια, η εφημερίδα «Albanija», ενώ διαπνέεται από ένα σαφές επαναστατικό και φιλελεύθερο πνεύμα, ταυτόχρονα είναι εγκλωβισμένη στην εθνικιστική ρητορική εκείνης της εποχής.

25. 2011, Ιδεολογικές και θεσμικές αγκυλώσεις της σχολικής ιστοριογραφίας στην Ελλάδα. Η περίπτωση του εγχειριδίου Ιστορίας της Γ' Λυκείου, υπό δημοσίευση στην Επιστημονική Επετηρίδα ΠΤΔΕ, αρ. 22. (Ανακοίνωση στα αγγλικά: “The Institutional and Ideological Burdens of School Historiography in Greece”, Διεθνές Συνέδριο International Society for History Didactics (ISHD) και Georg-Eckert Institut, Σεπτέμβριος 2009 Braunschweig).

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

1. Έκθεση για τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας της ΠΓΔΜ, 1999.

-Υποβλήθηκε τον Ιούλιο του 1999 προς το Υπουργείο Εξωτερικών ως απαραίτητο πληροφοριακό υλικό για τις σχεδιαζόμενες διαβουλεύσεις με την ΠΓΔΜ για τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας.

2. Report by Sophia Vouri: “The Macedonian identity: complementarities, conflicts, denials”, Workshop III, Southeast European Joint History Project, Skopje 16-17 April 2000, υποβλήθηκε στην αρμόδια Επιτροπή για τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας του Center for Democracy and Reconciliation in South Eastern Europe.

- Υποβλήθηκε στην αρμόδια Επιτροπή του Center for Democracy and Reconciliation in South Eastern Europe στη Θεσσαλονίκη (βλ. Σχετική βεβαίωση στο Παράρτημα).

Στην Έκθεση καταγράφεται ο διάλογος που αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια του Workshop III, που πραγματοποιήθηκε στα Σκόπια τον Απρίλιο του 2000. Συνοψίζονται οι απαντήσεις σε συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο που μοιράστηκε προηγουμένα στους εκπροσώπους τριών βαλκανικών χωρών (Ελλάδας, Βουλγαρίας, ΠΓΔΜ), το οποίο αναφερόταν στο περιεχόμενο της έννοιας των ταυτοτήτων στη Μακεδονία. Παρουσιάζονται συνοπτικά οι βασικές θέσεις που υποστήριξαν τα τρία ενδιαφερόμενα μέρη για τον τρόπο ενσωμάτωσης της ιστορίας της Μακεδονίας στην εθνική ιστορία κάθε βαλκανικής χώρας. Υπογραμμίζονται τα προβλήματα της διδασκαλίας των επίμαχων εθνικών θεμάτων, όπως πχ. το Μακεδονικό Ζήτημα, και τις απόψεις κάθε πλευράς για τη δυνατότητα αναθεώρησης του περιεχομένου της ιστορικής αφήγησης. Κοινή διαπίστωση, ότι το όλο ζήτημα ανήκει στη σφαίρα της πολιτικής και εξαρτάται από την πολιτική βούληση των επιμέρους κρατικών φορέων. Τέλος, συνοψίζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη συνάντηση αυτή, με τα οποία συμφώνησαν όλα τα μέρη, όπως τα ακόλουθα:

1. η ιστορική συνείδηση των μαθητών είναι επίπλαστη καθώς καλλιεργείται στη βάση προκατασκευασμένων ιστορικών εικόνων και αφηγήσεων.
2. η αναγνώριση των πολιτικών εμποδίων δεν ακυρώνει την ανάγκη επαναξιολόγησης του περιεχομένου της ιστορικής διδασκαλίας και της αναθεώρησής του με βάση την κριτική προσέγγιση, την πολυπρισματικότητα, κλπ.
3. η ανάγκη ανάδειξης των επιμέρους εθνικών ιδεολογιών και πολιτικών που εφαρμόστηκαν στη Μακεδονία αλλά και της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς για την προώθηση της αλληλογνωριμίας, της κατανόησης και της αλληλεγγύης των γειτονικών λαών.

4. υποδείχθηκε να μην ανοιχθούν όλα τα επίμαχα ζητήματα από την αρχή, αλλά να προχωρήσουμε βήμα βήμα προετοιμάζοντας την κοινή γνώμη, επεξεργαζόμενοι σε πρώτα ακαδημαϊκό επίπεδο τα εθνικά ζητήματα, ετοιμάζοντας βιβλία για μια εναλλακτική διδασκαλία.
5. προσδιορίστηκαν οι επόμενοι στόχοι που είναι: η παραγωγή διδακτικού υλικού με θέμα την ανάπτυξη των εθνικισμών στα Βαλκάνια και τη δημιουργία των εθνικών κρατών, η επεξεργασία κοινά αποδεκτών αρχών για το περιεχόμενο, τη δομή, τις απόψεις των μελλοντικών εγχειριδίων ιστορίας.